

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət
Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası
“Sosial və İqtisadi İslahatlara Dəstək” İctimai Birliyi
Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsi

Bakı Dövlət Universiteti
Filologiya fakültəsi

100

**«Azərbaycan filologiyasının inkişafında
Bakı Dövlət Universitetinin rolu»**

mövzusunda

Beynəlxalq elmi konfransın

MATERİALLARI

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət
Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası
“Sosial və İqtisadi İslahatlara Dəstək” İctimai Birliyi
Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsi**

**Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin 100
illik yubileyinə həsr olunmuş “Azərbaycan
filologiyasının inkişafında Bakı Dövlət Universitetinin
rolu” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans**

**Международная конференция “Роль Бакинского
государственного университета в развитии
азербайджанской филологии”, посвященная
100-летию филологического факультета Бакинского
государственного университета**

**The International conference on the subject "The Role
of Baku State University in the Development of
Azerbaijan Philology", dedicated to the 100th
anniversary of the Philological Faculty of Baku State
University**

Bakı – 2019

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş “Azərbaycan filologiyasının inkişafında Bakı Dövlət Universitetinin rolu” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının 2019-cu ilin 1-ci qrant müsabiqəsinə layihə şəklində təqdim edilmiş və qalib olmuşdur. Konfrans həmin layihə əsasında həyata keçirilmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş “Azərbaycan filologiyasının inkişafında Bakı Dövlət Universitetinin rolu” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 2019, 84 səh.

Konfrans Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı tədbirlər silsiləsi çərçivəsində təşkil olunmuşdur. Konfransın materiallar toplusunda Azərbaycandan, Türkiyədən və Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətindən olan alimlərin və gənc tədqiqatçıların BDU-nun Filologiya fakültəsinin 100 illik fəaliyyətindən bəhs edən tezisləri çap edilmişdir. Topludan elmi fəaliyyətlə məşğul olan hər kəs, o cümlədən geniş ictimaiyyət faydalana bilər.

KONFRANSIN TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

1. **Teymur Vəliyev** – Sədr, “Sosial və İqtisadi İslahatlara Dəstək” İctimai Birliyinin sədri, layihənin rəhbəri
2. **Saday Vəliyev** - Sədr müavini, “Sosial və İqtisadi İslahatlara Dəstək” İctimai Birliyinin sədr müavini
3. **Vicay Vəliyev** - Buraxılışa məsul şəxs, “Sosial və İqtisadi İslahatlara Dəstək” İctimai Birliyi

KONFRANSIN AKADEMİK HEYƏTİ

1. **Dos. Elçin Məmmədov** – Azərbaycan, BDU-nun Filologiya fakültəsinin dekanı
2. **Akad. Nizami Cəfərov** - Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi
3. **AMEA-nın m.ü., prof. Əbülfəz Quliyev** – Azərbaycan, AMEA-nın Naxçıvan bölməsi
4. **Prof. Ahmet Buran** – Türkiyə, Fırat Universiteti
5. **Prof. Xəlil Yusifli** - Azərbaycan, Gəncə Dövlət Universiteti
6. **Prof. Məhərrəm Məmmədli** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
7. **Prof. Nizami Xəlilov** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
8. **Prof. Səhər Orucova** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
9. **Prof. Tofiq Hacıyev** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
10. **Prof. Zemfira Şahbazova** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
11. **F.e.d. Yadigar Əliyev** – Azərbaycan, Gəncə Dövlət Universiteti
12. **Dos. Cavanşir Muradov** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
13. **Dos. Elza Dəmirdağ Alışova** – Şimali Kipr Türk Cümhuriyyəti
14. **Dos. Gülxanım Vəliyeva** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
15. **Dos. Xatirə Abdullayeva** - Azərbaycan, Bakı Slavyan Universiteti
16. **Dos. Qızılgül Abdullayeva** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
17. **Dos. Qüdsiyyə Qəmbərova** - Azərbaycan, AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
18. **Dos. Kaan Süleyman Yalçın** - Türkiyə, Fırat Universiteti
19. **Dos. Məhəmməd Məmmədov** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
20. **Dos. Rəhilə Quliyeva** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
21. **Fil.f.d. Elçin İbrahimov** - Azərbaycan, AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
22. **Fil.f.d. Ülviyyə Hüseynova** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
23. **Anar Fərəcov** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
24. **Gülnar Axundova** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
25. **Pərvin Eyvazov** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti
26. **Ramil Bayramov** - Azərbaycan, Bakı Dövlət Universiteti

TƏŞKİLATI İŞLƏR ÜZRƏ KOORDİNATORLAR

1. **Aygün Əliyeva** – Baş koordinator, BDU-nun Filologiya fakültəsinin II kurs magistrantı, TEB üzvü
2. **Elnarə Talibova** - BDU-nun Filologiya fakültəsinin III kurs tələbəsi, Tələbə Elmi Birliyinin sədri
3. **Qismət Cəfərov** – BDU-nun Filologiya fakültəsinin I kurs magistrantı, TEB üzvü
4. **Murad Əmənov** - BDU-nun Filologiya fakültəsinin II kurs magistrantı, TEB üzvü
5. **Əsmət İmanova** - BDU-nun Filologiya fakültəsinin IV kurs tələbəsi, TEB üzvü
6. **Məleykə Mirzəli** - BDU-nun Filologiya fakültəsinin II kurs tələbəsi, TEB üzvü

ELÇİN MƏMMƏDOV
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

AZƏRBAYCAN FİLOLOGİYASINI YARADANLAR VƏ YAŞADANLAR

Azərbaycan filologiyasının təşəkkülü və inkişafı, əsasən, Bakı Dövlət Universitetinin yaradılması ilə bağlıdır. 1919-cu ildə fəaliyyətə başlayan Bakı Dövlət Universitetində ilk yaradılan fakültələrdən biri məhz Tarix-filologiya fakültəsi olmuşdur. Azərbaycanda dilçi və ədəbiyyatşünas kadrların hazırlanmasında universitetin Filologiya fakültəsinin müstəsna rolu olub. Belə ki, 1920-ci illərdə fakültədə çalışan V.V.Sipovski, V.İ.İvanov, A.V.Baqri, V.B.Tomaşevski, N.İ.Aşmarin, B.V.Çobanzadə, R.İ.Şor, Ə.Haqqverdiyev, A.İ.Samoyleviç və başqaları dil və ədəbiyyatdan mühazirələr oxumaqla yanaşı, dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq üzrə ilk tədris proqramlarını da hazırlamışlar.

BDU-da milli filoloq kadrların yetişdirilməsində böyük rolu olan prof. B.Çobanzadə eyni zamanda 1920-ci illərdə ümumi dilçilik və türkologiya aspektlərində tədqiqatlar apararaq, Azərbaycanda dilçilik elminin yeni inkişaf mərhələsinin təməlini qoymuşdur.

Professor **Bəkir Vahab oğlu Çobanzadə** 1893-cü il mayın 15-də Kırıda doğulmuş, İstanbul Universitetinin məzunu olmuşdur. O, Budapeşt Universitetində doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. 1920-ci illərin əvvəllərində Bakıya dəvət olunan prof. B.Çobanzadə 1924-cü ildən BDU-da işləməyə başlamış, kafedra müdiri və dekan vəzifələrində çalışmışdır. Zəngin və çoxcəhətli nəzəri-filoloji irsə malik prof. B.Çobanzadənin türkologiya, dil tarixi və ümumi dilçiliyin tədqiqi və tədrisində böyük xidmətləri olub. Belə ki, Azərbaycanda ilk akademik dilçilik məktəbinin əsasını məhz Bəkir Çobanzadə qoymuşdur. O, 1937-ci ildə bir sıra görkəmli ziyalılarımız kimi, əks-inqilabçılıqda, antisovet fəaliyyətdə günahlandırılaraq həbs olunmuş, beləliklə də, onun başladığı işlər yarımçıq qalmışdır. 1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş I Türkoloji qurultayın əsas təşkilatçılarından olan prof. B.Çobanzadə “Türk-tatar lisanıyyətinə mədxəl”, “Türk-tatar dialektolojisi” “Türk qrameri”, “Türk-tatar elmi-sərifi” kimi kitabların, eləcə də onlarla elmi məqalənin müəllifidir.

1940-cı illərin sonu, 1950-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq, prof. B.Çobanzadənin elmi-pedaqoji ənənələrinin davam etdirilməsi nəticəsində BDU-da bu gün də fəaliyyət göstərən “Ümumi dilçilik və türkologiya” akademik məktəbi formalaşmışdır.

Əsas istiqamətləri ümumi dilçilik, dilçilik tarixi, türkologiya və Azərbaycan dilçiliyinin nəzəri əsasları olan bu elmi-pedaqoji məktəbin müxtəlif dövrlərdə prof. N.Məmmədov, prof. F. Zeynalov, prof. M.Adilov, dos.C.Cəfərov kimi görkəmli nümayəndələri fəaliyyət göstərmişlər. Hazırda akad. A.Axundov, prof. Ə.Rəcəbli, prof. M.Novruzov, dos. M.T.Məmmədov, dos. C.Muradov və başqaları aktual mövzularda tədqiqatlar apararaq “Ümumi dilçilik və türkologiya” elmi-pedaqoji məktəbinin tarixi ənənələrini yaşadırlar.

1940-cı illərdən etibarən Azərbaycan dilçiliyi müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etməyə başlamış, akad. M.Şirəliyev dialektologiya, AMEA-nın müxbir üzvü, prof. Ə.Dəmirçizadə ədəbi dil tarixi, prof. S.Cəfərov leksikologiya, prof. M.Hüseynzadə qrammatika, prof. H.Mirzəzadə tarixi qrammatika problemlərini sinxron aspektdə araşdırmaqla prof. B.Çobanzadənin elmi ideyalarını davam etdirmiş, Azərbaycan dilçiliyində yeni tədqiqat istiqamətlərini müəyyənləşdirmişlər.

Azərbaycan dilçiliyində dil tarixi və ədəbi dil problemlərinin öyrənilməsi AMEA-nın müxbir üzvü, prof. Ə.Dəmirçizadənin, dialektologiyanın tədqiqi isə akad. M.Şirəliyevin adı ilə bağlıdır. Bu görkəmli alimlərin gərgin elmi-pedaqoji fəaliyyəti BDU-da “Azərbaycan dilinin tarixi və dialektologiyası” akademik məktəbinin formalaşmasına səbəb olmuşdur.

AMEA-nın müxbir üzvü, prof. **Əbdülzəl Məhəmməd oğlu Dəmirçizadə** 1909-cu ildə Şəkiddə doğulmuşdur. O, 1929-cu ildə Bakıya gəlmiş və ADU-nun pedaqoji fakültəsinə daxil olmuşdur. Burada B.Çobanzadə, Ə.Haqqverdiyev, Y.V.Çəmənəmzəminli, A.Şaiq kimi görkəmli alim və yazıçılardan dərslər almışdır. Prof. Ə.Dəmirçizadə 1940-cı ildə namizədlik, 1944-cü ildə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmiş, 1945-ci ildə professor elmi adını almışdır. Ə.Dəmirçizadə 1940-cı ildən 1943-cü ilə qədər ADU-da, 1943-cü ildən ömrünün sonuna qədər isə ADPI-də Azərbaycan dilçiliyi kafedrasına rəhbərlik etmişdir. Onun 20-dən çox kitabı, 200-dən artıq elmi-metodik məqaləsi çap olunmuşdur. “Azərbaycan dili tarixi xülasələri”, “M.F.Axundov dil haqqında və Axundovun dili”, “Azərbaycan dilinin tarixi”, “Azərbaycan ədəbi dilinin inkişaf yolları”, “Kitabi-Dədə Qorqud dastanının dili”, “Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi” kitabları alimin əsas əsərləridir.

Akademik **Məmmədağa Şirəli oğlu Şirəliyev** 1909-cu ildə Şamaxı şəhərində anadan olmuşdur. Azərbaycan dialektologiya məktəbinin yaradıcısıdır. 1943-cü ildən 1949-cu ilə qədər Azərbaycan Dövlət Universitetində Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının rəhbəri olmuşdur. O, 1941-ci ildə namizədlik, 1943-cü ildə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. Akad. M.Ş.Şirəliyev 100-dən çox elmi əsərin, o cümlədən “Azərbaycan dialektologiyasının əsasları”, “Bakı dialekti” monoqrafiyalarının müəllifidir.

Akad.M.Şirəliyev türkologiyada, o cümlədən Azərbaycan dilçiliyində dilçilik coğrafiyasının banisidir. Onun rəhbərliyi ilə “Azərbaycan dilinin dialektoloji atlası” tərtib və nəşr edilmişdir. M.Şirəliyevin Azərbaycan milli dilinin, Azərbaycan ədəbi dilinin tarixini öyrənmək sahəsində də xidmətləri böyükdür.

“Azərbaycan dilinin tarixi və dialektologiyası” elmi-pedaqoji məktəbinin əsas istiqamətləri ədəbi dil tarixi, dialektologiya, üslubiyyat və tarixi qrammatikadır.

Akademik T.İ.Hacıyev, prof. S.Əlizadə, dos. Ə.Bağirov, prof. E.Əzizov, AMEA-nın müxbir üzvü, prof. N.Cəfərov, prof. M.Ə.Məmmədov və başqaları bu akademik məktəbin ənənələrini davam etdirmiş və davam etdirməkdədirlər.

Əməkdar elm xadimi, Dövlət mükafatı laureatı, prof. Muxtar Hüseynzadə müasir Azərbaycan dilinin aktual problemlərini tədqiq və tədris etməklə, BDU-da “Azərbaycan dilçiliyi” akademik məktəbini yaratmışdır. Mübaliğəsiz qeyd etmək lazımdır ki, bu gün Bakı Dövlət Universitetində, eləcə də Azərbaycanın digər ali məktəb və elmi müəssisələrində fəaliyyət göstərən dilçi alimlərin çoxu prof. M.Hüseynzadənin ya tələbələri, ya da tələbələrindən tələbələridir.

Professor **Muxtar Hüseyn oğlu Hüseynzadə** 1900-cü ildə anadan olmuşdur. 1927-ci ildən Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərq fakültəsinə daxil olmuş, 1931-ci ildə universiteti Türk dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə bitirmişdir. Uzun müddət ADU-da Azərbaycan dilçiliyi və ümumi dilçilik kafedralarının müdiri vəzifələrində çalışmışdır.

Prof. Muxtar Hüseynzadə 40-dan çox elmi əsərin müəllifidir. Bunların arasında ali məktəblər üçün dərslik kimi yazılmış “Müasir Azərbaycan dili” kitabı daha çox yayılmışdır.

M.Hüseynzadə Azərbaycan dilçiliyi tarixinə morfologiya üzrə mütəxəssis kimi düşsə də, onun Azərbaycan dilinin sintaktik quruluşunu öyrənmək, tədqiq etmək sahəsindəki xidmətləri morfoloji quruluşu araşdırmaq sahəsindəki xidmətlərindən heç də geri qalmır. Onun 1953-cü ildə nəşr olunmuş “Müasir Azərbaycan dilində birinci növ təyini söz birləşmələri”, 1954-cü ildə ikinci növ təyini söz birləşmələrinə həsr edilmiş “Müasir Azərbaycan dilində təyini söz birləşmələrinə dair”, 1957-ci ildə “Müasir Azərbaycan dilində mürəkkəb təyini söz birləşmələri, 1959-cu ildə çapdan çıxmış “Azərbaycan dilinin qrammatikası” və “Müasir Azərbaycan dili, sintaksis, birinci kitab” adlı əsərlərinə daxil edilmiş “Təyini söz birləşmələri” adlı əsəri türkologiyada bu mövzuda yazılmış ilk əsərlərdəndir. Əsər öz orijinallığı, tədqiqat dərinliyi və genişliyi ilə diqqəti cəlb edir.

“Azərbaycan dilçiliyi” elmi-pedaqoji məktəbinin əsas istiqamətləri Azərbaycan dilinin fonetikasi, leksikologiyası, morfologiyası və sintaksisidir. 1950-1960-cı illərdən başlayaraq prof. M.Hüseynzadənin tələbələri olan prof. S.Cəfərov, prof. Ə.Abdullayev, prof. Y.Seyidov, prof. H.Həsənov, dos. A.Həsənov müasir Azərbaycan dilinin bir sıra problemlərini tədqiq etmişlər. Hazırda prof. T.M.Hacıyev, prof. prof. H.Əsgərov, dos. İ.Məmmədov və başqaları bu akademik məktəbin tarixi ənənələrini yaşadırlar.

Beləliklə, BDU-da Azərbaycan dilçiliyinin akademik məktəblər kimi formalaşmış inkişaf etdiyini və bu elmi pedaqoji məktəblərin nümayəndəsi olan görkəmli alimlərin dilçiliyimizin təşəkkülü və tərəqqisində böyük rol oynadığını fəxrə qeyd etmək olar.

Azərbaycanda ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafında da müxtəlif dövrlərdə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində fəaliyyət göstərən görkəmli alimlər əvəzsiz xidmətlər göstərmişlər. Məlumdur ki, Azərbaycanda ədəbiyyat tarixinin ilk sistemli yaradıcısı Firudin bəy Köçərli olmuşdur. BDU yaradılarkən Ə.Haqverdiyev, İ.Hikmət və başqaları ədəbiyyat fənlərindən dərs deməklə, F.Köçərlinin başladığı işi davam etdirmiş, İ.Hikmət “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” dərsliyini yazmışdır. 1930-cu illərdən başlayaraq, universitetdə dərs deməyə başlayan akad. Həmid Araslı, prof. Mikayıl Rəfil, akad. Feyzulla Qasımsadə, prof. Mir Cəlal Paşayev, prof. Ə.Sultanlı, prof. Cəfər Xəndan Hacıyev, akad. Məmməd Arif Dadaşzadə və başqaları ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif sahələri ilə bağlı tədqiqatlar aparmış, onların ardıcıl elmi-pedaqoji fəaliyyəti nəticəsində BDU-da bir sıra akademik məktəblər formalaşmışdır. Prof. M.Təhmasib şifahi xalq ədəbiyyatı, akad. H.Araslı klassik Azərbaycan ədəbiyyatı, akad. F.Qasımsadə XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, prof. M.Rəfil ədəbiyyat nəzəriyyəsi, prof. M.C.Paşayev XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyat nəzəriyyəsi, prof. C.X.Hacıyev ədəbiyyat nəzəriyyəsi və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı, prof. Ə.Sultanlı dünya ədəbiyyatı, akad. M.A.Dadaşzadə rus ədəbiyyatı və ədəbi tənqid istiqamətlərində sinxron tədqiqatlar apararaq Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafında mühüm rol oynamışlar.

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının tədqiqi və tədrisində prof. M.Təhmasibin xidmətləri böyükdür.

Professor **Məmmədhüseyn Abbasqulu oğlu Təhmasib** 1907-ci ildə anadan olmuşdur. Bakı pedaqoji texnikumunu və Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun dil və ədəbiyyat fakültəsini bitirmişdir. 1939-cü ildən Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində baş müəllim, dosent, professor vəzifələrində işləmişdir.

“Azərbaycan folkloru kursu”, “Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq eposu (parçalar)”, “Azərbaycan xalqının qəhrəman oğulları”, “Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər)” və s. kitabların müəllifidir.

Prof. M.Təhmasibin elmi-pedaqoji fəaliyyəti nəticəsində BDU-da “Şifahi xalq ədəbiyyatı” akademik məktəbi formalaşmışdır. Prof. Ə.Cəfərzadə AMEA-nın müxbir üzvü, prof. A.Nəbiyev, prof. V.Vəliyev, dos. Ç.Quliyev və başqaları bu akademik məktəbin tanınmış nümayəndələri olmuşlar. F. e. d., dosent N.Xəlilov, f. e. d. S.Orucova, dos. M.M.Məmmədov və başqaları “Şifahi xalq ədəbiyyatı” elmi-pedaqoji məktəbinin ənənələrini bu gün də layiqincə davam etdirirlər.

Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsində akad. H.Araslı əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir.

Akademik **Həmid Hacı Məmmədağlı oğlu Araslı** 1909-cu ildə anadan olmuşdur. 1931-ci ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun dil və ədəbiyyat fakültəsini bitirmişdir. 1943-cü ildə namizədlik, 1954-cü ildə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. 1938-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetində qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı fənnindən dərs deməyə başlamış, uzun müddət elmi-pedaqoji fəaliyyət göstərmişdir. Şərq xalqlarının ədəbi-bədii fikir tarixinə, qədim türk, fars, ərəb dillərinə yaxşı bələd olan alim tədqiqatlarında klassik Azərbaycan şeirinin elmi-nəzəri şərhinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Onun Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi ilə bağlı mühüm xidmətlərindən biri 1960-cı ildə nəşr olunan üçcildlik “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” kitabıdır.

Alim tədqiqatlarında türkdilli Azərbaycan ədəbiyyatının təşəkkülündə mühüm rol oynamış Qazi Bürhanəddin, Nəsimi, Xətayi, Füzuli kimi sənətkarların Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindəki mövqeyini müəyyənləşdirərək onların bədii-ictimai fikir tarixinə təsirini aydınlaşdırmışdır.

Akademik H.Araslı Məhəmməd Füzulinin ardıcıl tədqiqatçısı olmuşdur. Onun dahi şairin həyatı və yaradıcılığının müxtəlif problemlərinə həsr etdiyi 20-dən artıq məqaləsi və çoxillik araşdırmalarının yekunu – rus və Azərbaycan dillərində nəşr edilən “Böyük Azərbaycan şairi Füzuli” monoqrafiyası vardır.

Akademik H.Araslı onlarca elmlər doktoru və elmlər namizədi yetişdirmişdir.

Bakı Dövlət Universitetində akademik H.Araslının elmi-pedaqoji ənənələri dos. F.Sadiqov, AMEA-nın müxbir üzvü, prof. Ə.Səfərli, prof. S.İbrahimov və başqaları tərəfindən davam etdirilmiş və davam etdirilməkdədir.

Akademik Feyzulla Qasımzadə XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının yorulmaz tədqiqatçısı kimi tanınır.

Akademik **Feyzulla Səməd oğlu Qasımzadə** 1898-ci ildə anadan olmuşdur. 1923-1925-ci illərdə APİ-də (indiki ADPU), 1926-1929-cu illərdə ADU-nun (indiki BDU) şərqşünaslıq fakültəsində oxumuş, universiteti bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunda aspirant olmuşdur. 1939-cu ildə namizədlik, 1956-cı ildə doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, 1957-ci ildə professor elmi adı almışdır.

30-cu illərin sonlarından ADPI-nin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasında assistent, dosent, müdir, BDU-nun Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (indiki Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı) kafedrasında dosent, professor, 1941-1950-ci illərdə müdir vəzifəsində çalışmışdır.

Elmi fəaliyyəti əsasən XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini əhatə edir. 600-dək elmi məqalənin, onlarla dərslik və monoqrafiyaların müəllifidir. Onlarca elmlər namizədi və elmlər doktoru yetişdirmişdir. Onun “XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” dərsliyi bu gün də ali məktəblərin filologiya fakültələrində əsas dərslik kimi istifadə olunur.

Akad. F.Qasımzadənin ardıcıl elmi-pedaqoji fəaliyyətinin nəticəsi olaraq XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı istiqamətində akademik məktəb formalaşmışdır. Görkəmli alimin elmi-pedaqoji ənənələri BDU-da dos. R.Həsənova, dos. Y.Piriyev, dos. B.Məmmədzadə və başqaları tərəfindən davam etdirilmişdir.

Bakı Dövlət Universitetində XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əhatəli tədqiqi və tədrisi prof. Mir Cəlal Paşayevin adı ilə bağlıdır.

Professor **Mir Cəlal Əli oğlu Paşayev** 1908-ci ildə anadan olmuşdur. 1932-ci ildə Kazan Şərq Pedaqoji İnstitutunun ədəbiyyat şöbəsini bitirmiş, Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasında təhsilini davam etdirmişdir. 1940-cı ildə namizədlik, 1947-ci ildə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. O, 1933-cü ildən Azərbaycan Dövlət Universitetində müəllim, dosent, professor kimi fəaliyyət göstərmiş, 1961-ci ildən ömrünün sonuna kimi (1978) Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının müdiri olmuşdur.

Əməkdar elm xadimi, professor M.C.Paşayevin çoxşaxəli yaradıcılığı – bədii, elmi və pedaqoji fəaliyyəti BDU-da ədəbiyyatşünaslığın inkişafında xüsusi bir mərhələ təşkil edir. Onun “Füzuli şeirinin poetik xüsusiyyətləri” mövzusunda müdafiə etdiyi namizədlik dissertasiyası dahi şairin yaradıcılığına həsr olunmuş ən yaxşı elmi əsərlərdən biridir. Mir Cəlal bu əsərində Füzuli şeirinin bədii xüsusiyyətlərini hərtərəfli tədqiq etmişdir. Prof. M.C.Paşayevin “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” adlı doktorluq dissertasiyasında XX əsrin əvvəllərində formalaşmış realizm və romantizm ədəbi cərəyanları, bu ədəbi cərəyanların əsas nümayəndələrinin fəaliyyəti tədqiqat obyektinə kimi götürülmüşdür. Bu əsərlər görkəmli alimi əsl ədəbiyyat nəzəriyyəçisi kimi tanıtmışdır. Onun prof. P.Xəlilovla birlikdə yazdığı “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” adlı dərsliyi ədəbiyyatşünaslıq elmimizin ən sanballı nümunəsidir.

Prof. M.C.Paşayev ədəbiyyat tariximizin öyrənilməsində də mühüm xidmətlər göstərmişdir. N.Gəncəvi, İ.Nəsimi, M.Füzuli, İ.Qutqaşlı, A.Bakıxanov, M.F.Axundzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, S.S.Axundov, S.Vurğun haqqında yazdığı dəyərli elmi məqalələrində Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığı araşdırılmışdır. Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinin banisi, görkəmli yazıçı Cəlil Məmmədquluzadənin bədii irsinin əsas tədqiqatçılarından biri sayılır.

Prof. M.C.Paşayevin prof. F.Hüseynovla birlikdə yazdığı “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” dərsliyində bu dövr Azərbaycan ədəbiyyatının mükəmməl mənzərəsi yaradılmışdır.

Prof. M.C.Paşayev BDU-da ədəbiyyatşünaslıq elmini yeni inkişaf mərhələsinə yüksəltmiş, bir neçə alim nəslini əhatə edən bütöv bir elmi epoxa yaratmışdır. Prof. P.Xəlilov, prof. X.Əlimirzəyev, AMEA-nın müxbir üzvü, prof. T.Mütəllibov ədəbiyyat nəzəriyyəsi, prof. A.Zamanov, prof. F.Hüseynov, prof. A.Abasov, prof. T.Hüseynov, AMEA-nın müxbir üzvü, prof. N.Paşayeva ədəbiyyat tarixi istiqamətlərində böyük alimin elmi-pedaqoji ənənələrini davam etdirmiş və davam etdirməkdədirlər.

Bakı Dövlət Universitetində müasir Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqi və tədrisi professor Cəfər Xəndan Hacıyevin adı ilə bağlıdır.

Professor **Cəfər Xəndan Zeynal oğlu Hacıyev** 1910-cu ildə anadan olmuşdur. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun dil və ədəbiyyat fakültəsini bitirmişdir. O, 1939-cu ildə namizədlik, 1946-cı ildə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. 1946-cı ildən ömrünün sonuna kimi Azərbaycan Dövlət Universitetində çalışan prof. C.X.Hacıyev burada dosent, professor, dekan, rektor, kafedra müdiri vəzifələrində çalışmışdır.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının, ədəbiyyat nəzəriyyəsinin görkəmli tədqiqatçısı olan prof. C.X.Hacıyev “Azərbaycan ədəbiyyatı (Sovet dövrü)”, “Sabir (həyat və yaradıcılığı)”, “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı”, “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi oçerkləri” və s. kitabların müəllifidir.

Prof. C.X.Hacıyevin ardıcıl fəaliyyətinin nəticəsi olaraq, BDU-da “Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı” akademik məktəbi formalaşmışdır. Akad. B.Vahabzadə, prof. C.Abdullayev, prof. N.Quliyev bu elmi-pedaqoji məktəbin ənənələrini uğurla davam etdirmişlər.

Hazırda prof. İ.Əliyeva, prof. V.Sultanlı, prof. A.Əliyev və başqaları müasir Azərbaycan ədəbiyyatının aktual problemlərini araşdırmaqla bu akademik məktəbin ənənələrini yaşadırlar.

Azərbaycanda rus ədəbiyyatı və ədəbi tənqidin öyrədilməsində akademik Məmməd Arif Dadaşzadənin mühüm xidmətləri olmuşdur.

Akademik **Məmməd Arif Məhərrəm oğlu Dadaşzadə** 1904-cü ildə anadan olmuşdur. O, 1925-1930-cu illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərq fakültəsində təhsil almış, universiteti bitirdikdən sonra Moskvadan Şərq Xalqları Elmi-Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasında təhsil almışdır.

M.A.Dadaşzadə 1944-cü ildə namizədlik, 1954-cü ildə isə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. O, uzun illər Azərbaycan Dövlət Universitetində çalışmış, “Rus ədəbiyyatı” kafedrasının müdiri olmuşdur.

Akad. M.A.Dadaşzadə sözün əsl mənasında ədəbiyyatşünaslıq, tənqid və tənqidçilər məktəbi yaratmış şəxsiyyətdir. Çoxşaxəli yaradıcılığa malik olan görkəmli alim Azərbaycan və Rus ədəbiyyatının, ədəbi tənqidin, dramaturgiya və teatr sənətinin, bütövlükdə estetik fikir tariximizin tədqiqatçısı kimi tanınır. “Vladimir Mayakovski”, “Krılov və Azərbaycan ədəbiyyatı”, “Cəfər Cabbarlı”, “Cəfər Cabbarlının yaradıcılığı”, “Səməd Vurğunun dramaturgiyası”, “Ədəbi-tənqidi məqalələr”, “Dahi rus şairi Puşkin”, “Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi (rus dilində)” və s. kitabları onun tədqiqat arenası barədə müfəssəl təsəvvür yaradır.

Akad. M.A.Dadaşzadə BDU-da “Rus ədəbiyyatı və ədəbi tənqid” akademik məktəbinin yaradıcısı olmuşdur. Müxtəlif dövrlərdə bu elmi-pedaqoji məktəbin prof. Ş.Qurbanov, prof. S.Əsədullayev kimi görkəmli nümayəndələri fəaliyyət göstərmişlər.

Hazırda prof. A.Hacıyev, prof. Ə.Xəlilov və başqaları bu akademik məktəbin ənənələrini davam və inkişaf etdirirlər.

Azərbaycanda dünya ədəbiyyatının tədqiqi və tədrisinin təməli professor Əli Sultanlı tərəfindən qoyulmuşdur.

Professor **Əli Abdulla oğlu Sultanlı** 1906-cı ildə anadan olmuşdur. O, 1947-ci ildə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmiş, 1948-ci ildə professor elmi adını almışdır. Uzun müddət Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda və Azərbaycan Dövlət Universitetində çalışmış, ADU-da “Xarici ölkələr ədəbiyyatı” kafedrasının müdiri olmuşdur. Onun “V.Hötenin yaradıcılıq yolu”, “Roma və Yunanıstanda ədəbiyyatşünaslıq və estetika məsələləri”, “Dədə Qorqud və yunan eposları”, “Nizami və Qərbi-Avropa ədəbiyyatı” və s. əsərləri dünya ədəbiyyatının müxtəlif problemlərinin tədqiqinə həsr olunmuşdur. Prof. Ə.Sultanlının qədim yunan və Roma ədəbiyyatına həsr olunan “Antik ədəbiyyat tarixi” dərsləri bu gün də dəyərini qoruyub saxlayır.

Prof. Ə.Sultanlı BDU-da “Dünya ədəbiyyatı” akademik məktəbini yaratmışdır. Sonralar bu elmi-pedaqoji məktəbin ənənələri prof. Ə.Ağayev, prof. C.Nağıyev tərəfindən davam etdirilmiş və davam etdirilməkdədir.

Bakı Dövlət Universitetində həm dilçilik, həm də ədəbiyyatşünaslıq istiqamətlərində formalaşan akademik məktəblərin görkəmli nümayəndələrinin elmi fəaliyyətinin öyrənilməsi Filologiya fakültəsində irs, varislik əlaqələrinin möhkəm təməl üzərində qurulduğunu göstərir və mövcud ənənələrin gələcəkdə davam etdiriləcəyinə sarsılmaz inam yaradır.

DİLÇİLİK

NİZAMİ CƏFƏROV

Akademik

BİR KAFEDRANIN TALEYİ

Azərbaycanda dilçilik elminin təşəkkülü Bakı Dövlət Universitetinin (və onun tərkibində Ümumi dilçilik kafedrasının) yaranması ilə başlamışdır. “Dilçiliyimizin məbədi (BDU-nun Ümumi dilçilik kafedrasının tarixi)” kitabının müəllifi Adil Babayevin doğru olaraq göstərdiyi kimi, ilk illərdə kafedraya rəhbərlik edən rus mənşəli dilçilər az-çox peşəkar olsalar da, yerli kadrların yetişməsinə elə də can yandırmırdılar... 1924- cü ildə Azərbaycan hökumətinin dəvəti ilə professor Bəkir Çobanzadənin Bakıya gəlişi vəziyyəti kökündən dəyişdirdi. Respublikanın ümumən dilçilik həyatına, eləcə də Ümumi dilçilik kafedrasına rəhbərlik edən görkəmli alim milli dilçi kadrların formalaşması üçün münbit elmi-pedaqoji şərait yaradılması yolunda heç bir fədakarlıqdan çəkinmədi.

Dünyagörüşü etibarilə “gənc qrammatiklər”ə mənsub olan Bəkir Çobanzadə Universitetdə həm ümumi dilçiliyə, həm müqayisəli türk dilçiliyinə, həm də Azərbaycan dilçiliyinə aid ana dilində yüksək səviyyəli mühazirələr oxumaqla kifayətlənməyib, dərslilər, dərslər vəsaitləri, metodik göstərişlər yazıb nəşr etdirdi. Və millətçi- pantürkist kimi repressiyaya məruz qalanda onun üç istedadlı yetirməsi – Məmmədəğa Şirəliyev, Əbdüləzəl Dəmirçizadə və Muxtar Hüseynzadə artıq ilk araşdırmalarına başlamışdılar. Lakin başqa şəraitdə, başqa ideoloji şərtlər daxilində...

Ümumi dilçilik kafedrası birinci zərbəni 30-cu illərdə aldı: Azərbaycan dilçiliyi “ruslaşdırıldı”, türk dilçiliyi tədris proqramından çıxarıldı, ümumi dilçiliyi isə N.Y.Marrın “yeni təlim”i əvəz etdi... 50-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəllərindən etibarən öz tarixi nüfuzunu tədricən bərpa etməyə başlayırdı ki, zahirən perspektivli görünən, lakin daxilən özünü o qədər də doğrultmayan (əsasən, subyektiv - dağıdıcı iddialardan irəli gələn elmin metodoloji prinsiplərini nəzərə almayan) bir proses başladı: Azərbaycan dilçiliyi, türkologiya, Azərbaycan dili və onun tədrisi metodikası kafedraları bir- birinin ardınca Ümumi dilçilikdən ayrıldı... Və iş o həddə çatdı ki, Universitetin ilk dilçilik kafedrasının özü müstəqillik illərində tamamilə bağlanmaq təhlükəsi altında qaldı.

Əlbəttə, “dilçiliyimizin məbədi”nin bugünkü acınacaqlı vəziyyətinin səbəbləri çoxdur, ancaq, görünür, əsas səbəb elmi- nəzəri (və metodoloji) səviyyənin dözülməyəcək dərəcədə aşağı düşməsidir... Həm ümumi dilçiliyimizdə, həm də ümumən dilçiliyimizdə...

Açar sözlər: BDU, ümumi dilçilik, dilçiliyin məbədi, kafedra, elmi-nəzəri səviyyə.

İSMAYIL MƏMMƏDLİ

Filologiya elmləri doktoru, professor

AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

AKADEMİK TOFIQ HACIYEVİN ELMİ-PEDAQOJİ FƏALİYYƏTİNƏ BİR NƏZƏR

Azərbaycan dilçiliyi və ümumən türkologiyanın görkəmli nümayəndələrindən biri, AMEA Dilçilik İnstitutunun direktoru, Bakı Dövlət Universiteti türkologiya kafedrasının müdiri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi Tofiq İsmayıl oğlu Hacıyev elm tariximizdə özünəməxsus yeri olan şəxsiyyətlərdəndir.

T.İ.Hacıyev dilçilik və ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif problemlərinə həsr olunmuş 37 kitabın, 500-dən çox elmi və elmi-kütləvi məqalənin müəllifidir. O, təkcə Azərbaycan Respublikasında deyil, onun hüdudlarından uzaqlardakı elmi dairələrdə yaxşı tanınan görkəmli türkoloq alimdir. Ədəbi dil tarixi, dialektologiya, müqayisəli-tarixi türkologiya, üslubiyyət və ədəbiyyatşünaslıq məsələlərinə dair sanballı elmi əsərləri, elmi pedaqoji kadrların hazırlığı sahəsindəki səmərəli fəaliyyəti ona böyük şöhrət qazandırmışdır.

Elmi-pedaqoji fəaliyyətini ömrünün sonunadək gənclik həvəsi ilə davam etdirən akademik T.Hacıyev bir çox yüksək dövlət və ictimai əsaslarla olan vəzifələrdə çalışmışdır. O, Azərbaycan Respublikasının Təhsil naziri, sonralar həmin nazirliyin Azərbaycan türk dili elmi-metodiki şurasının

sədri, BDU Böyük elmi şurasının üzvü, 3 cildlik Türk Dünyası Ensiklopediyasının müəlliflərindən biri, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, Türk Dil Qurumunun fəxri üzvü, “Dədə-Qorqud” ensiklopediyasının dil və ədəbiyyat şöbəsinin rəhbəri olmuş, 1989-cu ildə isə Sovet Türkoloqlar cəmiyyətinin üzvü seçilmişdir.

T.İ.Hacıyev elmi fəaliyyətə Azərbaycan dialektologiyası sahəsində başlamış, sonra Azərbaycan ədəbi dili tarixinin ən görkəmli araşdırıcısı kimi tanınmışdır. Sonralar o öz yaradıcılığının üföqlərini genişləndirərək türk xalqlarının dili və ədəbiyyatı sahəsində ünlü mütəxəssis kimi tanınmışdır. Müasir türkologiyamızın görkəmli nümayəndəsi olan T.İ.Hacıyev bütün türk xalq dastanlarının tədqiqi və nəşri sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərmiş, misilsiz əmək sərf etmişdir. Təkcə, M.Kaşqarının “Kitabi-divani-lüğət-it-türk” əsərinin ərsəyə gəlməsi işindəki xidməti onun filologiyamızda əvəzəilməz xidmətlərindən sayılmalıdır. O, AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun direktoru kimi məsul bir vəzifəni yerinə yetirməklə Azərbaycan dilçiliyinin inkişafına dəyərli töhfələr vermişdir.

Tofiq Hacıyev elmi irsi ilə, daima öz dəyərini qoruyub saxlayacaq əsərləri ilə gələcək nəsillərə örnək olacaq. Buna biz ürkədən əminik. Qəbrin nurla dolsun, yerin behişt olsun ölməz müəllimimiz, ulu ustad!

Açar sözlər: *T.Hacıyev, türkologiya, dilçilik, türkoloq, üslubiyyat.*

MƏHƏRRƏM MƏMMƏDLİ
Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

MƏMMƏDAĞA ŞİRƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN DİALEKTOLOGİYASI

Görkəmli alim, Əməkdar elm xadimi, Türk Dil Qurumunun üzvü, akademik M.Ş.Şirəliyev Bakı Dövlət Universitetinin məzunu olmuş, 1927-1931-ci illərdə Şərq fakültəsinin dilçilik şöbəsində təhsil almışdır. Bundan sonra bütün ömrünü pedaqoji iş və dilçiliyin inkişafına sərf etmişdir. Ağdamda və Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda müəllimlik etmiş 1941- ci ildən Azərbaycan Dövlət Universitetində çalışmışdır. 1941- 42-ci illərdə Azərbaycan dili kafedrasının müdiri, 1942-45-ci illərdə filologiya fakültəsinin dekanı, 1945- 49-cu illərdə elmi işlər üzrə prorektor, 1949-1960-cı illərdə kafedra müdiri vəzifələrində işləmişdir.

Azərbaycan dialektologiyasının inkişafını M.Şirəliyevin adı ilə bağlıdır. XX yüzilliyin əvvəllərində dialektlərə dair müəyyən araşdırmalar (K.Foy, N.Aşmarin, İ.Həsənov, Y.Mirbabayev və b.) aparılsa da elmi əsaslarla ardıcıl şəkildə tədqiqi M.Şirəliyevin araşdırmaları ilə başlanır. Buna görə də bir çox alimlər (ilk dəfə N.Dmitriyev) M.Şirəliyevi Azərbaycan dialektologiyasının banisi adlandırırlar. O, 1938-40-cı illərdə dilin bütün sahələri üzrə dialekt fərqləri əhatə olunmaqla “Bakı dialekti” əsərini yazır. Bununla da dialektoloji tədqiqatlara maraq daha da artır, yeni metodlarda ayrı-ayrı şivələrin araşdırılması geniş vüsət alır. Görkəmli dialektoloqun Azərbaycan xalq şivələrini öyrənmək sahəsindəki fəaliyyəti onun “Azərbaycan dialektologiyası” adlı dərs vəsaitində ümumiləşdirilmişdir. Bundan sonra M.Şirəliyevin elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətini dialektoloji tədqiqatlar təşkil edir. 1941-ci ildə ilk dəfə dialektlərin coğrafi təsnifini vermiş, bir çox şivələrin səciyyəvi xüsusiyyətlərini və mənşəyini müəyyənləşdirmiş, dialektləri qədim yazılı abidələrin və müasir türk dillərinin və dialektlərinin materialları ilə müqayisəli şəkildə araşdırmışdır. Onun rəhbərliyi ilə dialektlərin lüğəti və atlası hazırlanmışdır. Alimin araşdırmaları ümumtürkoloji baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyır və türk dünyasında əsas mənbə kimi yüksək dəyərləndirilir.

Açar sözlər: *M.Şirəliyev, dialektologiya, şivə, təsnif, lüğət, atlas.*

MƏTANƏT ABDULLAYEVA
Fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

YUSİF SEYİDOV FENOMENİ

İstedadlı insanlar çox sahələrdə sözlərini deməyi bacarırlar. XX əsr Azərbaycan dilçilik elmində ayrıca səhifə açmış filologiya elmləri doktoru, professor Yusif Seyidovun filologiyanın dilçilik sahəsi ilə bərabər ədəbiyyatşünaslıq sahəsində də maraqlı və dəyərli elmi-tədqiqat işləri, araşdırmaları vardır. Özü bu barədə belə yazırdı: “Mən ədəbiyyatşünaslığa və dilçiliyə vahid elm sahəsi kimi baxıram. Əlimə qələm alan

gündən belə düşünmüşəm və yazılarımda filologiyanın süni şəkildə fərqləndirilən bu iki sahəsinə müvazi olaraq müraciət etmişəm, onların kəşişdiyi nöqtələri görmüşəm, ayrı-ayrılıqda hər iki sahədə tədqiqatlar aparmışam”. Y.Seyidovun Azərbaycan dilçiliyi və ədəbiyyatşünaslığı ilə bağlı sanballı əsərlərinin filologiya tarixində xüsusi yeri var. Alimin təlim-tərbiyə, didaktika, metodika ilə bağlı araşdırmaları, məqalələri zamanın sərhədlərini aşı biləcək səviyyədə dəyərli və əhəmiyyətlidir. “Orta məktəbdə hər bir müəllim öz ixtisasını tədris etməklə bərabər, tədris etdiyi fəndən asılı olmayaraq, bir də “tərbiyə” fənnini tədris etməlidir” – deyimi bu gün üçün bir devizdir və bu, bütün zamanlarda aktual olacaqdır.

Y.Seyidovun poeziyada fəlsəfə, fəlsəfədə poeziya axtarırları həm filoloji, həm fəlsəfi aspektdən maraqlıdır. “Həqiqi poeziya və fəlsəfə insan xəyalının və insan təfəkkürünün şərikli məhsuludur”- deyən alimin dünya, insan, həyat, ölüm, “insan idrakına sığışmayan sonsuzluq” və s. haqqında orijinal fəlsəfi fikir dünyası var idi. O, həqiqi şairlərin davranışını, həyatını poeziyaya bənzədirdi. Millətə və dilinə bağlı olan alim milli poeziyanı “sözün poeziyası”, “sözün sözə min cür təması” adlandırır, əsl şairlər haqqında isə belə deyir – “Yox, əsl şair nikbin ola bilməz!”. Dünya fəlsəfi fikir tarixində kədər, dərd faktoruna həyatın və insan cəmiyyətinin hərəkətverici qüvvəsi kimi baxan mütəfəkkirlər kimi Y.Seyidov da problemə eyni baxış müstəvisindən yanaşırdı. Alimin fəlsəfi fikirləri, adətən, poetik örtüyə bürünür, insan həyatının çətinliyini təbiət lövhələri vasitəsilə verir – “...Zərif otlar, güllər, çiçəklər yaşamaq eşqi ilə sərt daşları, yolların asfalt örtüyünü deşib baş qaldırırlar”. Y.Seyidov fenomeninin çoxcəhətliyi dərin araşdırmalarda daha aydın görülməyə bilər.

Açar sözlər: *poeziya, fəlsəfə, fikir dünyası, didaktika, fenomen.*

МИКАИЛ ДЖАФАРОВ

*Доктор филологических наук, профессор
Бакинский государственный университет*

ОСНОВОПОЛОЖНИК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РУСИСТИКИ

БГУ готовится к своему столетнему юбилею. Вековой путь в своей исторической судьбе будет отмечать и один из первых факультетов Университета - филологический. История развития филологического образования в республике - это история тесного сотрудничества азербайджанских и русских учёных - филологов. Такое сотрудничество осуществлялось замечательной плеядой филологов - русистов, самым ярким представителем которой был проф. М.Т. Тагиев, Судьба его сложилась так, что после возвращения с фронта он окончил АПИРЯЛ им. М.Ф.Ахундова, а затем аспирантуру в МГУ и, блестяще защитив кандидатскую и докторскую диссертации, и успешно продолжил исследования в области русистики. В 60 – е годы заведовал кафедрой русского языкознания БГУ и благодаря большому природному таланту и профессиональному опыту сумел прославить азербайджанскую русистику.

Проф. М.Т. Тагиев – уникальное явление в истории русистики второй половины XX века. Он, будучи азербайджанцем, в Советском Союзе стал первым доктором наук по русской фразеологии. В своей диссертации он сформулировал оригинальный метод анализа по окружению, который получил широкое признание в научных кругах мировой русистики. Плодотворное применение этого метода ознаменовало зарождение самой престижной Тагиевской фразеологической школы. В её недрах на повестку дня были вынесены историческая проблематика (исследования Ф.Г.Гусейнова) и сопоставительный аспект (работы А.М. Мамедли). Будучи талантливым учёным и педагогом, проф. М.Т. Тагиев стал основоположником азербайджанской русистики.

Под стать своему Учителю, академику В.В. Виноградову проф.М.Т. Тагиев был учёным энциклопедического диапазона. Его научное наследие включает более 130 работ, среди которых фундаментальные монографии, многотомные словари, учебники, учебные пособия, программы и статьи.

Под руководством проф. М.Т. Тагиева выполнено около 30 кандидатских и несколько докторских диссертаций. Большинство этих диссертаций выполнено на базе картотеки словарного сектора, который также был детищем проф. М.Т. Тагиева. В этом лексикографическом центре были созданы благоприятные условия для творческой работы целого поколения молодых исследователей - представителей Тагиевской лексикографической школы.

Наш святой долг – отметить заслуги учёных БГУ, ставших нашей национальной гордостью.

Ключевые слова: *основоположник, русистика, филология, фразеология, словарь.*

TOFIQ HACIYEV

Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

ORİJİNAL DİLÇİLİK FİKİRLƏRİNİN MÜƏLLİFİ

Azərbaycan dilinin dərin araşdırıcısı, ümumi dilçiliyin müxtəlif problemlərinə aid maraqlı əsərlər müəllifi olan Musa İsrail oğlu Adilov zəngin elmi irs qoymuşdur. Fonetika, leksikologiya, morfolojiya, sintaksis, üslubiyyat, onomastika, nitq mədəniyyəti və s. sahələr alimin uğurlu tədqiqat sahələridir. Bu sahələrin hər birinə aid çoxlu sayda məqalələrlə yanaşı, monoqrafiyalar müəllifi olan alim heç bir sahədə tapdanmış yolla getməmiş, maraqlı, orijinal, yeni elmi tapıntı və təklifləri ilə dilçiliyimizin müvafiq sahələrinin boşluqlarının doldurulmasında böyük rol oynamışdır.

M.İ.Adilovun müraciət etdiyi sahələrdən biri dilimizin qrammatikasıdır. Onun mürəkkəb sözlər (“Müasir Azərbaycan dilində mürəkkəb sözlər”), sintaktik təkrarlar (“Azərbaycan dilində təkrarlar sistemi”) mövzusunda araşdırmaları bu sahədə aktuallığını heç vaxt itirməyən, elmi siqləti ilə dilçiliyimizin ən dəyərli əsərləri cərgəsində özünə yer tutan tədqiqatlardandır. Mürəkkəb sözlərə aid ilk monoqrafik araşdırma olan birinci əsərdə müəllif dilçiliyimizdə ilk dəfə mürəkkəb sözlərin sərhədini dəqiqləşdirir, onların söz birləşmələri, xüsusən də mürəkkəb adlardan fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirir, sadə və mürəkkəb söz sərhədini müəyyənləşdirir, mürəkkəb sözlərin təsnifini verir. Müəllif tabesizlik əlaqəsi əsasında formalaşmış mürəkkəb sözlərin zəngin formalaşma üsullarını verməklə dilimizin böyük yaradıcılıq imkanlarını bir daha aşkara çıxarmışdır. Tabelilik əsasında formalaşan mürəkkəb sözlərin daha zəngin və rəngarəng struktur-semantik xüsusiyyətlərindən bəhs edən müəllifin yalnız apelyativlərin deyil, habelə onomastik vahidlərin də bu üsullarla yaranmasını açıqlamaqla xüsusi adların da mürəkkəb söz yaradıcılığında ümumi yaradıcılıq yollarını əsaslandırmışdır.

Azərbaycan dili zəngin, rəngarəng və orijinal təkrarlar sisteminə malikdir. Sözlərin müxtəlif səviyyə və formalarda təkrarı daha çox emosional-ekspressiv münasibəti özündə əks etdirir. Azərbaycan dili materialını incəliklərinə qədər bilən, onu duyan M.İ.Adilov bu çətin sahədə də uğurlu tədqiqatların müəllifi kimi tanınır. Müəllif sintaktik təkrarların həm normativ aktlar çərçivəsində, həm də üslubi məqamlarda yaranıb fəaliyyət göstərməsini inandırıcı faktlarla əsaslandırır. O, təkrarlar sahəsində özünü göstərən termin qarışıqlığına son qoyur, xüsusən də təkrar, intensivlik, pleonazm terminlərinin dəqiq sərhədini müəyyənləşdirir. Sintaktik-konstruktiv təkrarlar, onların növləri, xüsusən daxili obyektli tərkiblər, üzvlənməyən üzvlər səviyyəsində təkrarlar və onların fikrin ifadəsindəki rolu elmi şəkildə şərh olunur. Alimin qrammatikanın digər məsələləri ilə bağlı da dəyərli araşdırmaları vardır.

Açar sözlər: *M.Adilov, Azərbaycan dilçiliyi, qrammatika, təkrarlar.*

ZEMFİRA ŞAHBAZOVA

Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

**BDU-nun DİLÇİ ALİMLƏRİNİN ARAŞDIRMALARINDA AZƏRBAYCAN DİLİNİN SİNTAKSİSİ
PROBLEMLƏRİ**

1919-cu ildə Bakı Dövlət Darülfununu təsis edilmiş və ilk təşkil olunan tarix-filologiya fakültəsinin nəzdində dil-ədəbiyyat ixtisası olmuşdur. Müəyyən dövrdən sonra bu ixtisas əsasında filologiya fakültəsi ayrıca fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Filologiya fakültəsi özünün elmi potensialına və elmi nailiyyətlərinə görə respublikamızda imzası imzalar içərisində seçilən fakültə olmuşdur. Estafeti belə güclü nəsildən almış bugünkü filoloqlar bu missiyanı şərəflə davam etdirir və gələcək nəsillərə ötürürlər. Biz bu qısa yazıda filologiyanın ancaq bir sahəsindən – dilçilik elminin sintaksisə aid bölməsindən və əldə edilən nailiyyətlərdən bəhs etmək istəyirik. Sintaksisin qarşıya çıxan problemlərini həll etmək üçün alimlər ilk gündən səfərbər olmuş, maraqlı, eyni zamanda həm ölkə daxili, həm də ölkə xaricində qəbul edilən yeni elmi nailiyyətlər əldə etmiş, bir çox nəzəri problemlərin həllində ilk olmuşlar. Bu araşdırmaları aşağıdakı şəkildə qruplaşdırma bilərik.

1. **Söz birləşmələri və sintaktik əlaqələr** 1960-cı illərdə elmi araşdırmaya ehtiyacı olan, öz həllinin gözləyən problemlərdən biri idi. Bu mövzuda M.Hüseynzadənin “Təyini söz birləşmələri”, R.Xəlilovun “Azərbaycan dilində sintaktik əlaqələr”, Y.Seyidovun “Azərbaycan dilində söz birləşmələri” adlı fundamental araşdırmalarını göstərmək olar. Y.Seyidovun araşdırmaları sonralar bu mövzuya aid yeni elmi

işlərin yaranmasına meydan açdı - A.Əbilov, İ.Əhmədşadə, Z.Nəbiyeva və başqalarının tədqiqatı üçün bir örnək oldu.

2. BDU araşdırmaçılarının **sadə cümlə sintaksisinə və cümlədaxili vahidlərə aid** tədqiqatları da diqqəti cəlb edir. Cümlə üzvlərinə aid dos. A.Həsənovun araşdırmaları maraqlıdır. Müəllif birinci və ikinci dərəcəli üzvlərin qrammatik və semantik təyinatı, aralarındakı əlaqə, müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik, eyni zamanda cümlə üzvlərinin bəzilərinin daxili mənə növləri haqqında maraqlı araşdırmalar aparmışdır. Prof. Ə.Z.Abdullayevin əlavə və xüsusişləmələrə aid araşdırmaları indi də öz aktuallığını saxlayır. Dos. S.Kazımova sadə cümlənin həmcinsliyi, Z.Şahbazovanın ara söz, ara söz birləşmələri haqqında gəldiyi nəticələr indi də elmi ictimaiyyətin diqqət mərkəzindədir.

3.1950-1955-ci illərdə **mürəkkəb cümlə problemi**, ümumən, türkologiyada aktual problemlərdən biri idi. Budaq cümlə və feilin təsriflənməyən formaları arasındakı münasibətlər uzun zaman mübahisəli olmuşdur. Bəzi müəlliflər bunlar arasında adekvatlığı qeyd edir, bəziləri budaq cümləni tərkib, qısaldılmış cümlə, potensial cümlə, kvazi-pronozision, çevrilmiş üzvlər, sintaktik budaq cümlə, transform, xüsusi tipli budaq cümlə adlandırmışlar. Bəzən isə feili tərkibli cümlələri qovuşmuş mürəkkəb cümlə adlandırmışlar. Ə.Abdullayevin “Müasir Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlələr”, “Sintaksisin aktual məsələləri” kitablarında bu problemlərə aydınlıq gətirilmişdir. Müəllifin İ.X.Axmatovla birgə yazdığı “Грамматика карачаево-балкарского языка” adlı əsəri artıq yeniliyin türkologiyada qəbul olunduğunun sübutu idi. Yaratdığı məktəbin davamçıları – F. Cəlilov “Mürəkkəb cümlə sintaksisi”, T. Hacıyev “Tabeli mürəkkəb cümlənin transformasiyası”, “Mürəkkəb cümlənin struktur-semantik tipləri”, E.Həsənova “Mürəkkəb cümlənin polipredikativliyi”, Ə.Cavadov “Tabeli mürəkkəb cümlənin mənə özəyi (cütözlülük), S.Seyidova “Azərbaycan dilində tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr” adlı elmi işlərini nəşr etdirmişlər. Burada K.Vəliyev, R.Quliyeva, Ə.Əliyev də adları qeyd edilməlidir.

4. Sintaksisin aktual problemlərindən biri də **mətn sintaksisidir**. Nisbətən gənc sahə olan mətn sintaksisi sahəsində ilk araşdırmaçılardan filologiya fakültəsinin yetirməsi olan, indi isə akademik səviyyəsinə yüksəlmiş K.Abdullayevin rolu danılmazdır. Mətn, onun sərhədləri, bağlanma vasitələri, kompozisiyası, aktual üzvlənmə sahəsində aparılan araşdırmalarda dos. Ə.Xəlilov, prof. K.Vəliyev, dos. F.Əlizadə, dos. E.Həsənova, prof. Z.Şahbazovanın elmi məqalə və kitablarını qeyd etmək olar.

Açar sözlər: *Azərbaycan dilçiliyi, BDU, sintaksisi məsələləri, mətn dilçiliyi.*

PROF. ZEMFİRA ŞAHBAZOVA, DOS. ƏV. MEHRİBAN ƏLİZADƏ
Bakı Dövlət Universiteti

**“DİLİM – TALEYİM MƏNİM” DEYƏN GÖRKƏMLİ ALİM –
SAMƏT ƏLİZADƏ**

Əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, BDU-nun Türkologiya kafedrasının mərhum professoru Samət Əlizadənin tədqiqat əsərləri Azərbaycan filologiyasının müxtəlif sahələrinin – tarixi qrammatika, etimologiya, mətnşünaslıq, poetika və ədəbi dil tarixinin fundamental məsələlərinə həsr olunmuşdur. Onun “XVI əsr Azərbaycan ədəbi dili”, “Klassik Azərbaycan şairləri söz haqqında”, “Azərbaycan ədəbi dili tarixindən praktikum”, “Orta əsrlərdə Azərbaycan yazı dili”, “Əski Azərbaycan yazısı”, “Şah beytlər” və b. kitabları bu qəbildəndir. Azərbaycan filologiyasında Həsənoğlunun türkçə üçüncü şeiri, “Əhməd Hərəmi dastanı” və “Şeyx Səfi təzkirəsi” ilə bağlı ilk bitkin bilgi verilməsi, türkologiya üçün böyük önəmli olan folklor və dil abidəsi “Oğuznamə”nin əlyazmasının “kəşf” edilib üzə çıxarılması və nəşr olunması S.Əlizadənin dəyərli işlərindəndir.

S.Əlizadənin Nəsimi, Xətai, Füzuli kimi böyük sənətkarların dilinin tədqiq edilməsində xüsusi xidmətləri var. Füzulinin poetik dilinin şərhinə həsr edilmiş “Şah beytlər” əsəri klassik şeir dilinin müasir oxucuya təqdim edilməsinin əvəzsiz nümunəsidir. Alimin “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları ilə bağlı araşdırmaları elmi yaradıcılığının əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. Onun hazırladığı “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının tənqidi mətni və sadələşdirilmiş variantının, “Kitabi-Dədə Qorqud” Ensiklopediyasının I cildinin nəşri yalnız Azərbaycan dilçiliyində deyil, ümumən qorqudsünaslıqda əlamətdar hadisə idi. S.Əlizadənin bu abidə ilə bağlı tədqiqatları türkologiyada qorqudsünaslığın xüsusi bir mərhələsi kimi dəyərləndirilir.

Dilçiliyimizdə XVI əsr Azərbaycan ədəbi dilinin fundamental səviyyədə araşdırılması da Samət Əlizadənin adı ilə bağlıdır. O, “Azərbaycan ədəbi dili tarixi” adlı 4 cildlik əsərin həmmüəlliflərindən biridir.

S.Əlizadənin zəngin və çoxşaxəli yaradıcılığının bir qolunu da onun müasirləri – söz sənətkarlarının poetik dili ilə bağlı silsilə məqalələri təşkil edir. C.Cabbarlı, M.Müşfiq, Ş.Abbasov, G.Hüseynoğlu,

C.Novruz, S.Tahir, F.Sadiq, A.Laçınlı haqqında yazdığı məqalələr dərin elmi təhlillə yanaşı, lirizmi və emosionallığı ilə seçilir.

Hansı mövzuda yazmasından asılı olmayaraq, bütün əsərləri Samət Əlizadənin söz sənətinin estetik prinsiplərinə son dərəcə ehtiramla yanaşan incə ruhlu ziyalı, abidələrimizin orijinallığının qorunmasına sadıq prinsipial alim-mətnşünas olduğunu sübut edir. Samət Əlizadə imzası isə Azərbaycan elm tarixi salnaməsinə əbədi həkk olunmuş imzalardandır.

Açar sözlər: *ədəbi dil tarixi, mətnşünaslıq, yazılı abidələr, Oğuznamə, Kitabı-Dədə Qorqud.*

YADİGAR ƏLİYEV

Filologiya elmləri doktoru
Gəncə Dövlət Universiteti

**BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN FİLOLOGİYA FAKÜLTƏSİNDƏ ÜMUMTÜRK ƏDƏBİ
DİLİ - TÜRKİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ TARİXİ**

Ümumtürk ədəbi dili türki haqqında rus türkologiyasında elmi araşdırmalar aparılsa da, Azərbaycan dilçiliyində bu məsələ yeni əsrin əvvəllərinə qədər elmi-tədqiqat mövzusu olmamışdır. İlk dəfə akademik Nizami Cəfərov “Ümumtürk ədəbi dili-türki: təşəkkülü, təkamülü, tənəzzülü” adlı sanballı elmi-tədqiqat işində türkinin meydana gəlməsi və inkişaf tarixindən bəhs etmiş, onu Azərbaycan türkologiyasının aktual problemlərindən birinə çevirmişdir. O, türkini min ilə qədər tarixi olan mükəmməl bir dil təzahürü kimi səciyyələndirmiş, hansı etnik-siyasi əsaslar üzərində təşəkkül tapması, regionlaşması və bu qəbildən digər silsilə məsələlər qarşıya qoymuşdur. Əsərdə ümumtürk ədəbi dili-türkinin bu günə qədər ətraflı və düzgün elmi metodologiya ilə araşdırılmadığı nəzərə çarpdırılır, türkinin təşəkkülü (IX-XII əsrlər), təkamülü (və ya regionlaşma, XIII-XVI əsrlər), tənəzzülü (XVII-XVIII əsrlər) dövrləri səciyyələndirilir, qədim türk yazılı abidələrinin dili ilə türki arasında əsaslı fərqlər aydınlaşdırılır.

Orxon-Yenisey abidələrinin yazıldığı qədim türk ədəbi dilinin xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayan türki XI-XII əsr mənbələrində “Xaqaniyyə türkcəsi”, “Kaşğar dili”, “Kaşğar türkcəsi” adlandırılmış, “türki” adını XVI əsrdə Ə.Nəvainin sələfi olan cığatay şairləri işlətməmişlər. Akademik N.Cəfərov haqlı olaraq qeyd edir ki, “Divani-lügət-it türk”ün türkcə mətnləri ümumtürk ədəbi dili türkinin ilk nümunələrini əks etdirir. Müəllif türkoloji dilçilikdə irəli sürülən türk etnokulturoloji regionlarının diferensiasiyası ilə əlaqədar olaraq, türkinin regional təzahür formaları haqqında fikir və mülahizələri daha da konkretləşdirir: Şərq (yaxud Türkünstan), Şimal-Qərb (qıpçaq) və Cənub-Şərq (oğuz) türkiləri. Bu əsasda orta əsrlər türk yazılı abidələrinin türkinin bu və ya digər təzahür formasına aid olması baxımından təsnifini mümkün sayır. Eyni məntiqə “Oğuznamə”, “Məhəbbətnamə” (XIII əsr), “Qisasül-ənbiya” (XIV əsr), “Müqəddimat ül-ədəb” (XIV əsr) oğuz abidələri, “Nəhcül-fəradis” (XIV əsr), bir sıra tərcümə lüğətləri qıpçaq abidələri, Ə.Nəvainin sələfləri olan şairlərin əsərləri (XIV əsr), Ə.Nəvainin əsərləri (XV əsr), Ə.Nəvainin davamçılarının əsərləri, Türkünstan dövlətlərinin türkcə rəsmi sənədləri karluq-uyğur abidələri hesab edilir.

Açar sözlər: *oğuz, qıpçaq, uyğur, ədəbi dil, yazılı abidə.*

BÖYÜKXANIM EMİNLİ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Sumqayıt Dövlət Universiteti

**YUSİF SEYİDOVUN ELMİ YARADICILIĞINDA AZƏRBAYCAN DİLİNİN
QRAMMATİK QURULUŞU**

Böyük filoloq alim Yusif Mir Əhməd oğlu Seyidov dilçiliyin nəzəri və tətbiqi problemlərinə həsr edilmiş 200-dən çox elmi əsərin, o cümlədən 30-dan çox kitabın (monoqrafiya, dərslik və dərs vəsaitlərinin) müəllifi idi. O, ölkəmizdə qrammatika problemlərinin tədqiqi sahəsində ən görkəmli mütəxəssislərdən - Azərbaycanşünas türkoloqlardan hesab olunur. Onun hələ 1950-ci illərdə yazdığı ilk əsərlərində birinci dəfə olaraq feili tərkiblərin qrammatik mahiyyəti açılmış, tərkiblərlə budaq cümlələrin bərabərləşdirilməsinin bütün səbəbləri, nəzəri linqvistik əsasları elmi şəkildə müəyyən edilmişdir.

O, türkologiyada ilk dəfə söz birləşmələrindən mürəkkəb cümləyə qədər bütün sintaktik vahidlərin tərkib hissələri arasında tabesizlik və tabelilik əlaqələrinin mövcudluğunu müəyyən etmiş, bu sahədə bir sıra yeni elmi fikirlər irəli sürmüşdür. Məsələn, “Danışan mənəm” tipli cümlələrdə mübtədə ilə xəbər arasında uzlaşma əlaqəsinin olmaması və bunun səbəbi; qoşmaların idarə əlaqəsində tabeəddi söz ola bilməməsi;

yanaşma əlaqəsinin tam və natamam formaları; “mən gələndə”, “sən gələndə” tipli birləşmələrdə tərəflər arasındakı əlaqənin dilçilikdə bəlli olmaması haqqındakı nəzəri mülahizələri Azərbaycan dilçiliyi üçün yeni idi. İkinci və üçüncü növ təyini söz birləşmələrinin cümlə üzvü kimi parçalana bilməməsinin elmi qrammatik əsasları ilk dəfə professor Yusif Seyidov tərəfindən müəyyənləşdirilmişdir.

Prof. Yusif Seyidovun ötən əsrin 50-ci illərində çap etdirdiyi monoqrafiyalarında xitabın formaca üçüncü şəxsə, məzmunca ikinci şəxsə aid olması; xitabın əvəzliliklə (“sən”, “siz” əvəzlilikləri ilə) ifadə olunması; xitab vasitəsilə münasibət ifadə etmək və bu məqsədlə istifadə olunan leksik və qrammatik vasitələr; xitabın üslubi mövqeyi; ara sözlərin ismi və feli növləri, köməkçi sözlərlə işlənmə imkanları və s. cəhətləri yüksək nəzəri səviyyədə həll edilir. Professor Yusif Seyidov türkologiyada ilk dəfə olaraq belə bir elmi-nəzəri fikirlə çıxış edir ki, hər bir cümlə üzvü müxtəlif nitq hissələrinə aid sözlərlə ifadə olunduğu kimi, ara sözlər də ayrı-ayrı nitq hissələrinə aid sözlərlə ifadə oluna bilər. Prof. Yusif Seyidovun “Azərbaycan ədəbi dilində əlavə söz və əlavə cümlələr” monoqrafiyasına qədər Azərbaycan dilçiliyində bu mövzular haqqında adi anlayış belə olmamışdır.

Açar sözlər: *Yusif Seyidov, Azərbaycan dilçiləri, Müasir Azərbaycan dili, sintaksis, söz birləşmələri.*

DOS. BÖYÜKXANIM EMİNLİ, GÜNEL HAQVERDİ

Sumqayıt Dövlət Universiteti

BDU-da MÜASİR TÜRKOLOGİYA MƏKTƏBİNİN YARADICISI PROFESSOR FƏRHAD ZEYNALOV

Yüzlərlə dahilər yetişdirən Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan elminə böyük töhfələr vermişdir. 1919-cu ildə təsis edilmiş, öncə Azərbaycan Dövlət Universiteti adlanan bu universitet Azərbaycanın elm tarixində silinməz izlər buraxmışdır.

Universitetin yetişdirdiyi alimlər arasında filologiya elmləri doktoru, professor Fərhad Ramazan oğlu Zeynalovun xidmətləri olduqca böyükdür. Türkologiyanın elm səviyyəsinə yüksəlməsi, Azərbaycanda türkoloji məktəbin yaranması onun adı ilə bağlıdır. 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) Ümumi dilçilik kafedrasının dosenti olmuş bu böyük şəxsiyyət 1969-cu ildə həmin universitetdə Türkologiya kafedrasını yaratmışdır. O, türk dillərində əsas və köməkçi nitq hissələrinin təsnifi, türk dillərinin müqayisəli qrammatikası, qədim türk yazılı abidələrinə dair tədqiqatları ilə türkologiya sahəsində bir çox mövcud problemləri həll etmiş oldu.

Professor F.R.Zeynalov yaratdığı kafedraya rəhbərlik etdiyi illərdə türk dillərinin, o cümlədən oğuz dillər qrupuna aid olan Azərbaycan dilinin yüksək səviyyədə tədris olunmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. Onun türk dillərinin araşdırılması sahəsində apardığı tədqiqatlar doğma dilimizin daha mükəmməl formada araşdırılmasına və tədris olunmasına şərait yaratmışdır. Professor F.R.Zeynalov ilk dəfə əsas və köməkçi nitq hissələrinin ardıcıl və sistemli şəkildə təsnifatını vermişdir.

Alimin elmi-pedaqoji fəaliyyəti zamanı apardığı araşdırmalar “Müasir türk dillərində bağlayıcılar”, “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası”, “Türkologiyanın əsasları”, “Müasir türk dillərində köməkçi adlar”, “Müasir türk dillərində qoşmalar”, “Müasir türk dillərində modal sözlər”, “Söz sonluqları leksik-qrammatik kateqoriya kimi”, “Türk dillərində sifətin kateqoriyaları, ifadə formaları” və s. məqalə və tezisləri, eləcə də monoqrafiyalar və dərsliklərində əksini tapmışdır. Onun bütün əsərləri dövrünə görə dilçilikdə mövcud aktual problemlərin həlli istiqamətində yazılmışdır. 1981-ci ildə nəşr olunmuş “Türkologiyanın əsasları” dərsliyi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu kitab, nəinki ölkəmizin universitetlərində, hətta Türkiyənin bəzi universitetlərində mükəmməl bir dərslik olaraq tələbələrin marağına səbəb olmuşdur. Dərslikdə türk dillərinin mənşəyi və dil xüsusiyyətləri haqqında geniş məlumatlar verilmiş, türk dillərinin əlifbası dövrlərə görə qruplaşdırılmışdır. Fərhad Zeynalovun türkologiya sahəsində göstərdiyi xidmətlər əvəzsiz və danılmazdır.

Fərhad Zeynalovun yaratdığı türkologiya kafedrası bu gün də öz fəaliyyətini davam etdirir, elmi kadrların yetişdirilməsinə xidmət edir.

Açar sözlər: *türkologiya, türk dillərinin təsnifi, türkoloji ədəbi məktəb.*

CAVANŞİR MURADOV
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

AKADEMİK AĞAMUSA AXUNDOV DİL NƏZƏRİYYƏÇİSİ KİMİ

Akademik Ağamusa Axundov Azərbaycan dilçiliyində məktəb yaratmış alimlərimizdən biridir.

Böyük alimin həyatının və elmi axtarışlarının çox böyük hissəsi Azərbaycan ali məktəbləri arasında özünəməxsus yerini bütün zamanlarda da qoruyub saxlamış Bakı Dövlət Universiteti ilə sıx bağlı olmuşdur.

Ağamusa Axundov Əli Sultanlı, Mikayıl Rəfili, Həmid Araslı, Feyzulla Qasımzadə, Məmməd Arif, Məmməd Cəfər, Cəfər Cəfərov, Cəfər Xəndan, Mir Cəlal, Məhəmmədhüseyn Təhmasib, Muxtar Hüseynzadə, Əbdüləzəl Dəmirçizadə, Məmmədəğa Şirəliyev kimi böyük müəllimlərdən dərs almışdı.

A.Axundov "Dil və üslub məsələləri", "Feilin zamanları", "Dilçiliyə giriş", "Ümumi dilçilik", "Riyazi dilçilik", "Azərbaycan dilinin fonetikasi", "Dil və ədəbiyyat" (2 cildə), "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti", eləcə də bir sıra monoqrafiya və 500-dək elmi məqalənin müəllifidir. Bu əsərlər dil tarixinin, Azərbaycan dilinin müasir quruluşunun, dil nəzəriyyəsinin, ümumi dilçiliyin aktual problemlərinə həsr olunub.

A.Axundovun yaradıcılığında "Azərbaycan dilinin fonemlər sistemi" monoqrafiyasını xüsusilə qeyd etmək olar. Alim ilk dəfə Azərbaycan dilinin fonetik sistemini eksperimental təhlil əsasında ümumiləşdirmiş, nəzəri səviyyədə təqdim etmişdir.

A.Axundovun yaradıcılığında dünya miqyasında diqqəti cəlb edən ümumi dilçilik və dil nəzəriyyəsi ilə bağlı olan dil və cəmiyyət, dil və mədəniyyət, dilin sosial differensiyası, dil təkamülünün sosioloji istiqamətləri, dil sistemi, "dil səviyyələrinin" aktual problemləri öz həllini tapmışdır. Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə olaraq metod və metodologiya, dilin öyrənilməsinin sosioloji, məntiqi, psixoloji, fizioloji, akustik, distributiv, riyazi, statistik tədqiqat üsulları müəyyənləşdirilmişdir.

Uzun müddət Bakı Dövlət Universitetinin "Ümumi dilçilik" kafedrasında işləmiş Ağamusa Axundov elmi yaradıcılığının şah əsərini "Ümumi dilçilik" kitabını nəşr etdirmişdir. Kitabda dilçilik elminin qısa tarixi verilmiş, dilin fəlsəfi və ictimai məsələləri işıqlandırılmış, dilin daxili sistemi və quruluşu, dilçilik metodları təhlil olunmuşdur.

Azərbaycan dilçiliyində riyazi dilçilik elminin banisi A.Axundov hesab olunur. Onun "Riyazi dilçilik" kitabı nəşr olunmuşdur. Bu kitabda riyazi dilçilik istiqamətinin yaranması, inkişafı və dilin tədqiqinə riyazi üsulların tətbiqi kimi məsələlər geniş şərh olunmuş, eləcə də riyazi dilçilik terminləri ilə bağlı anlayışlar Azərbaycan dilçiliyinə gətirilmişdir.

Açar sözlər: *A.Axundov, Azərbaycan dilçiliyi, ümumi dilçilik, riyazi dilçilik.*

ЭЛЬМИРА ФАРАДЖУЛЛАЕВА
Доктор философии по филологии, доцент
Бакинский государственный университет

ПРЕПОДАВАНИЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА В БАКИНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Азербайджан не является франкоязычной страной. Французский язык преподавался в Бакинском Государственном Университете с 1919 года как иностранный язык. С 1934 года французский язык факультативно изучался на историко-филологическом, физико-математическом, юридическом и медицинском факультетах университета. Следует отметить, что в то время Азербайджан был социалистической страной, и потребность в специалистах по французскому языку была ограничена. В 1970-80 годах Азербайджан открылся миру, и выбор иностранных языков значительно расширился. Французский и немецкий языки занимали 3 место после английского и русского. В 90-х годах появилась вторая большая волна интереса к французскому языку в связи с отношениями между Азербайджаном и Францией. Однако первые контакты между нашими странами начались намного раньше. Наиболее значимыми среди этих контактов можно назвать посещение Азербайджана знаменитым французским писателем Александром Дюма, перевод эпоса Кёроглу на французский язык великой Жорж Санд, а также обучение на средства известного азербайджанского мецената Зейналлабдин Тагиева талантливой молодежи в стенах Сорбонны. Многие из молодых специалистов в дальнейшем были отмечены наградами за выдающиеся достижения в области

geologiyası, tibbət və digər sahələrdə. Fransa bir neçə qərbi ölkələrdən sonra Azərbaycanla rəsmi əlaqələr qurmuşdur. 18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycanın özünü müstəqil dövlət elan etməsi, bu qərarın 1992-ci il yanvar ayında Fransa tərəfindən tanınması və fevral ayında Azərbaycanla Fransanın diplomatik əlaqələr qurması, mart ayında Fransanın Azərbaycanın ikinci səfiri olmasının qarşılıqlı razılaşdırılması, aprel ayında Fransanın Azərbaycanın ikinci səfiri olmasının qarşılıqlı razılaşdırılması, may ayında Fransanın Azərbaycanın ikinci səfiri olmasının qarşılıqlı razılaşdırılması, iyun ayında Fransanın Azərbaycanın ikinci səfiri olmasının qarşılıqlı razılaşdırılması, iyul ayında Fransanın Azərbaycanın ikinci səfiri olmasının qarşılıqlı razılaşdırılması, avqust ayında Fransanın Azərbaycanın ikinci səfiri olmasının qarşılıqlı razılaşdırılması, sentyabr ayında Fransanın Azərbaycanın ikinci səfiri olmasının qarşılıqlı razılaşdırılması, oktyabr ayında Fransanın Azərbaycanın ikinci səfiri olmasının qarşılıqlı razılaşdırılması, noyabr ayında Fransanın Azərbaycanın ikinci səfiri olmasının qarşılıqlı razılaşdırılması, dekabr ayında Fransanın Azərbaycanın ikinci səfiri olmasının qarşılıqlı razılaşdırılması.

Söz açarları: *fransız dili, Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan-Fransa əlaqələri, dilşünaslıq, dilşünaslıq.*

DOS. ELMİRA HƏSƏNOVA, DOS. FİKRƏT ƏLİZADƏ

Bakı Dövlət Universiteti

AKADEMİK AĞAMUSA AXUNDOV FENOMENİ

Akademik Ağamusa Axundov! Bu, istər türkologiyaya, istərsə ədəbiyyatşünaslığımıza qızıl hərflərlə yazılmış addır. O, gözəl bir insan olmaqla yanaşı, çox qüdrətli alim kimi bir sıra titulların daşıyıcısı idi: Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, Azərbaycan Respublikası Dövlət Mükafatı laureatı, Azərbaycan Respublikası Əməkdar Elm Xadimi.

Ağamusa Axundov 1932-ci ildə Kürdəmir şəhərində anadan olmuşdur. Orta məktəbi medalla bitirdikdən sonra riyaziyyatçı olmaq arzusu ilə Bakıya gələrkən bir təsadüf nəticəsində taleyini indiki BDU-nun Filologiya fakültəsinə bağlayır, daha sonralar dosent ola-ola Azərbaycan Pedaqoji Dillər İnstitutunda ingilis dili üzrə ikinci təhsil alır.

40 il BDU-da çalışan professor həm klassik müəllim, həm də dərinzəkəli alim, xeyirxah insan kimi öhdəsinə düşən bütün vəzifələri layiqincə, sürətlə və böyük uğurla yerinə yetirmişdir. Hər zaman insanlara yardımçı olmaq ona Muxtar Hüseynzadə kimi böyük müəllimlərdən miras qalmışdı.

Ağamusa müəllim o zaman nəinki SSRİ məkanında, hətta Şərqdə filologiya üzrə ən gənc - 32 yaşda elmlər doktoru oldu. Artıq 35 yaşda Filologiya fakültəsinin dekanı seçildi və müəyyən fasilə ilə 17 il bu vəzifəni ləyaqətlə yerinə yetirdi. Ümumi dilçilik, daha sonralar Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdiri, 21 il AMEA-nın Dilçilik İnstitutunun direktoru, AMEA-nın Rəyasət Heyətinin müşaviri, akademik-katib, "Türkologiya" jurnalının redaktoru olduqda da Ağamusa müəllim əsl alim sadəliyi ilə kollektivin sevimlisi olmuşdur.

Professor Ağamusa Axundovun dilçiliyin, demək olar ki, bütün sahələrinə dair tədqiqatları, hətta riyazi dilçiliyə aid kitabı vardır. Ali məktəblər üçün yazdığı əvəzsiz kitablar dəfələrlə işıq üzünə çıxmışdır.

Bədii yaradıcılığa "İkinci görüş" adlı hekayəsi ilə başlamışdır. Bundan sonra poeziyanın sənətkarlıq problemlərinin tədqiqi ilə ciddi məşğul olmuşdur.

Misir Ərəb Respublikasının Qahirə şəhərinin Eyn-Şəms Universitetində 1 il Azərbaycan dili və ədəbiyyatından dərslər demiş, Praqa, Ankara, Belqrad, Budapeşt, Kayseri, İstanbul şəhərlərində keçirilən beynəlxalq elmi konfranslarda iştirak etmişdir.

Tokio Universitetində Azərbaycan dili dərsləri demiş, Kobe Universitetində və Tokio Şərqi Kitabxanasında dilimizə aid 2 konfrans keçirmişdir.

O, bir sıra elmi, əlaqələndirmə, müdafiə şuralarının sədri, "Ulduz" və "Azərbaycan" jurnallarının redaksiya heyətlərinin üzvü, "Türkologiya" jurnalının baş redaktoru olmuşdur.

Görkəmli dilçi ABŞ-ın "Friendship fors" ictimai təşkilatının Fəxri fərmanına layiq görülmüş, Azərbaycan və Ərəb ölkələri Dostluq Cəmiyyəti İdarə Heyətinin üzvü, Almaniyada çıxan "Fonetika, dilçilik:

Kommunikativ tədqiqatlar” adlı beynəlxalq nəzəri jurnalın redaksiya heyətinin üzvü kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Dilçilik və ədəbiyyatşünaslıqdakı xidmətlərinə görə “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunmuşdur.

Ağamusa müəllim əqli oyunlar arasında şahmata böyük üstünlük verirdi. O, I dərəcəli şahmatçı kimi çox gözəl taktiki oyunları ilə biliciləri heyran qoyurdu.

Görkəmli dilçi-alim öz sahəsinin vurğunu olaraq belə demişdir: “Mən dünyaya ikinci dəfə gəlsəm, yenə də dilçi olacağam”.

Açar sözlər: *Ağamusa Axundov, BDU-nun Filologiya fakültəsi, türkologiya, elmi tədqiqatlar, beynəlxalq konfranslar.*

ELNARƏ ƏLİYEVƏ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

YARIMÇIQ QALMIŞ ÖMÜR - ŞAMƏDDİN XƏLİLOVUN YARADICILIQ DÜNYASI

1994-2000-ci illər – Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində bakalavr və magistr pilləsi üzrə təhsil aldığı illər, dəyərli alim və müəllimlərlə tanış olduğum dövrdür. Bu dövrdə akademik T.Hacıyev, professor S.Əlizadə, professor E.Əzizov, professor Y.Seyidov, professor M.Novruzov və adını çəkmədiyim digər müəllimlər elmin incəliklərini yorulmadan tələbələrinə öyrədirdilər. Əlbəttə, bu insanların hər biri haqqında günlərlə danışmaq olar, lakin mən dünyadan vaxtsız getmiş Şaməddin Xəlilovu xatırlamaq istədim. O, 1971-ci ildən Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin Türkologiya kafedrasında müəllim, 1976-cı ildən baş müəllim kimi çalışmış, 1982-ci ildə isə müsabiqə nəticəsində həmin kafedranın dosenti təyin olunmuşdur. Ömrünün sonunadək tələbəsi olduğu doğma universitetdə müəllim kimi ləyaqətlə çalışmışdır. Bu 27 illik bir dövrdə mükəmməl və savadlı bir müəllim kimi tələbələrinin dərin sevgisini qazanmışdır.

Şeyx Fəridəddin Əttar yaradıcılığının ən dəyərli nümunələrindən olan “Əsrarnamə” əsəri Ş.Xəlilovun sevə-sevə araşdırdığı ilk əsərlərdəndir. 1974-cü ildə “XV əsr Azərbaycan yazılı abidəsi “Əsrarnamə”nin dili” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını uğurla müdafiə edən Ş.Xəlilov sonralar da anadilli abidələrin tədqiqi ilə bağlı araşdırmalarını davam etdirmiş və 1991-ci ildə Cahangir Qəhrəmanovla birgə “Mustafa Zərir. Yusif və Züleyxa” adlı möhtəşəm bir tədqiqat əsərini oxuculara təqdim etmişdir. Uzun müddət üzərində çalışdığı “Orta əsrlər Azərbaycan yazılı abidələrinin dili” mövzusunda doktorluq dissertasiyası da ilkin müzakirədən müvəffəqiyyətlə keçsə də, vaxtsız ölüm onun bu işini yarımçıq qoymuşdur. Ş.Xəlilov AMEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan – hələ tədqiq olunmamış əlyazmaların taleyindən nigaran idi. Təəssüf ki, öz əlyazmaları da yarımçıq ömrün yarımçıq əsərləri kimi elmi camiəyə həsrət qaldı.

O, Ş.Xəlilov iki kitab, 30-dan çox elmi məqalənin müəllifidir. Xüsusi vurğulamağı özümüzə borc bilirik ki, alimin gərgin əməyi nəticəsində ərəsəyə gəlmiş bu əsərlər təkə dil tarixçiləri üçün deyil, həm türkoloqlar, dialektoloqlar, həm də tarixçilər üçün olduqca qiymətli tədqiqat işləridir.

Açar sözlər: *Ş.Xəlilov, türkoloq, müəllim, Əsrarnamə, M.Zərir.*

DOÇ. DR. ELZA ALIŞOVA DEMİRDAĞ
Girne Amerikan Üniversitesi (KKTC)

PROF. DR. SELİM CEFEROV’UN AZERBAJCAN DİLCİLİĞİNDE YERİ

Azərbaycan’da dilçilik XX. yüzilyıldan itibaren genişlənərək şəkillənməyə başlamışdır. Bekir Çobanzadə, Ferhat Ağazadə, Soltan Mecid Genizadə və onların davamçıları olaraq Memmedağa Şireliyev, Ebduləzəl Demircizadə, Muhtar Hüseynzadə, Selim Ceferov və digərləri Azərbaycan’da milli dil bilimi disiplininin oluşmasında və gelişiminde önemli role sahiptirler. Azərbaycan dilçiliğinde leksikoloji, Selim Ceferov’un adıyla bağlıdır. Prof. Dr. S. Ceferov’un bilimsel faaliyeti, eserleri, hem Azərbaycan Dilçiliği, hem de Türklük bilimi bağlamında incelenmelidir. Prof. Dr. S. Ceferov, 1956 yılında yayımladığı Müasir Azərbaycan Dilinin Leksikası adlı eseriyle Azərbaycan Türkçesinin söz varlığını mükəmmel bir şekilde inceler. Yazar, kitapta leksikoloji ve onun görevi, çağdaş Azərbaycan edebi dilinin menşeyi itibarıyla lügat terkihi, çağdaş Azərbaycan edebi dilinin aktifliği ve pasifliğine göre lügat terkihi, çağdaş Azərbaycan edebi dilinin üslup leksikolojisi, çağdaş Azərbaycan edebi dilinin frazeolojisi, leksikografi ve söz yaratıcılığı

başlığı altında leksik, morfoloji ve sentaks yoluyla söz türetme yollarını ele alır. Prof. Dr. S. Ceferov, Azerbaycan Dilinde Söz Yaraticılığı isimli (1960) kitabında ise dilde kelimelerin oluşum yollarını 3 başlık altında – leksik yolla sözlerin emele gelme prosesi, morfoloji yolla sözlerin emele gelme prosesi ve sentaktik yolla sözlerin emele gelme prosesi- tetkik eder. Müasir Azerbaycan Dili (Leksika) kitaplarında ise yazar, dilin söz varlığını, sözcükleri (homonim, sinonim, antonim), sözcükleri türetmede görev alan biçimbirimleri, birleşik sözcükleri, deyim, atasözleri, kalıplaşmış sözcükleri vs. inceler. Prof. Dr. S. Ceferov, aynı zamanda Sahur alfabesinin yaratıcısıdır. Yazar, 1933 yılında Sahur alfabesini yaratarak Sahur edebi dilinin temelini koyar. Azerbaycan'ın görkemli dilcisi, Türkolog, Prof. Dr. Ceferov'un ömür yolu oldukça verimli geçer. 1 Haziran 1907 yılında dünyaya gelir. 1923 yılında dahil olduğu Şeki Müellimler Seminariyasını 1926 yılında bitirir. 1926 yılından 1930 yılına kadar Dağıstan'da öğretmenlik yapar. 1932 yılında Orcanikidze şehrinin Devlet Pedagoji Üniversitesine dahil olur. 1933-1936 yıllarında Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Dil ve Edebiyat bölümünde okur. 1946 yılında namizedlik, 1959 yılında doktora tezini başarıyla savunur. 1947 yılında doçent, 1961 yılında profesör olarak atanır. 1953-1978 yıllarında Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Dilciliği Bölümünde doçent, profesör olarak çalışır. 1960-1970 yıllarında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, İber-Kafkas Dilleri Bölüm Başkanı olarak görevlendirilir. 85'ten çok ilmi makalenin, 23 dersliğin, 6 monografinin yazarıdır. 27 öğrencinin tez danışmanlığını yapan Prof. Dr. Ceferov, Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Ödülü sahibidir. 1978 yılında vefat eder. Prof. Dr. Selim Ceferov ile Azerbaycan dilbiliminde leksikoloji ekolu oluşur.

Anahtar sözcükler: *Azerbaycan, dilcilik, leksikoloji, sözcük bilimi, Selim Ceferov.*

DOÇ. DR. GATİBE MAHMUDOVA

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi İ.Nesimi Dilcilik Enstitüsü

BAKÜ DEVLET ÜNİVERSİTESİ VE MUHTAR HÜSEYNZADE

Azerbaycan Türkolojisini büyük bir yapıyla kıyaslarsak, bu yapının ilk sütunu Muhtar Hüseyinzade olur. Muhtar Hüseyinzade senelerce Bakü türkoloji okuluna önderlik eden bir bilim adamı olmuştur. Muhtar Hüseyinzade aklı, öğretmenlik yeteneği ve kişiliği ile meslektaşları arasında farklı bir konumdaydı. Muhtar Hüseyinzade'nin ders verdiğini öğrenciler Azerbaycan'da büyük bir dilbilimi ekolu oluşturmuştur. “Çağdaş Azerbaycan dili” kavramı dedikde ilk akla gelen bilimadamı Muhtar Hüseyinzadedir. O, ilk kez çağdaş Azerbaycan dilinin morfolojisini yazmıştır.

Muhtar Hüseyinzade Bekir Çobanzade'nin konuşmalarını ve verdiği derslerin hayranı idi. Bekir Çobanzade'ye olan hayranlığı onu dilbilimci olmaya yönlendirdi. Muhtar Hüseyinzade, 1931'de Türk ve Edebiyat bölümünden mezun oldu. Bundan sonraki hayatını Bakü Devlet Üniversitesi ile bağladı. 1935'te bilimsel danışmanı B. Çobanzade Muhtar Hüseyinzade'ni Azerbaycan Devlet Üniversitesi Genel Dilbilim Bölümü'nde öğretmenlik yapmaya davet etti. Bundan sonra Muhtar Hüseyinzade kendini bu göreve adanmış ve 50 yıl boyunca üniversitede eğitim verdi. 1946'da “Çağdaş Azerbaycan Dili” adlı bilimsel çalışmasını bitirdi ve tezini savundu, doktor adını aldı. Muhtar Hüseyinzade'nin bu dönemdeki çalışmaları Azerbaycan dilinin tarihi, dil kültürü, Azerbaycan alfabesi, Orxon-Yenisey anıtları alanında idi. Muhtar Hüseyinzade bu konulardan yıllarla üniversitede ders verdi.

Böyle bir dil her zaman “yüzlerce yıl süren uzun bir süreç”in sonucu olan çarpazlaşma sırasında her zaman kazanır ve kelime dağarcığını kaybetmiş dil hesabına zenginleşir. Azerbaycan türkçesi de böyle dillerden biridir. Muhtar Hüseyinzade Azerbaycan dilbilimi tarihine morfoloji uzmanı gibi dahil olsa da, onun Azerbaycan dilinin sözdizimsel yapısı ile ilgili araştırmaları biçimbilgisi alanındaki hizmetlerinden hiç de geri kalmıyor. Modern olmasına rağmen, bu büyük bilginde bir Doğu muhafazakarlığı vardı. Muhtar Hüseyinzade Azerbaycan'da kendi dilcilik ekolunu oluşturmuştur. Her dilbilimci bu ekolun üyesi olmak isterdi. Sovyet ideolojisinin tüm ulusal ekolleri mahvettiği zamanda Muhtar Hüseyinzade ekolu sadece samimi, dürüst ve milliyetçi olduğu için yaşadı. Muhtar Hüseyinzade post doktora tezini savunmayı bir kenara bırakıp öğrencilerinin doktor olmalarını için çaba gösteriyordu. Muhtar Hüseyinzade uzun yıllar Bakü Devlet Üniversitesinde bölüm başkanı oldu.

85 yıl (1900-1985) bu dünyada ömür süren, hayatının son yıllarına kadar Bakü Devlet Üniversitesinin odalarından ayrılmayan unutulmaz profesör Muhtar Hüseyinzade de Azerbaycan dilbilimindeki 50 yıl önceki birinciliğini-öğretmenliğini hala sürdürüyor.

Anahtar kelimeler: *üniversite, dilbilimi, Azerbaycan türkçesi, Muhtar Hüseyinzade.*

GÜLXANIM VƏLİYEVƏ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

**BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİNDƏ QƏDİM TÜRK YAZILI ABİDƏLƏRİNİN
TƏDRİSİNƏ DAİR**

1969-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində Türkologiya kafedrası yaradıldıqdan sonra bu kafedrada dilçiliyin ən aktual problemlərini əhatə edən fənlər – “Türkologiyaya giriş”, “Qədim türk yazılı abidələri”, “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası”, “Müasir türk dillərindən biri” və s. tədris olunmağa başladı. Kafedranı yaradan və ona rəhbərlik edən çox hörmətli, ciddi, nüfuzlu alim prof. Fərhad Zeynalov o dövrün ən tanınmış dilçi alimlərini kafedraya cəlb etmişdi. Prof. A.Vəliyev, prof. T.Hacıyev, prof. S.Əlizadə, dos. Ə.Bağirov, dos. Ş.Xəlilov, sonralar dos. İ.Vəliyev, prof. E.Əzizov və başqaları. Həmin vaxt respublikanın ali məktəblərindən ancaq Bakı Dövlət Universitetində “Qədim türk yazılı abidələri” fənni tədris olunurdu. Həmin fənn ali məktəblərinin tədris planına daxil edilərək həm filologiya, həm də tarix fakültələrində əyani, qiyabi bakalavr, magistratura pillələrində keçirilir. Ötən 50 il müddətində bu fənn daha da kamilləşmiş və uğurla tədris olunur. Prof. M.Novruzov, prof. M.Məmmədli, dos. Q.Abdullayeva və başqaları bu fənni tələbələrə sevdirməyə müvəffəq olmuşlar.

Türk xalqlarının soykökünün, əski tarixinin, onun tarixi inkişaf mərhələlərinin və türk dillərinin dünya dilləri içərisində yerinin müəyyənləşdirilməsində bu abidələr əvəzsiz yazılı mənbədir. Tədris prosesində tələbələr qədim türk (runik) əlifbasını mükəmməl öyrənir, yazı və oxu vərdişlərinə yiyələnir, mətn üzərində işləyir, müasir Azərbaycan dilindən fərqli fonetik, qrammatik, leksik xüsusiyyətləri aşkarlayırlar. Yeri gəldikcə, digər türk dilləri, ədəbi-bədii dil nümunələrimiz, dialekt və şivələrimizlə müqayisələr aparılır.

“Qədim türk dili” fənni “Türkologiyaya giriş”, “Azərbaycan dialektologiyası”, “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası”, “Azərbaycan ədəbi dili tarixi”, “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası” və s. fənlərin tədrisinə zəmin hazırlayır və onların daha yaxşı mənimsənilməsinə imkan verir.

Açar sözlər: *qədim türk dili, türkologiya kafedrası, yazılı abidə, türk əlifbası, fonetik, qrammatik xüsusiyyətlər.*

XATİRƏ ABDULLAYEVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Slavyan Universiteti

ELMİ KADRLARIN YETİŞDİRİLMƏSİNDƏ AKADEMİK TOFIQ HACIYEVİN XİDMƏTİ

Ərəb dilində *rəhbər* “öndə gedən, yol göstərən” anlamına gəlir. Haqqında söhbət açdığım rəhbər də alimlərin öndə gedəni, insanların ən zirvədən boylananı, müasir dövrümüzün Dədə Qorqudu, Mahmud Kaşğarisi, Füzulisi... sayılan əvəzolunmaz akademik Tofiq Hacıyevdir. Nə vaxtsa, Tofiq müəllim haqqında fikir söyləyəcəyimi, belə bir şərəfə nail olacağımı ağılının ucundan belə keçirtməmişdim. Heç xəyalıma da gəlməzdi ki, Tofiq müəllim bir vaxtlar mənim elmi rəhbərim, daha sonra isə elmi məsləhətçim olacaq. Etiraf edirəm, bunu heç vaxt düşünməmişdim. Əslində düşünmüşdüm, anamın elmi rəhbəri və elmi məsləhətçisi kimi... Amma zaman gəldi, xəyallarım gerçək oldu! Çox vaxt söhbət əsnasında tanıdığım dissertantların, aspirantların bir çoxunun dedikləri “kaş Tofiq müəllimin etimadını qazana biləydik, kaş Tofiq müəllim bizim də elmi rəhbərimiz olaydı”... fikirlərini tez-tez eşidirdim. Həmin vaxt yaşadığım qürurverici hissləri hal-hazırda dilə gətirməkdə belə çətinlik çəkirəm. Elm camiyəsinə kadrların təqdimində akademik T.Hacıyev fenomeni hamıya bəllidir. Çünki yüksək ixtisaslı elmi kadr hazırlığı sahəsindəki fəaliyyəti həmişə onun şəxsi elmi fəaliyyəti ilə qoşa addımlayıb. Bu sahədə misilsiz xidməti olan akademik T.Hacıyev 7 elmlər doktoru, 21 elmlər namizədi yetişdirib. Onların əksəriyyəti bu gün elm aləminin say seçmələridir. Amma həmişə “kişi yetirmələrimin içində Nizami Cəfərov, qadın yetirmələrimin içində isə Qızılgül xanım mənim davamçımdır” deyib. Məhz Tofiq müəllimin düzgün elmi istiqaməti, tələbkərlığı sayəsində dissertant və aspirantları elm aləminə yüksək səviyyəli tədqiqat işləri təqdim etməyi bacarıblar. Azərbaycan dilinin inkişafı naminə Cənubi Azərbaycan üçün elmi kadr hazırlığında da T.Hacıyevin xidməti ölçüyəgəlməzdir. O bütün yetişdirmələrinə həmişə bir ata şəfqəti ilə yanaşmış, onlara qayğıkeş münasibət bəsləyib, onların müvəffəqiyyətini öz müvəffəqiyyəti bilib. Bir yetişdirməsi olaraq Tofiq müəllimin qayğısını, həm də etimadını Bakı Slavyan Universitetinin Türkologiya kafedrasında (müəllim kimi çalışdığım kafedradan söhbət gedir) keçirilən namizədlik dissertasiyamin müzakirəsi zamanı mən daha aydın hiss elədim. Heç bir dissertantımın,

aspirantının başqa ali məktəblərdə keçirilən müzakirəsinə qatılmayan Tofiq müəllim birdən-birə heç kəsin xəbəri olmadan mənim müzakirəmə gəldi və gəlişi ilə bu elmi məclisə bir rəng qatdı. Sonda dissertasiyam və çıxışım haqqında gözəl fikirlər söylədi. Bir sözlə, məni zirvənin ən sonuncu qatına qaldırdı. Nəticə olaraq mən müdafiyyə buraxıldım. Mənə belə gəlir ki, bir dissertant üçün bundan yüksək dəyər ola bilməzdi ki, həmin şərafə əvəzolunmaz elmi rəhbərim tərəfindən nail oldum. Sonradan bildim ki, həmin gün Tofiq müəllimin oğlu İsmayılın əbədiyyətə qovuşduğu gündür. Onsuz da ucalardan uca olan akademik T.Hacıyev gözümdə daha da ucaldı. Bax budur, yetişdimlərinin əsil elmi rəhbəri, elm aləminə yol göstərən! Əminəm ki, bu gün onun hər bir yetirməsi “ustadımız akademik T.Hacıyevin əbədi məkanı Cənabi-Haqqın dərgahındakı yüksəklik olsun” deyir.

Açar sözlər: *elmi rəhbər, elmlər doktoru, elmlər namizədi, dissertant, elmi kadr.*

İSLAM VƏLİYEV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR SAMƏT ƏLİZADƏ VƏ XVI ƏSR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİLİ

Məlumdur ki, qüdrətli söz ustaları Qurbani, Ş.İ.Xətai, M.Füzuli və başqaları XVI əsr ədəbi dilinin inkişafı, təkmilləşməsi və səlisləşməsi işində misilsiz xidmətlər göstərmiş, dövrün ədəbi dilinin yüksək zirvəyə çatması və onun mədəni rolunun, hədudlarının genişlənərək bütün Yaxın və Orta Şərqi bürüməsində böyük rol oynamışlar. Çünki XVI əsrdə yaşayıb-yaratmış görkəmli sənətkarların yaradıcılığında bir tərəfdən xalq ruhu, ümumxalq dili, digər tərəfdən isə klassik poeziya ənənələri bir-biri ilə qovuşmuşdu. Yaradıcılığı XVI əsrə təsadüf edən söz ustaları da Azərbaycan xalq dilinin zənginliklərindən, onun yüksək ifadə gücündən sənətkarlıqla bəhrələnmiş, ədəbi dil aləmində həmin dövrə qədərki ənənələri qıraraq Azərbaycan ədəbi dilinin yeni yüksəliş mərhələsinə qədəm qoymasına şərait yaratmışlar. Bu mənada, görkəmli dilçi alim, professor Samət Əlizadə Azərbaycan dilinin tarixinin öyrənilməsində dilin lüğət tərkibi, fonetik və qrammatik quruluşu, üslubi sistemi, poetikası sahəsində baş vermiş dəyişiklikləri göstərən, yəni tarixi xətt üzrə aparılan bütün tədqiqatların düzgün nəticələrini vəhdətdə əks etdirən monumental elmi əsərin yazılması üçün XVI əsr Azərbaycan yazılı abidələrinin öyrənilməsinə ən doğru başlanğıc hesab edirdi. S.Əlizadə dövrün ədəbi dilini tədqiq edərkən bir sıra məsələlərə aydınlıq gətirmişdir:

a) Müasir dildən fərqli olaraq, tarixi dilçiliyə aid olan hər bir əsər “gözə görünməyəni” ayaniləşdirmək üçün əhəmiyyətlidir.

b) Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə “yazı dili” anlayışı aydın şərh edilir; yazı dilinin statusu-yazılı ədəbi dillə ümumi və fərqli cəhətləri göstərilir.

c) Azərbaycan ədəbi dilinin tarixində dövrlərlə yanaşı, mərhələlər və pillələrin olması ideyasını irəli sürür.

ç) Fonetik-orfoqrafik xüsusiyyətlərlə bağlı Azərbaycan tarixi filologiyasında əsas problemlərdən birinin yığcam həllini göstərir. Azərbaycan dili mətnlərində ərəb qrafikasının qrammatoloji xüsusiyyətlərini araşdırır, sait və samitləri ifadə edən hərflərin düzgün transliterasiya və transkripsiyasının prinsiplərini müəyyənləşdirir. Mikrosistem şəklində təqdim edilən bu prinsiplər orta əsrlərdə Azərbaycan ədəbi dilinin fonetik normalarını dərk etmək imkanı yaratdığı kimi, yazılı abidələrin düzgün oxunuşu və tədqiqi işi üçün stimül yaradır.

Müəllif morfoloji normalardan bəhs edərkən əsas nitq hissələrinə məxsus kateqoriyaların normativliyini müəyyən edir:

a) Ədəbi dil tarixinin tədqiqində qrammatik quruluş məsələlərinin öyrənilməsinin xüsusi əhəmiyyət daşımasını qeyd edir. Normalıq və istisnalar ədəbi dil üslubları zəminində izah olunur.

b) Müəllifin XVI əsr mənbələrindən topladığı nümunələr ətraflı təsvir və təsnif edilir, Azərbaycan dilinin tarixi morfolojiyasından məlum olan bəzi faktik məlumatlar dəqiqləşdirilir.

c) Ədəbi dil tarixi istiqamətində morfoloji xüsusiyyətləri tədqiq etməyin təcürbi nümunəsi göstərilir. Nəticədə, ayrı-ayrı mərhələlərin ədəbi dili normativlik baxımından öyrənilməyincə həqiqi “dövrəşdirmə və elmi ədəbi dil tarixi” yaratmağın mümkünsüzlüyü qənaətinə gəlir.

Açar sözlər: *S.Əlizadə, Azərbaycan dili, XVI əsr, dil tarixi.*

QIZILGÜL ABDULLAYEVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

AKADEMİK TOFIQ HACIYEVİN YARADICILIĞINDA MİLLİ DİL MƏSƏLƏSİ

Görkəmli Azərbaycan alimi akademik T.Hacıyevin elmə gəlişi onu dilçi-dialektoloq kimi təqdim etsə də, dilçilik mühiti onu həm də elm aləminin aparıcı dil tarixçisi, öz yazıları ilə filologiyanın bütün sərhədlərini aşıb keçərək çoxşaxəli yaradıcılığa imza atan aparıcı bir türkoloq kimi qəbul edir. T.Hacıyev nə yazırsa yazsın, demokratik əhval–ruhiyyəli bu əsərlərin hamısında milli mənsubiyyətin ön plana keçməsi iliyinə qədər milli olan türkçü alimin milli kimliyini ortaya qoyur. Bütün yaradıcılığı boyu onu müşayiət edən milli kimlik T.Hacıyevin cəsarətlə bir çox ilklərə imza atması ilə nəticələnir. Normanın struktur-forma və funksional məzmun tərəfinə əsaslanaraq Azərbaycan ədəbi dili tarixini dəfələrlə dövləşdirməsi, Azərbaycan dilinin mənşəyi ilə bağlı araşdırmalar apararaq dilimizin tarixinin çox qədimlərə getdiyini faktlarla əsaslandırması, yazı dövrünün yeni tarixi ilə bağlı qətiyyətli fikir söyləməsi, dil tarixi fənlərinin diferensiasiyasına reallıq gətirməsi, milli dilin başlanğıcı ilə bağlı yeni tarixi elan etməsi bunun faktik sübutudur. Milli dilin yaranma məsələsinə onun münasibəti iki tarixi mərhələdən keçir. Bunlardan biri XVI-XVII əsrlərə bağlanırsa, digəri yazılı dövrün ilkin mərhələsinə qədər uzanıb gedir. XVI əsrin axırı XVII əsrin əvvəllərindən etibarən diferensiasiya, sabitləşmə, demokratikləşmə və xəlqiləşmənin yenidən təşkili kimi dildaxili proseslər milliləşməni yetişdirdiyindən akademik T.Hacıyev milli dilin yaranışını o tarixi zaman kəsiyindən qəbul edir. Bəllidir ki, millətin yaranması milli dilin yaranmasını şərtləndirir. Müəllifə görə, xanlıqlara parçalanma, hər bir xanlığın avtonom inkişafı millətin yaranmasını ləngidir və nəticədə milli dilin yaranması millətin yaranmasının önünə keçir. Sonralar T.Hacıyev məsələyə daha geniş rəqəsdən baxaraq, milli dilin yaranma tarixinin daha qədim olduğunu söyləyir. İlk fikrindən daşınma KDQ-nin 1300 illik yubileyindən sonra başlayır. Hər bir dilin məxsusiliyini, inkişaf sürətinin müxtəlifliyini əsas götürən alim bir daha düzgün vurğulayır ki, həqiqətən, milli dil millətin yaranmasını qabaqlaya bilər. Elmi, həm də məntiqi reallıqdır ki, bütün xalqların milli dilləri eyni zaman kəsiyində reallaşa bilmədiyi kimi, bütün millətlərin də kapitalizm cəmiyyətində yaranması obyektivlikdən kənar qalan məsələdir. T.Hacıyevə görə, dilin fonetik, leksik və qrammatik sisteminin göründüyü yerdən milli dil başlayır. Bunu “Dədə Qorqud kitabı”nda gördüyündən milli dilin başlanğıcını VII əsrdən götürür. T.Hacıyev abidənin bütün tarixi dövrlər üçün sabit qalan lüğət fonduna söykənərək bu qənaətə gəlir və hətta əminliklə deyir ki, milli ədəbi dilin qrammatik quruluşunun sonrakı inkişafı məhz “Dədə Qorqud kitabı”nın qrammatik bazası əsasında gedir. Müəyyənləşdirir ki, XII əsrə qədər milli dilin inkişafı gedirsə, onun formalaşması və müəyyələnməsi XIII-XVI əsrlərin payına düşür. Amma milli dilin tam müəyyələnməsi Füzuli dövründə sona yetir. O, Füzulini Azərbaycan milli ədəbi dilinin banisi kimi təqdim edir. Bir vaxtlar milli dilin yeni mərhələsini XX əsrin əvvəllərindən başlayan akademik, indi bunun XVII əsrdən reallaşdığını bəlli edir. Bütün tarixi dövrlərdə ümumənşəyət dili kimi fəaliyyət göstərən, qrammatik quruluş çevikliyinə görə fars dilini üstələyən Azərbaycan dilinin məhz bu tarixi dönmədən fars dili ilə tarazlaşması, dövlət dili səviyyəsində aparıcılıq qazanması milliliyin daha geniş əhatə hüduklarını cızır. Milli dilin milli vəznə, milli vəznin milli janrları, milli janrların milli leksik tərkibi öz arxasınca aparması bunu gerçəkləşdirir. Folklor–danışq dilinin aparıcılıq qazanması sözün əsil mənasında dilə yeni bir abi-hava gətirir. Yeni milli əhatə T.Hacıyevə milli dilin yeni mərhələsini məhz bu tarixi dönmədən başlamağa imkan yaradır. Milli dilin XVII-XVIII əsrlər mərhələsi xəlqiləşmə ilə, XIX əsr yeni janrların yaranması, üslub bütövlüyü ilə Azərbaycan ədəbi dili tarixinə düşür. Milli dil XVII əsrə qədər dil dəyişmələrini (dilin daxili quruluşunu), XVII-XIX əsrlərdə nitq dəyişmələrini özündə ehtiva edirsə, XX əsrdən etibarən bu yeni mərhələnin daha da yenilənməsi gedir. XX əsrin 30-cu illərindən isə milli dilin müasir mərhələsi başlayır. Göründüyü kimi, milli dil ətrafında mübahisələrin səngimədiyi bir vaxtda T.Hacıyev milli dilimizin başlanğıc tarixini daha qədimə– VII əsrə aparır. Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, “milli kimlik və milli dil” paraleli akademik T.Hacıyevin bütün yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir.

Açar sözlər: *T.Hacıyev, Azərbaycan dili, ədəbi dil, dil tarixi, milli dil.*

DOS. QIZILGÜL ABDULLAYEVA (BDU)
DOS. XATİRƏ ABDULLAYEVA (BSU)

AZƏRBAYCAN DİLİNİN TARİXİ DİALEKTOLOGİYASI MÜSTƏQİL ELM SAHƏSİ KİMİ

Tanınmış dilçi alim, Bakı Dövlət Universiteti Türkologiya kafedrasının professoru, filologiya elmləri doktoru Elbrus Əzizovun əsas tədqiqat obyektı Azərbaycan dilinin dialektləridir. Fəaliyyət göstərdiyi 45 il ərzində bir çox elmi əsərlərə imza atıb. Amma onun yaradıcılığının şah əsəri 1999-cu ildə nəşr olunmuş “Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası (dialekt sisteminin təşəkkülü və inkişafı)” kitabıdır. Amma sonralar bu mövzuya yenidən qayıdış edən Elbrus Əzizov onu yeni-yeni faktlarla zənginləşdirərək 2016-cı ildə kitabın təkrar nəşrini elm aləminə təqdim edir. Bu, türkologiya tarixində bir ilk idi. Akademik M.Şirəliyev dəfələrlə tarixi dialektologiyanın yaradılmasını Azərbaycan dilçiliyinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri kimi diqqətə çatdırsa da, bu öz reallığını tapa bilməmişdi. Azərbaycan yazılı abidlərinə söykənmə, eləcə də tarix və ümumi türkologiya kimi elm sahələrinə arxalanma, ən önəmlisi isə iti məntiq və dərin elmi zəkaya güvənmə belə bir monoqrafiyanın elm aləminə təqdimi ilə nəticələndi. Beləliklə, uzun bir yaradıcılıq axtarışlarının nəticəsi kimi meydana gələn bu monoqrafiyanın nəşri türkoloji aləmdə Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyasının müstəqil bir dilçilik sahəsi kimi təqdimini bir ilk olaraq məhz Elbrus Əzizovun adına yazdı. Müəllif ilk dəfə olaraq, bu monoqrafiyada dialekt sistemlərinin əsas tiplərini, Azərbaycan dili dialektlərinin inkişaf mərhələlərini müəyyənləşdirdi, dialektləri xarakterizə edən məhəlli fərqləri dilin fonetik, leksik, morfoloji yarusları üzrə araşdıraraq onların formalaşma prosesini izlədi və çox geniş şəkildə elmi təqdimatına nail oldu. E.Əzizovun ilkləri təkcə bununla bitmir. Azərbaycan dili şivələrinin yeni təsnifi, Azərbaycan dialektologiyasının nəzəri məsələlərinin müasir dilçilik baxımından ilk şərh, *qarışıq şivələr* termininin ilk dəfə elmi mühitə təqdimi məhz professor E.Əzizovun adı ilə bağlıdır. Davamlı yeni-yeni ilkləri ilə dialektologiya elmini nəzəri məlumatlarla zənginləşdirən, elmi və pedaqoji fəaliyyətini eyni tələbkarlıqla, eyni fədakarlıqla davam etdirən, elmə və tədrisə xidmətini əsirgəməyən Azərbaycan dili dialektlərinin yorulmaz tədqiqatçısı professor E.Əzizov bu gün də gənclik şövqü ilə çalışır və araşdırmalar aparır.

Açar sözlər: *tarixi dialektologiya, məhəlli fərqlər, qarışıq şivələr, fonetik, leksik və morfoloji yaruslar.*

MƏHƏMMƏD MƏMMƏDOV
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
 Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR NƏSİR NƏSİRZADƏ MƏMMƏDOV VƏ AZƏRBAYCAN NƏZƏRİ DİLÇİLİYİ

Azərbaycanda nəzəri – ümumi dilçiliyin yaranması professor N.N.Məmmədovun adı ilə bağlıdır. Onun 1961-ci ildə nəşr edilmiş “Dilçiliyin əsasları” adlı əsəri bu istiqamətdə yazılmış ilk dərs vəsaitidir. Bəkir Çobanzadənin 1924-cü ildə nəşr edilmiş “Türk-tatar lisanıyyətinə mədxəl” əsəri, ümumən, türk dilçiliyində nəzəri dilçilik məsələlərinə həsr olunmuş ilk əsər kimi qəbul edilə bilər. 1937-ci ilin repressiyalarından sonra ümumi – nəzəri dilçilik sahəsində bir boşluq yaranmışdır. Bu baxımdan N.Məmmədovun “Dilçiliyin əsasları” əsəri Azərbaycan dilçiliyində nəzəri dilçilik sahəsinin yaranmasını xəbər verirdi. Bu əsərdə dilin başlıca nəzəri məsələləri – dilin ictimai mahiyyəti, daxili quruluşu, mənşəyi, dillərin geneoloji təsnifi prinsipləri nəzəri məsələlər kimi öyrənilir.

Deməli, N.Məmmədovun bu əsəri ilə Azərbaycanda ümumi dilçiliyin təməli qoyulur. Bir qədər sonra isə N.Məmmədov bu əsərin təkmilləşmiş şəklini “Dilçiliyə giriş” adı ilə (1966) dərslik kimi nəşr etdirir (həmmüəllifli). Dərslik 1980-ci ildə ikinci dəfə nəşr olunur. Əsərdə dilçiliyin qısa tarixi, dilin daxili quruluşu, dillərin təsnifi, dil və cəmiyyət, dilin inkişafı kimi müxtəlif məsələlər əhatə edilir.

Prof. N.Məmmədovun qoyduğu təməl onun tələbələri tərəfindən daha da möhkəmləndirilmiş, “Dilçiliyə giriş”, “Dilçiliyin əsasları”, “Ümumi dilçilik” adlı müxtəlif dərslik və dərs vəsaitləri yazılmış və nəşr edilmişdir. Lakin dilçi alimin müəllifi olduğu “Dilçiliyə giriş” dərsliyi bu gün də ali məktəblərdə dərslik kimi istifadə olunur.

Prof. N.Məmmədovun dərslik və dərs vəsaitləri ümumi dilçiliyin ibtidai kursunun başlıca məsələlərini əhatə edir, özünün elmi və pedaqoji əhəmiyyətini saxlayır.

Ümumən, professor N.N.Məmmədov Azərbaycan dilçiliyində “Dilçiliyin əsasları” və ya “Dilçiliyə giriş” kurslarını bir fənn kimi formalaşdıran və tədris edən görkəmli alim – pedaqoq kimi qiymətləndirilə

bilər. Onun “Azərbaycan dilçiliyinin nəzəri problemləri” (1971) adlı monoqrafiyasında da Azərbaycan dilinin daxili quruluş məsələləri nəzəri aspektdə öyrənilmişdir.

Açar sözlər: *Nəsir Məmmədov, nəzəri dilçilik, dilçiliyə giriş, dilçiliyin əsasları.*

RƏHİLƏ QULİYEVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

DİLÇİLİK ELMİNİN PARLAQ SİMASI ƏLÖVSƏT ABDULLAYEV ZAMANIN YADDAŞINDA

Qədim tarixə malik olan Azərbaycan dilinin aktual problemlərini tədqiq etmək, dilin ictimai təbiətini, onun spesifik mexanizmini obyektiv şəkildə açıb göstərmək, dilimizi yüksək inkişaf səviyyəsinə qaldırmaq Mirzə Kazımbəydən başlamış bu günə qədər xalqımızın görkəmli ziyalıları - alimlərini düşündürmüşdür. XX yüzillikdə B.Çobanzadənin akademik araşdırmaları ilə Azərbaycan dilçiliyi, ümumən, türkologiya yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu və Azərbaycanda çox sanballı, böyük nüfuza malik dilçilər, türkoloqlar ordusu yarandı. Bu mənada, Azərbaycan türkologiyasının yaratıcılarından biri görkəmli dilçi alim Ələvsət Abdullayevdir.

Ə.Abdullayevin özünəməxsus yaradıcılıq konsepsiyası var idi. Alimin elmi əsərləri Almaniya, Fransa, Türkiyə, Rusiya və Orta Asiya ölkələrində dərc olunaraq böyük marağa səbəb olmuşdur. Yaradıcılıq diapazonu geniş olan Ə.Abdullayev dilçiliyin yalnız bir sahəsi ilə deyil, fonetika, orfoepiya, etimologiya, tarixi qrammatika, morfologiya, sintaksis, nitq mədəniyyəti və s. sahələri ilə məşğul olmuş, bütövlükdə türkologiyanın ən aktual problemlərinə həsr edilmiş sanballı əsərlər yaratmışdır. Xüsusiləşmə və əlavə kateqoriyaları, ədatlar, predikativlər, qarışıq tipli mürəkkəb cümlələr, tabeli mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələrinin transformasiyası və digər məsələlər ilk dəfə onun tərəfindən işlənmiş və ali məktəb proqramına daxil edilmişdir.

Dövlət mükafatı laureatı, Türk Dil Qurumunun həqiqi üzvü, Beynəlxalq Altayşünaslar Konqresinin üzvü Ə.Abdullayev Azərbaycanda və ölkəmizin hüdudlarından kənarında bir çox türkoloq alimlərin yetişməsində əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir. O, qazax, türkmən, qaqauz, kumuk, qaraçay-balkar dillərinin müxtəlif problemləri üzrə 50-dən çox dissertasiyanın rəsmi opponenti, 1976-cı ildə Nalçikdə nəşr edilmiş qaraçay-balkar dilinin ilk qrammatika dərslisinin müəlliflərindən biri olmuşdur. Ümumən, Ə.Abdullayev türkologiyada özündən sonra məktəb yaratmış alimlərdən biridir: bu məktəbin yetirmələri onun yolunu uğurla davam etdirir və ustadlarının xatirəsini əbədləşdirirlər. Prof. Mehman Musaoğlu “Türk Dil Bilimi Bağlamında Azərbaycan Dilçiliği ve Prof. Dr. Elövset Abdullayev’in Söz Dizimi Ekolü” adlı məqaləsində yazır: “...12 yıl...Sovetler Birliğı döneminde, ondan sonra Türkiyə’de çalışdığım süre içerisinde her zaman kendimi ünlü dil bilimci Türkolog Prof. Dr. Elövset Abdullayev’in söz konusu ekolünün temsilcisi ve öğrencisi olarak gördüm... Hep hocamın kaldığı yerden devam etmeye çalıştım... Türklük= Türk bilimi= Türk dil bilimi= Türk söz dizimi ve dil bilimi doğrultusunda...”

Türkologiyanın inkişafında özünəməxsus dəstxətti ilə dərin iz qoymuş Ə.Abdullayevin parlaq siması yetirmələrinin xatirində və zamanın yaddaşında əbədi yaşayacaq. Böyük alimin dilçilik görüşlərinin geniş şəkildə araşdırılması mütəxəssislər və gənc tədqiqatçılar qarşısında həllini gözləyən ümdə məsələlərdən biridir.

Açar sözlər: *Ə.Abdullayev, türkoloq, elmi irs, sintaksis, kadr hazırlığı.*

RƏNA MAHMUDOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

BDU-da DİLÇİLİK ÜZRƏ AKADEMİK MƏKTƏBLƏR

1920-ci ildən sonra Azərbaycanda dilçilik elmi inkişaf etmiş, formalaşmış, dünya dilçiliyinə qovuşmuşdur. Müsəlman Şərqiində ilk dünyəvi və müasir təhsil ocağı olan BDU Azərbaycan elminə və təhsilinə töhfələr verən, elmi məktəblər yaradan dilçilər nəslini vermişdir. Azərbaycan dilçilik elminin inkişafında akademik A.Axundovun, prof. M.Hüseynzadənin və prof. Y.Seyidovun böyük xidmətləri olmuşdur.

Prof. M.Hüseynzadə dilçiliyimizin əsas sütunlarından, korifeylərindən biridir. Azərbaycan dilinin elmi qrammatikasının yaradılması onun adı ilə bağlıdır. “Müasir Azərbaycan dili” kitabı dilimizin elmi

qrammatikasının yazılmasında mühüm addım olmuşdur. M.Hüseynzadə müasir və mükəmməl orfoqrafiya qaydalarının yaradıcılarından biridir. O, Azərbaycan dilçiliyinin tarixi, onun dövrləşdirilməsi haqqında da maraqlı və inandırıcı mülahizələr irəli sürmüşdür. Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə olaraq “söz birləşməsi” və “təyini söz birləşmələri” terminlərini işlətməmişdir. Bəkir Çobanzadə məktəbinin yetirməsi olan M.Hüseynzadə “Ümumi dilçilik” kafedrasının rəhbəri kimi özündən sonra “M.Hüseynzadə elmi məktəbi”ni yaratmışdır.

Akademik A.Axundov Azərbaycanda “Axundov fonoloji məktəbi”nin əsasını qoymuşdur. “Azərbaycan dilinin fonemlər sistemi” əsəri təkcə Azərbaycan dilçiliyi üçün deyil, türkologiya üçün böyük bir hadisədir. A.Axundov Respublikamızda riyazi dilçilik elminin yaradıcısı və banisidir. Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə olaraq metod və metodologiya, dilin öyrənilməsi üsulları-sosioloji, məntiqi, psixoloji, fizioloji, akustik üsulları müəyyənləşdirmişdir. Dilimizin söz ehtiyatlarının toplanıb sistemə salınmasında onun xidmətləri danılmazdır. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” dilimizin lüğət tərkibini bütünlüklə əhatə edir.

Prof. Y.Seyidov klassik Azərbaycan dilçiliyinin görkəmli nümayəndəsidir. Qrammatika problemlərinin tədqiqi onun fəaliyyətində mühüm yer tutur. “Azərbaycan dilində söz birləşmələri” monoqrafiyası nəinki Azərbaycan dilçiliyi, həm də türkoloji dilçilik üçün əhəmiyyətli bir araşdırmaadır. Əsərdə söz birləşmələrinin dil sistemindəki yeri dəqiqləşdirilmiş, onların digər dil və nitq vahidləri ilə oxşar və fərqli cəhətləri izah olunmuşdur. Y.Seyidov ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilçiliyinə əlavə söz və əlavə cümlə anlayışını gətirmişdir. Yazıçı və dil problemi onun yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Ali və orta məktəblər üçün yazdığı dərsliklər öz orijinallığı ilə seçilir və onu bir metodist alim kimi tanıdır. O, dil tarixinə, dilin tədrisinə aid sanballı əsərlər yazmışdır. Y.Seyidov həm də metodika elminin məktəbini yaratmışdır.

Açar sözlər: *qrammatika, fonemlər sistemi, sintaksis, dilçilik, metodika.*

REYHAN HƏBİBLİ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR TOFIQ ƏHMƏDOVUN ELMİ YARADICILIĞINDA ONOMASTİKA MƏSƏLƏLƏRİ

Məlum olduğu kimi, onomastika xüsusi adları, onların xüsusiyyətlərini öyrənən dilçilik şöbəsidir. Azərbaycanşünaslıqda onomastik tədqiqatların inkişafı dilçiliyimizin uğuru kimi qiymətləndirilə bilər. Xüsusi adları araşdırmaqla xalqın tarixi, dili və mədəniyyətinin bir sıra mühüm məsələlərini aşkara çıxarmaq mümkündür. Azərbaycan onomastikasının müstəqil bir nəzəri dilçilik şöbəsi kimi inkişafında professor Tofiq Mürsəl oğlu Əhmədovun böyük rolu var.

Professor Tofiq Əhmədovun elmi yaradıcılığı dilçiliyin bir çox sahələrini əhatə edir. Burada onomastika məsələləri xüsusi yer tutur. Onun səyi ilə ilk dəfə olaraq Bakı Dövlət Universitetində “Azərbaycan onomastikası” ümumi kursu təşkil olunmuş, “Azərbaycan toponimikası” ixtisas kursu tədris edilmiş, bu kursların dərs vəsaitləri hazırlanmış və çap olunmuşdur.

Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının professoru T.M.Əhmədov tədrislə, müəllimlik fəaliyyəti ilə yanaşı, toponimikanın tədqiqi ilə məşğul olmuş, 1987-ci ildə “Azərbaycan toponimlər sistemi” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. T.Əhmədov Azərbaycan toponimlərini ilk dəfə sistem halında təhlil etmişdir. O, toponimikaya aid “El-obamızın adları”, “Azərbaycan paleotoponimiyası” və “Azərbaycan toponimikasının əsasları” kimi monoqrafiyaların, 120-dən çox elmi məqalənin müəllifidir. “Azərbaycan dilinin böyük izahlı onomastik lüğəti” məhz onun rəhbərliyi ilə hazırlanmışdır.

Alimin bütün araşdırmalarında onomastikanın aktual problemləri nəzərdən keçirilmiş, yeni və orijinal nəticələr əldə olunmuşdur. Bu tədqiqatlarda müəyyən edilən məsələlər sırasında bunları qeyd etmək olar: ümumi leksik vahidlərlə toponimlərin fərqi, qədim türk sözlərinin toponimlərdə əks olunması, yad dil toponimləri ilə alınma sözlərdən törənən toponimlərin sərhədi, fərqləndirici elementlərin semantik qrupları, makro və mikrotoponimlərin xüsusiyyətləri, makro, mikro və elementar arealların bir-biri ilə əlaqələri, söz yaradıcılığından fərqli olaraq onimlərin yalnız sintaktik üsulla yaranması, coğrafi adların işlənmə diapazonlarından asılı olaraq elliptik və tam formada işlənməsi, toponimlərin yaranma və formalaşma yolları və əsas semantik qrupları, onların müxtəlif sözlərdən törəmə olması və s.

Prof. T.M.Əhmədov onomastika və dilçiliyin digər sahələri ilə məşğul olan onlarla alimə elmi rəhbər və opponent olmuşdur.

Görkəmli alimimiz Tofiq Əhmədovun onomastika problemlərinə həsr edilən, öz əhatəsi, yüksək elmiliyi ilə seçilən əsərləri Azərbaycan dilçiliyinə böyük töhfədir.

Açar sözlər: *onomastika, toponimika, xüsusi adlar, toponimlər, paleotoponimiya.*

RUSLAN ABDULLAYEV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYİNDƏ TOFIQ ƏHMƏDOV FENOMENİ

Tofiq Mürsəl oğlu Əhmədov Azərbaycanın tanınmış dilçilərindən biri, filologiya elmlər doktoru, professor, toponimist tədqiqatçı, gözəl pedaqoq, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Azərbaycan dili kafedrasının müdiri olmuşdur. O, 1938-ci il mayın 8-də Quba şəhərinin Şuduq kəndində anadan olmuşdur. İlk təhsilini doğma kəndlərindəki 7 illik məktəbdə, orta təhsilini isə qonşu Rustov kənd orta məktəbində tamamlamışdır. Orta məktəbi bitirdikdən sonra 1956-1959-cu illərdə Bakı şəhərində fəhlə kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır. 1959-1960-cı illərdə hərbi qulluqda olmuşdur. Ordudan qayıtdıqdan sonra elmə, təhsilə marağı olduğu üçün Şuduq məktəbində kargüzar kimi işləmişdir. 1962-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə qəbul olmuş və 1967-ci ildə oranı bitirmişdir. Həmin illərdə universitetin “Elmi əsərləri”ndə onun bir neçə elmi məqalələri çap olunmuşdur. Mərhum professor, imtahan komissiyasının sədri K.Məmmədovun məsləhəti ilə akademik Məmmədəğa Şirəli oğlu Şirəliyev onu Dilçilik İnstitutuna işə dəvət etmişdir. T.Əhmədovun tədqiqatçılıq bacarığını üzə çıxaran müəllimləri M.Hüseynzadə və C.Cəfərov onu elmi fəaliyyətlə məşğul olmağa istiqamətləndirmişlər.

Tofiq Əhmədov Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutunda baş laborantlıqdan baş elmi işçi vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir. 1967-1979-cu illərdə Dilçilik İnstitutunun müxtəlif şöbələrində işləmiş, Azərbaycan və ümumiyyətlə, türk dilçiliyinin müxtəlif problemləri ilə bağlı çoxlu əsər və məqalələr çap etdirmişdir. Bu baxımdan onun Azərbaycan dilçiliyinin dialektologiya, onomastika, nitq mədəniyyəti, üslubiyyət, müasir dil, və s. sahələri haqqında yazdığı əsərlər öz mövzu yeniliyi ilə və aktuallığı ilə seçilir. Azərbaycan-İran dil əlaqələri, Azərbaycan dialektologiyası, Azərbaycan onomastikası, nitq mədəniyyəti, üslubiyyət və s. sahələrə aid yazdığı əsərlər yeniliyi və aktuallığı ilə seçilir. Həmin illərdə, o ilk dəfə olaraq, Azərbaycan dilinin Dərbənd dialektini tədqiq etmiş və onun ayrıca bir dialekt kimi fəaliyyət göstərdiyini sübut etmişdir. 1970-ci illərdə o, “Azərbaycan və tat dilinin leksik əlaqələri” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi adını almışdır.

İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda çalışmaqla yanaşı, uzun müddət Azərbaycan Dövlət Universitetində Azərbaycanşünaslığın ən aktual problemlərindən biri olan Azərbaycan toponimikasının tədqiqi ilə məşğul olmuşdur. Burada əvvəlcə baş müəllim, dosent, sonra isə professor vəzifələrini tutmuşdur. 1987-ci ildə “Azərbaycanın toponimlər sistemi” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Professor Tofiq Əhmədov elə həmin ildə Sovet Türkoqları Komitəsinin XV plenumunun qərarı ilə SSRİ Elmlər Akademiyası Türk Onomastikası bölməsinin büro üzvü və 1988-ci ildə Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun elmi-ictimai toponimiya şurası sədrinin müavini seçilmişdir. Tofiq Əhmədov Azərbaycan toponimlərini ilk dəfə sistem halında təhlil etmiş, onların müxtəlif sözlərdən törəmə olduğunu, ümumi leksik vahidlərlə toponimlərin fərqi, mikro və makro toponimlərin xüsusiyyətlərini, elliptik və tam formada işləndiklərini, sintaktik xüsusiyyətlərini, qədim türk sözlərinin toponimlərdə əks olunması və s. problemlərə aid sanballı əsərlər yazmış, bu sahədə 120-dən çox elmi məqalə çap etdirmişdir.

Açar sözlər: *T.Əhmədov, Azərbaycan dilçiliyi, onomastika, toponimlər.*

SAİDƏ MUSTAFAYEVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİLİ TARİXİNİN AKADEMİK TOFIQ HACIYEV DÖVRLƏŞDİRMƏSİ

Azərbaycan ədəbi dili tarixi təzahür formalarının araşdırılması Azərbaycan dili tarixşünaslığının qarşısında duran aktual məsələlərdən biridir. Çünki Azərbaycan ədəbi dili tarixinin mərhələləri və inkişaf dövrləri haqqında fərqli fikirlər irəli sürülür və dövrlər də müxtəlif meyarlar əsasında müəyyənləşdirilir. Bu səbəbdən də Azərbaycan ədəbi dili tarixi sahəsində aparılmış araşdırmalar üç mərhələdə qruplaşdırılır:

1. 30-50-ci illər;
2. 60-80-ci illər;
3. 80-ci illərdən sonra...

Birinci mərhələdə diqqəti cəlb edən böyük alim Əzəl Dəmirçizadənin araşdırmalarıdır. Həmin araşdırmalarda Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi ancaq ən mühüm mənbələr əsasında öyrənilərək, janr-üslub prosesləri əsas götürülmüşdür.

İkinci və üçüncü mərhələlərdə isə diqqəti cəlb edən akademik Tofiq Hacıyevin tədqiqatlarıdır.

Norma prinsipini əsas götürərək, “Ədəbi dil, birinci növbədə, norması ilə səciyyələnən seçmə fonetik, leksik və qrammatik faktların sistemidir. Norma ədəbi dilin baş atributudur. Buna görə də ədəbi dilin dövrləşdirilməsində başlıca ölçü kimi məhz normaya, onun tarixi inkişafına əsaslanmaq daha münasibdir” fikrini irəli sürən alim 1976-cı ildə çap etdirdiyi “Azərbaycan ədəbi dili tarixi” kitabında Azərbaycan ədəbi dilini iki dövrə bölmüşdür: 1. Təşəkkül dövrü (IX-X əsrlərdən XVII əsrin əvvəllərinə qədər); 2. Sabitləşmə dövrü (XVII əsrin ortalarından XX əsrin 70-80-ci illərinə qədər). Bölgüdən də aydın olduğu kimi, müəllif Azərbaycan ədəbi dilinin təşəkkül və inkişaf tarixini IX əsrdən götürdüyü üçün, dövrləşdirmənin də ilk mərhələsini IX-X əsrlərdən başlayır.

Dövlət müstəqilliyinin yenidən bərpasından sonra (1991) isə beynəlxalq aləmlə yaranan elmi əlaqələrin nəticəsi olaraq tədqiqatlarını daha geniş arealda davam etdirən akademik Tofiq Hacıyev 2012-ci ildə çap etdirdiyi “Azərbaycan ədəbi dili tarixi” kitabında yeni formada dövrləşdirmə təqdim edir. Alim bu dəfə Azərbaycan ədəbi dili tarixini türk dillərinin tarixi tərkib hissəsi kimi dövrlərə bölür: 1. Yazıya qədərki dövr; 2. Yazılı dövr. Həmin dövrləşdirmədə, I - Yazıyaqədərki dövr, e.ə. II əsrdən eramızın VI əsrinin sonuna qədərki dövrü, yəni Azərbaycan xalq türkcəsinin formalaşması və fəaliyyəti dövrünü; II - Yazılı, yəni sabitləşmə dövrünü isə VII əsrdən tədricən, XIII əsrdən isə, xüsusən divan ədəbiyyatının yaranmasından XXI əsrin ilk illərinə qədərki dövrü əhatə edir. Alim birinci dövrü “Yazıyaqədərki dövr” adlandırmasının səbəbini həmin dövrə aid yazılı nümunələrin günümüzdə qədər gəlib çatmaması ilə izah edir. Müəllifin “Yazılı dövr” adlandırdığı ikinci dövrü isə bir sıra mərhələlərin ədəbi nümunələri və mənbə faktları — “Dədə Qorqud kitabı, İ.Həsənoğlu, İ.Nəsimi, Ş.İ.Xətai, M.Füzuli kimi böyük klassiklərin qəzəlləri, M.P.Vaqifin qoşmaları, nəsr nümunələri, yeni üslubların, janrların meydana çıxması, norma və üslubların dəyişkənliyi, yaxud inkişafı səciyyələndirir”.

Açar sözlər: *Azərbaycan, ədəbi dil, tarix, dövrləşdirmə, norma.*

SEVDA SADIQOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bakı Dövlət Universiteti

AKADEMİK TOFIQ HACIYEV YARADICILIĞINDA DİL VƏ KİMLİK MƏSƏLƏSİ

İnsan fenomeni əvvəli və sonu olmayan araşdırma mənbəyidir. Bu tədqiqatın ən mürəkkəb tərəflərindən biri isə insanın şüur, intellekt fəaliyyəti və bu fəaliyyətin dillə ifadəsidir. Şüur və intellekti ölçən xüsusi cihaz yoxdur, yalnız fiziki orqanların fəaliyyəti ilə müəyyənləşir və öyrənilir. Onun əsas göstəricisi isə dildir. Elmi düşüncə, biliklər dil işarələrində öz ifadəsini taparaq reallaşır. Odur ki, bütün zamanlarda və cəmiyyətlərdə sözə dəyər verilmiş, söz sənəti əsas elm sahələrindən biri kimi diqqət mərkəzində olmuşdur.

Dil mənsub olduğu xalqın kimlik vəsiqəsidir, min illik həyat təcrübəsinin, düşüncə tərzinin, psixologiyasının və s. toplusudur. Dil və kimlik məsələsi ədəbi fikir və dil tariximizin yorulmaz tədqiqatçısı, görkəmli türkoloq, dilçilik elminin korifeylərindən olan T.Hacıyev yaradıcılığının ana sütunlarından birini təşkil edir. O, silsilə tədqiqatlarında, həmçinin “Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi” adlı iki cildlik fundamental əsərində Azərbaycan xalqının və dilinin etnogenezi ilə qlottogenezi məsələlərinə geniş yer ayırır, dil və düşüncə, dil və xalq, dil və cəmiyyət müstəvisində Çin filosofu Konfutsinin “...*heç bir şey dil qədər əhəmiyyətli deyil*” fəlsəfi yanaşmasını əsaslı hesab edir. Alimin davamlı elmi araşdırmalarının məntiqi nəticəsi kimi gəldiyi “*Cəmiyyət dilin gerçək, yoxsa yalan danışmağı ilə keyfiyyətlənir*”. “Dilimiz “*Qar üstünə qar dammış kimi al yanaqlım*” təşbehindən bəri, “*Gördüm*” və “*Görmədim*” fəlsəfi təsdiq və inkarından, “*El bilir ki, sən mənimsən*” Vətən sevgisinə və “*Qalib gələcəkmə dünyada kamal*” bəşəri sualına qədər uzun və uğurlu bir yol keçib”. *Bu yol sonsuzluğa üz tutub... Bu yolun sahibləri bizik!*” fikri Azərbaycan ədəbi dilinin struktur mükəmməlliyi və məzmun funksionallığının tarixi inkişaf mənzərəsini dəqiq ifadə edir, konsept fəallığı haqqında təsəvvür yaradır.

Açar sözlər: *Tofiq Hacıyev, dil, kimlik, dil tarixi, ədəbi dil.*

SULTAN SEYİDOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

**PROFESSOR YUSİF SEYİDOVUN “AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİLİNDƏ SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ”
MONOQRAFİYASI**

Azərbaycan dilçiliyinin XX əsrin 50-ci illərindən sonrakı inkişafında böyük rolu olan görkəmli alimlərdən biri Dövlət mükafatı laureatı, filologiya elmləri doktoru, professor Yusif Seyidovdur. Y.Seyidov Azərbaycan dili qrammatikasının yaradıcılarından biridir. Onun dilçiliyimizdəki ən böyük xidməti sintaksis sahəsində apardığı tədqiqatlardır. Görkəmli alimin bu sahədəki araşdırmaları onun ayrı-ayrı məqalələrində və kitablarında öz əksini tapmış, bütöv halda isə “Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri” adlı monoqrafiyasında əks olunmuşdur. Müəllifin uzun və gərgin elmi axtarırlarının nəticəsi kimi ərsəyə gətirdiyi “Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri” əsəri nəinki Azərbaycan dilçiliyi üçün, türkologiya üçün, ümumən, nəzəri dilçilik üçün əhəmiyyətli olan fundamental araşdırmaadır. Təsadüfi deyil ki, bu dəyərli tədqiqat işi türkoloqlar tərəfindən maraqla qarşılanmışdır. Onun yaradıcılığının zirvəsini təşkil edən bu əsəri akademik A.Kononov hələ 1977-ci ildə yüksək qiymətləndirmiş, onun müəllifinin – Y.Seyidovun adını türk dilləri sintaksisinin əsas problemlərinin həllində böyük xidmətləri olan sovet alimlərinin sırasında çəkmişdir. Həmin dissertasiyanın rəsmi oponenti olmuş SSRİ Elmlər Akademiyasının baş elmi işçisi, professor N.A.Baskakov dissertasiyanın yüksək elmi dəyərindən danışmış, bu dissertasiya işini dilçilik elmində yeniliyin nümunəsi kimi xarakterizə etmişdir.

İki dəfə işiq üzü görmüş bu əsərdə söz birləşmələrinin nəzəri və praktik məsələləri bütövlüklə əhatə edilmiş, tədqiq tarixi araşdırılmış, söz birləşmələrinin növləri haqqında sistemli məlumat verilmişdir. Araşdırmada qədim hind, yunan dilçilərindən başlayaraq XX əsrin 60-cı illərinə qədər söz birləşmələri haqqında müxtəlif fikir və mülahizələrin ardıcıl və yığcam elmi xülasəsi verilmişdir. Müəllif yunan filosoflarının söz birləşmələri barəsindəki ibtidai baxışlarında məntiqi arqumentləri açıb göstərmiş, müasir filosofların bu problemlə əlaqədar fikirlərini təhlil etmişdir. Azərbaycan dilçiliyində ənənəvi olaraq ikinci və üçüncü növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri birlikdə bir mürəkkəb cümlə üzvü kimi təhlil edilir. Təbii ki, bu, dilçilərimizin həssas dilçilik intuisiyasından irəli gəlirdi. Lakin həmin birləşmələrin cümlə üzvü kimi parçalana bilməməsinin elmi qrammatik əsasları ilk dəfə professor Yusif Seyidov tərəfindən müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan dili sintaksisinin ən aktual problemlərinə həsr olunmuş və bibliografik nüsxəyə çevrilmiş bu sanballı kitab bu gün də mütəxəssislərin, türkoloqların və tələbələrin istinad etdiyi fundamental elmi mənbədir.

Açar sözlər: *Y.Seyidov, Azərbaycan dili, sintaksis, söz birləşmələri, sintaktik əlaqələr.*

DOS. SULTAN SEYİDOVA, PƏRVİN EYVAZOV

Bakı Dövlət Universiteti

**PROFESSOR SAMƏT ƏLİZADƏ AZƏRBAYCAN DİLİ TARİXİNİN
TƏDQIQATÇISI KİMİ**

Bakı Dövlət Universitetində “dil tarixi” akademik məktəbinin formalaşmasında böyük xidmətləri olmuş görkəmli türkoloq, professor Samət Əlizadə öz araşdırmalarında Azərbaycan ədəbi dilinin tarixini mərhələ-mərhələ izləyən, bu mərhələlərin xarakterinə dərinlən bələd olan alimlərdən biri idi. Onun zəngin elmi yaradıcılığında Azərbaycan filologiyasının ayrı-ayrı sahələri: etimologiya, tarixi qrammatika, mətnşünaslıq, poetika və ədəbi dil tarixi məsələlərinin öyrənilməsi əhatə olunub. Alimin “Şühədanamə”də adlar (isim, sifət, say və əvəzlik) mövzusunda namizədlik, “XVI əsr Azərbaycan ədəbi dili” mövzusunda doktorluq dissertasiyaları, “XVI əsr Azərbaycan ədəbi dili (mühazirə mətni)”, “Azərbaycan ədəbi dili tarixindən praktikum (Füzulinin şeir dili: mətnlər, lüğət, şərhlər)”, “Oğuznamə”, “Orta əsrlərdə Azərbaycan yazı dili”, “Əski Azərbaycan yazısı” kitabları, habelə “Kitabi-Dədə Qorqud”la bağlı çoxsaylı tədqiqləri Azərbaycan dilçiliyində öz xüsusi çəkisi və imzası ilə seçilən dəyərli əsərlərdir. XV-XVI əsrlərdə üzvü köçürülən “Oğuznamə”nin əlyazmasının ilk dəfə üzə çıxarılarq elmi ictimaiyyətə tanidilmasında, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının tənqidi mətninin və “Kitabi-Dədə Qorqud” ensiklopediyasının I cildinin nəşrə hazırlanmasında S.Əlizadənin gərgin əməyi və tarixi xidmətləri vardır. “Ədəbi dilimizin (yazılı şeir qolunun) inkişaf tarixindəki mövqeyinə və roluna görə Xətai Nəsimi ilə Füzuli arasında körpüdürsə, Qövsi Füzulini

Vaqifə birləşdirir” fikri ilə ədəbi dil tariximizin böyük bir mərhələsini bir cümlə daxilində ustalıqla xarakterizə edən S.Əlizadə bəzi araşdırmalarında, yeri gəldikcə, orta əsrlərdə Azərbaycan dövlət dilinin, Azərbaycan diplomatiya dilinin, dəftərxana dilinin yaranmasına və inkişafına xüsusi diqqət yetirmişdir. Tədqiqatçı klassik ədəbi şəxsiyyətlərin dili ilə yanaşı, müasir dövrün şair və yazıçıların dili ilə bağlı yazdığı çoxsaylı məqalələrində dərin elmi təhlillər aparmış, görkəmli söz sənətkarlarının poetik üslubunu ustalıqla şərh etmişdir.

Peyğəmbərimizin gözəl bir hədisi var: “İnsan rəhmətə gedəndən sonra onu üç şey yaşadar: biri gözəl, xeyirxah əməllərdir ki, ona həmişə savab qazandırır, rəhmət oxudar. İkincisi gözəl əsər, üçüncüsü isə gözəl övləddir”. Tanrı S.Əlizadəyə bu dünyada hər üç xoşbəxtliyi nəşib edib. Böyük yazıcımız Mir Cəlalin hikmətamiz şəkildə dediyi “Həyatımda yaratdığım ən böyük əsər ailəmdir” fikrini elə S.Əlizadənin həyat yoluna da aid etmək olar. Hazırda mərhumun qızı Mehriban Əlizadə xalqımızın milli varlığı olan Azərbaycan dilinin qloballaşma dövrünün tələblərinə uyğun şəkildə öyrənilməsi, dövlət dilinin saflığının qorunması və tədrisi sahəsindəki nümunəvi fəaliyyəti ilə atasının - görkəmli dilçi-alimin yolunu layiqincə davam etdirir.

Açar sözlər: *S.Əlizadə, Azərbaycan dili, dil tarixi, klassik irs, poetika.*

DOÇ. DR. SÜLEYMAN KAAAN YALÇIN
Fırat Üniversitesi (Türkiye)

TÜRKOLJİNİN GÜNCEL SORUNLARI AYDIN MEMMEDOV’UN ARAŞTIRMALARINDA

Aydın Mirsaleh Oğlu Memmedov, Azərbaycan’da Türkoloji alanında öne çıkan ve Türkolojinin en gerekli meselelerini dile getirmiş olan önemli bilim adamlarından biridir. 16 Ocak 1944 yılında Şeki’nin Kiş köyünde dünyaya gelmiş ve 10 Nisan 1991’de vefat etmiştir.

Memmedov, 1960 yılında bugünkü adıyla Bakü Devlet Üniversitesi olan Azərbaycan Devlet Üniversitesi’nin Filoloji Fakültesine kaydolmuş ve buradan başarılı bir şekilde mezun olmuştur.

Memmedov, *Türk Dillerinde Samit Sözler: Sözüünü ve Ses Birleşmeleri* adlı tezi ile 1980 yılında doktor unvanı kazanmıştır. Memmedov’un dille ilgili çalışmaları daha çok fonetik, morfoloji ve dil tarihi sahalarında yoğunlaşmıştır. Ancak Memmedov sadece dille ilgili değil aynı zamanda edebiyat ve tercüme alanlarında da eserler vermiştir.

Memmedov’un dil tarihi ile ilgili olarak Azərbaycan Türkçesinin erken tarihine ışık tuttuğu ve 1983 yılında Azərbaycan Filologiyası Meseleleri dergisinde yayımladığı “*Azerbaycan Dilinin Erken Tarihine Dair Materiallar: Sümer Türk Leksik Paralelleri*” adlı makalesi ile Ekim 1989’da Elazığ’da toplanan “II. Sovyet-Türk Kollokyumu”nda sunmuş olduğu “*Edebî Türk Dillerinin Etnografya, Kültür Tarihi ve Dil Bilimi Bakımından İncelenmesi*” başlıklı bildirisini oldukça önemli çalışmalar arasındadır. Ayrıca “*Sözümüz Eşidilecek*” adlı kitabı ve yine “*Sözün Aydını: Meqaleler, Tercümeler ve Müsahibeler Toplusu*” adlı çalışmaları da son derece dikkat çekicidir.

Memmedov’un Türkolojiye, Azərbaycan ve Türk diliyle ilgili olarak bizzat yazmış olduğu eserlerle yapmış olduğu katkılar yanında sosyal, kültürel ve siyasî katkıları da bulunmaktadır. Bu anlamda “Sovetskaya Türkolojiya” dergisinin baş redaktörlüğünü yapmış ve Bakü’de açılan Tercüme Merkezi’nin de kuruculuğunu üstlenmiş, “Azərbaycan Filologiyası Meseleleri” adlı derginin yayımlanmasında da büyük rol oynamıştır.

Azərbaycan Yazarlar Birliđi’nin sekreterliğini yürütmüş olmanın yanı sıra Azərbaycan Halk Hareketi’nin önde gelen isimlerinden ve önemli destekçilerinden olan Memmedov, Türkolojiye, Türklüğe ve Azərbaycan’ın siyasî, sosyal ve kültürel hayatına çok önemli katkılarda bulunmuş büyük bir alimdir.

Anahtar kelimeler: *A.Memmedov, Azərbaycan Türkçesi, Türkoloji, dilçilik sorunları.*

DOÇ. DR. SÜLEYMAN KAAAN YALÇIN
Fırat Üniversitesi (Türkiye)

AZERBAIJAN’DA DİYALEKTOLOJİ MEKTEBİ’NİN KURUCUSU - MEMMEDAĞA ŞİRELİYEV

Azərbaycan’da Türkolojiye emek vermiş dilbilimcilerin en önde gelen isimlerinden biri hiç şüphesiz ki, Azərbaycan diyalektolojisinin kurucusu olarak da bilinen M. Ş. Şireliyev’dir. Şireliyev 19 Eylül 1909’da Şamahı’da dünyaya gelmiş ve 19 Nisan 1991 tarihinde vefat etmiştir.

Bekir Çobanzadə'nin ilk doktora öyrəncilərindən olan Şireliyev, 1942 yılında bugünkü adıyla Bakı Devlet Üniversitesi olan Azərbaycan Devlet Üniversitesinə gəçmiş, burada Filoloji Fakültəsi dekanlığı və rektor yardımçılığı yapmışdır.

Azərbaycan Dialektoloji Məktəbi'nin kurucusu olan Şireliyev Türk Dil Kurumu "Muhəbir Üyeliği"ne və "Şərəf Üyeliği"ne seçilmiş; "Azərbaycan Dialektologiyasının Esasları" adlı çalışmasından ötürü də Devlet Ödülünə layiq görülmüşdür.

Şireliyev dialektoloji, qramer, imlâ, fonetik, sentaks, terminoloji gibi Türkolojinin çeşitli sahələrində onlarca eser vermişdir. Fakat Şireliyev, asıl ününü daha çox dialektoloji sahəsində hazırlamış olduğu eserlərlə qazanmışdır. Onun "*Bakı Dialekti*" və "*Azərbaycan Dialektologiyasının Esasları*" adlı eserləri ən kıymətli ağız araştırmaları arasında sayılmaktadır. Şireliyev'in bundan başqa "*Azərbaycan Dilinin Muğan Grubu Şiveleri*", "*Şahbuz Şivelerinin Fonetikası*", "*Azərbaycan Dilinin Nahçıvan Grubu Dailekt ve Şiveleri*", "*Azərbaycan Dilinin Garp Grubu Dailekt ve Şiveleri*" gibi monografik eserləri də diqqət çəkicidir.

Şireliyev ağız atlası projesinə öncülük edərək ciddi katkılar sunmuşdur. Bu atlas sonraları "*Azərbaycan Dilinin Dialektoloji Atlası*" adıyla da yayımlanmışdır. Şireliyev tıpkı Azərbaycan ağız atlasının hazırlanışında öncülük etdiyi gibi Azərbaycan ağızlarının sözlüğünün hazırlanmasında da öncülük eden isimlerden olmuşdur. Şireliyev, 1964 yılında kendisiyle birlikte birçok dilcinin yer aldığı tek cilt olarak yayımlanan "*Azərbaycan Dilinin Dialektolojik Lügeti*" adlı eserin (A, B, İ, K, H) harflerine ait kısımları hazırlamışdır.

Şireliyev, Türkoloji alanında ve özellikle de dialektoloji sahəsində birçok yeniliğin kapısını aralamış, çalışmalarıyla sadece Azərbaycan Türkçesinin değil, aynı zamanda bütün Türk dillerinin işlenişine yön vermiş ve Türkoloji çalışmalarına köklü katkılar sunmuşdur.

Anahtar kelimeler: *M.Şireliyev, Azərbaycan Türkçesi, dialektoloji, atlas.*

TƏRANƏ ŞÜKÜRLÜ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

YUSİF SEYİDOVUN TƏKRARSIZLIĞI

Bütöv bir dilçi alimlər nəslinin ustası sayılan Yusif Seyidov Azərbaycan dilinin görkəmli tədqiqatçılardan idi. O, morfolojiya və sintaksis problemləri ilə məşğul olub və öz sözünü müstəsna səviyyədə deyib. Misilsiz tədqiqatları ilə Azərbaycan dilçiliyinə fərqli bir nəfəs gətirib. Hər bir alimin elmi fəaliyyətinin ana xətti olur. Həmin istiqamət tədqiqatçını daha çox düşündürür, zəngin axtarışlara sövq edir. O, "Nəsiminin dili" kitabında Azərbaycan dilinin inkişafı tarixində Nəsiminin rolunu müəyyən etməyə çalışıb. Nəsimi dilini klassik şeir dilimizin başlanğıc nümunələrindən biri kimi araştırdı. Özünün də qeyd etdiyi kimi: "Əsər üzərində işlərkən hərdən Nəsimin fikir dünyasına daxil olmaq arzusunda olurdum. Bunun üçün təkəcə Nəsiminin şeirlərini dəfələrlə, həm də düşünə-düşünə oxumaqla kifayətlənmirdim". Yusif Seyidov həyatını dilçilik elminin, Azərbaycan təhsilinin inkişafına həsr etmişdir. Onun zəngin elmi yaradıcılığı vardır.

Dilimizin hərtərəfli inkişafı hər şeydən əvvəl onun elmi cəhətdən dərinlən tədqiqatını tələb edir. Bu mənada, alimin "Azərbaycan dilinin qrammatikası" kitabı bu sahədə yazılmış elmi əsərlər içərisində xüsusi yer tutur. Həmin əsər elmi və sadə bir dildə yazılmışdır. O, subyektiv fikirləri ilə morfolojiya sahəsini ənənəvi sakit axarıdan fərqləndirdi. Qrammatik kateqoriyaları sistem şəklində tədqiq etdi. Y.Seyidova görə, söz dil və nitq vahidlərinin əsasında dayanır. Dilçilik elmi sözə əsaslanmadan, toxunmadan keçinə bilməz.

Azərbaycan dilində söz birləşmələri məsələsi Y.Seyidovu bütün yaradıcılığı boyu məşğul etmişdir. Hər bir elm sahəsində olduğu kimi, söz birləşmələrinin hərtərəfli və düzgün izahı üçün onların təsnif edərək qruplaşdırılması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Söz birləşmələrinə müxtəlif cəhətdən yanaşmaq, qruplaşdırmaq və izah etmək Yusif Seyidovun tədqiqatlarında aparıcı yeri tutur. Tanınmış türkoloq A.N.Kononov Yusif Seyidovun "Müasir Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" əsərinə çox yüksək qiymət vermişdi. Alimin fikrincə, söz birləşməsi sözlə cümlənin sərhədində dayanır.

Y.Seyidov "zərf birləşmələri"ni söz birləşmələrinin növü hesab edir. Qeyd edir ki, zərf birləşmələri bir sıra xüsusiyyətlərinə görə ismi birləşmələrə meyil etsə də, bu birləşmələrin əsas sözü zərflərdən ibarət olduğuna görə ayrıca söz birləşməsi kimi izah edilir.

Y.Seyidovun əsərlərinin maraqlı və orijinal quruluşu var. Hamısı bir-birilə sıx bağlıdır, Azərbaycan dilinin qrammatikasını tamamlayır. O, gözəl dilçi-alim, ədəbiyyatşünas, publisist olmaqla yanaşı, həm də

fərqli müəllim idi. Uzun illər Bakı Dövlət Universitetində “Azərbaycan dili və onun metodikası” kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışmışdır.

Bütün bilik və bacarığını, istedadını gənc nəslin, tələbələrinin yüksəlişinə, maariflənməsinə həsr etmiş Əməkdar elm xadimi Yusif Seyidov 90 illik yubileyində hörmətlə anırıq.

Açar sözlər: *Yusif Seyidov, söz birləşmələri, söz, qrammatika, dilçilik.*

LƏTAFƏT ƏLİYEVƏ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent əvəzi

Bakı Dövlət Universiteti

DİLÇİ-METODİST ALİM RƏHİLƏ QULİYEVANIN ELMİ-PEDAQOJİ FƏALİYYƏTİNƏ BİR NƏZƏR

İnsan keçdiyi həyat yoluna nəzər salarkən, münasibətdə olduğu insanları xatırlayarkən hadisələrə düzgün qiymət vermək, yaxşını və pisi obyektiv qiymətləndirmək iqtidarında olur. BDU-nun Filologiya fakültəsində çalışdığım illər ərzində müşahidələrim mənə imkan verir ki, kollektivdə, ümumən respublikamızda öz mükəmməl elmi-pedaqoji fəaliyyəti, həyat təcrübəsi ilə başqalarına, xüsusən də gələcək nəsillərə nümunə ola biləcək insanlar haqqında fikirlərimi ifadə edim. Belə insanlardan biri öz ömrünü elmə və təhsilə, gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə həsr edən Rəhilə İldırım qızı Quliyevadır.

Dosent R.Quliyevanın çox sadə, lakin şərəfli bir ömür yolu – tərcümeyi-halı var. O, ilk təhsilini Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyi sayılan Şuşa şəhərində alıb. 1970-ci ildə təhsilini müvəffəqiyyətlə başa vurduqdan sonra Xankəndi Pedaqoji İnstitutunda şərəfli müəllimlik peşəsinə başlamış, eyni zamanda təhsilini davam etdirərək, BDU-da namizədlik dissertasiyası müdafiə etmiş, daha sonra dosent vəzifəsində çalışmışdır.

1988-ci ildə Dağlıq Qarabağ hadisələri ilə əlaqədar R.Quliyeva müəllimlik fəaliyyətini BDU-da davam etdirməli olur. O vaxtdan indiyə kimi o, Universitetin “Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi metodikası” kafedrasında işləyir.

R.Quliyeva BDU-da təcrübəli pedaqoq kimi öz dəstxətti ilə seçilir: o, təhsil sistemində pedaqoji təcrübəsi, peşəkar fəaliyyəti fərqlənir. R.Quliyeva savadlı, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideologiyası ruhunda gənclər yetişdirməklə yanaşı, yüksək ixtisaslı müəllim-kadrların hazırlanmasında da yaxından iştirak edir. İ.Kantın dediyi kimi, “əxlaqi meyarların və sosial-mənəvi normaların arxasında yüksək səviyyəli bir zərurət, kateqorial imperativlər dayanır”.

R.Quliyevanın geniş yaradıcılıq potensialı vardır. Alimin tədqiqat istiqamətləri, əsasən, Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşu və Azərbaycan dilinin tədrisi metodikasıdır. Fakültə üzrə Tədris-Metodiki Şuranın üzvü kimi onun pedaqoji fəaliyyəti təlimin düzgün qurulması, təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək üçün yeni metodların tətbiqi, açıq dərslərin təşkili, müəllimlərin professional səviyyəsinin təhlili, təhsildəki problemlərin həlli istiqamətindədir. Rəhilə xanım elmi-pedaqoji fəaliyyətinə görə dəfələrlə “Fəxri fərman” və “Təşəkkürnamə”lərlə təltif olunmuşdur. Onun çoxsaylı elmi əsərləri, metodik göstəriş və proqramları, dərslikləri dilçilik elmi üçün çox əhəmiyyətlidir.

R.Quliyeva respublikamızda və xaricdə keçirilən beynəlxalq konfrans, simpozium və qurultaylardakı maraqlı məruzələri ilə universitetimizi uğurla təmsil edir. Universitetin ictimai həyatında da yaxından iştirak edən təcrübəli metodist-alim Tələbə Elmi Cəmiyyətində bir çox tədbirlərin, layihələrin, elmi-tədqiqat işlərinin həyata keçirilməsində tələbələrin fəaliyyətinə rəhbərlik edir. O, 2015-ci ildən fakültənin Dissertasiya Şurası yanında Elmi Seminarın üzvüdür.

R.Quliyeva müəllimə xas olan bütün əxlaqi keyfiyyətləri ilə gənc müəllimlərə örnəkdir, tələbələrimiz üçün mənəviyyət nümunəsidir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin dediyi kimi, “Hər birimizdə müəllimin hərəkətli qəlbinin bir zərrəciyi vardır”.

Açar sözlər: *Azərbaycan dili, tədris, metodika, elmi, pedaqoji.*

MEHRİBAN ƏLİZADƏ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent əvəzi
Bakı Dövlət Universiteti

**AZƏRBAYCAN DİLİNİN LEKSİK-SEMANTİK SİSTEMİNƏ KONSEPTUAL BAXIŞ
(İSMAYIL MƏMMƏDOVUN TƏDQIQATLARI ƏSASINDA)**

Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının dosenti İsmayıl Teymur oğlu Məmmədovun elmi fəaliyyətini bir neçə istiqamətdə nəzərdən keçirmək olar: leksikologiya və semasiologiya üzrə tədqiqatları, leksikoqrafiya sahəsində gördüyü işlər, ümumi dilçilik məsələləri ilə bağlı araşdırmaları.

İsmayıl müəllimin elmi yaradıcılığının başlıca qolunu, əsasən, leksika məsələləri təşkil edir. “Azərbaycan dilində qrammatik sinonimlik” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edən İ. Məmmədov sonralar da bu sahə üzrə araşdırmalarını davam etdirmiş, “Azərbaycan dilində qrammatik sinonimlik”, “Azərbaycan dili semasiologiyasına giriş”, “Azərbaycan dilinin semantikasi” kimi dəyərli əsərlər yaratmışdır. İsmayıl müəllim “Azərbaycan dilinin semantikasi” adlı fundamental monoqrafiyası ilə semasiologiya sahəsində sanballı alim sözünü deyə bilmiş, yüksək akademizmi ilə seçilən əsərdə leksik mənənin mahiyyəti, linqvistik semantika, kontekstlə leksem arasındakı münasibətlər, leksik-semantik sistemdəki hadisələrin idarə olunmasında və təzahüründə dil-nitq əlaqələri, dil işarələrinin virtuallığı və aktuallığı kimi mühüm məsələlərin nəzəri-konseptual şərhini vermişdir.

“Azərbaycan dilində sinonimlər lüğəti” və “Kitabi-Dədə Qorqud”un izahlı lüğəti”nin hazırlanması İ.Məmmədovun məhsuldar elmi fəaliyyətinin digər istiqamətini təşkil edir, onu istedadlı leksikoqraf kimi tanıdır.

İsmayıl Məmmədov həm də AMEA-nın Dilçilik İnstitutunun çapdan çıxardığı 3 cildlik “Müasir Azərbaycan dili” əsərinin və Bakı Slavyan Universitetinin nəşr etdiyi “Azərbaycanşünaslığa giriş” kitabının əsas müəlliflərindən biridir. Dilçilik elminin korifeyi, semiologiya və strukturalizmin banisi Ferdinand de Sössürün “Ümumi dilçilik kursu” əsərinin dilimizə tərcüməsi və Azərbaycan oxucusuna təqdimi də İ.Məmmədovun dəyərli işlərindəndir. Ümumilikdə, İsmayıl müəllim 9 monoqrafiya və dərs vəsaiti, 2 lüğət, bir neçə metodik göstəriş və fənn proqramı, 100-dən artıq elmi məqalənin müəllifidir. O, Moskva, Alma-Ata, Kayseri, Ankarada elmi konfranslarda məruzələrlə çıxış etmiş, Azərbaycan dilçilik məktəbini layiqincə təmsil etmişdir.

İ.Məmmədovun zəngin yaradıcılığı ilə bərabər orijinal şəxsiyyəti ilə də həmişə diqqət mərkəzindədir. İsmayıl müəllimin özünəməxsusluğu ondadır ki, o həm müdrik ağsaqqal, həm də çox müasir təfəkkürə sahib bir insandır. Ən yeni elmi tədqiqatlar, müasir nəzəriyyə və istiqamətlər haqqında məlumatlılığı, uzun illərin təcrübəsi ilə kreativ düşüncənin sintezi onu daim maraqlı müsahib, etibarlı məsləhətçi edir. İnanırıq ki, hələ uzun illər İ.Məmmədov yeni-yeni əsərləri ilə bizi sevindirəcək, Azərbaycan dilçiliyinə yeni töhfələr verəcək.

Açar sözlər: *leksikologiya, leksik-semantik sistem, semasiologiya, leksikoqrafiya, ümumi dilçilik.*

AYGÜN MƏHƏRRƏMOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR ZEMFİRA ŞAHBAZOVANIN DİL TƏDQIQATLARINDA ƏVƏZLİK PROBLEMİ

BDU-nun Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının professoru, filologiya elmləri doktoru Zemfira Şahbazova elmi yaradıcılığında Azərbaycan dilçiliyinin müxtəlif problemlərinə toxunmuş, xüsusən dilimizin qrammatik quruluşu ilə bağlı dəyərli araşdırmalar aparmışdır. Alim ümumilikdə 11 kitabın, 100-dən çox elmi məqalənin müəllifidir. 1985-ci ildə çap olunmuş “Müasir Azərbaycan dilində ara sözlər və söz birləşmələri” adlı əsəri bu istiqamətdə aparılmış tədqiqatlar içərisində özünəməxsus yer tutur.

Z.Şahbazova dilçiliyimizdə əvəzliyin tanınmış tədqiqatçılarından biridir. Alimin əsərlərində əvəzliyin etimologiyası, leksik-semantik xüsusiyyətləri, qrammatik əlamətləri, vəzifələri və funksiyaları geniş şəkildə tədqiq olunmuşdur. O, “Azərbaycan dilində əvəzliliklər” (2007), “Azərbaycan dilində əvəzliyin sintaksisi” (2007), “Azərbaycan dilində əvəzliyin morfoloqiyası” (2007), “Əvəzliyin qrammatikası” (2008), “Əvəzliyin linqvistik xüsusiyyətləri” (2018) adlı kitablarında bu nitq hissəsinin qrammatik xüsusiyyəti haqqında ətraflı bəhs etmiş, problemlə bağlı bir sıra mübahisəli məsələlərin həllinə nail olmuşdur.

Z.Şahbazovanın tədqiqatlarında əvəzlik bir nitq hissəsi kimi müasir dil materialları əsasında öyrənilmiş, bu problem Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə monoqrafik şəkildə araşdırılmışdır. Müəllif

əvəzliyin nitq hissələri arasında mövqeyini əsaslandırılmış, onların növləri və söz tutumunu dəqiqləşdirmiş, hər bir növünün özünəməxsus leksik-semantik xüsusiyyətlərini izah etmişdir. Onun bu sahədəki mühüm xidmətlərindən biri Azərbaycan dilindəki əvəzlilikləri digər türk dillərində işlənən əvəzliliklərlə müqayisəli şəkildə tədqiq etməsidir. Aparılan müqayisələr daha çox özünü əvəzliyin əhatə dairəsinin, sərhədlərinin, onun vəzifə və funksiyalarının çoxtərəfliliyində göstərir. Alimin araşdırmalarının elmi yeniliyinin başlıca cəhətlərindən biri sintaktik vahidlərin (xüsusən mürəkkəb cümlə komponentlərinin) və mətn komponentlərinin əlaqələnməsində əvəzliliklərin rolunun araşdırılmasıdır. Z.Şahbazovanın tədqiqatlarında: a) əvəzliliklərin məna növləri müasir türk dilləri ilə müqayisəli şəkildə tədqiq edilmişdir; b) türk dillərində əvəzliliklərin söz tutumunun bir-birindən fərqlənmədiyi və onların fərqli və oxşar cəhətləri göstərilmişdir; c) əvəzliyin həm morfoloji, həm də sintaktik vəzifə və funksiyaları ayrı-ayrılıqda təhlil olunmuş, onun məna növlərinin cümlə üzvü kimi yerinə yetiridiyi funksiyalar ilk dəfə geniş izah edilmişdir.

Açar sözlər: *Z.Şahbazova, Azərbaycan dilçiliyi, qrammatik quruluş, əvəzlilik.*

DR. ELÇİN İBRAHİMOV

Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi İ.Nesimi Dilçilik Enstitüsü

KEMAL ABDULLA – BAKÜ DEVLET ÜNİVERSİTESİ'NİN BÜYÜK DİLBİLİMCİSİ

Büyük dilbilimci, edebiyatçı, Azərbaycan'ın halk yazıçısı, professor Kamal Abdulla 4 Aralık 1950'de Bakü'de aydın bir ailede doğdu. Babası öğretmen, annesi doktordu. 1968'de Bakü'de 190 numaralı liseden mezun oldu. 1968-1973 yılları arasında Azərbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesinde okudu. 1973-1976 yılları arasında SSCB Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü Türk Dilleri bölümünde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Ocak 1977'de "Sintaktik Paralelizm" (Dede Korkut destanı dilinde) başlıklı doktora üzerine tezini savundu. 1984 yılında "Azərbaycan Dili Sözdiziminin Kuramsal Sorunları" başlıklı profesörlük tezini savundu. 1978 - 1983 yılları arasında Azərbaycan Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü Karşılaştırmalı Türk Dilleri bölümünde şube müdürlüğü başta olmak üzere çeşitli görevlerde bulundu.

1983 yılından itibaren farklı dönemlerde televizyonda yayımlanan "Azərbaycan Dili", "Goşma", "Define", "Sözün Sırrı" gibi aylık ve haftalık edebi, sanatsal ve bilimsel programların yazarı ve sunucusu. 1984 yılında Yabancı Diller Üniversitesinde Genel ve Azərbaycan Dilbilimi bölümünün başkanlığını yaptı. 1988-1990 yılları arasında Azərbaycan Kültür Vakfı'nda (şimdiki adı "Azərbaycan Yaratıcılık Vakfı") Birinci Başkan Vekili ve Vakıf Yönetim Kurulu Başkanlığı görevlerinde bulundu. 1990 yılında M. Ahundov'un adını taşıyan Rus Dili ve Edebiyatı Enstitüsünün Genel ve Rus Dilbilimi bölümünün başkanı oldu. 1993-2000 yılları arasında Yabancı Diller Üniversitesinde Genel ve Azərbaycan Dilbilimi bölümünün başkanlığı yaptı. 1994-1995 yıllarında Bursa Uludağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde öğretim üyesi olarak (Prof. Dr.) çalıştı. 2000 yılının Mayıs ayında Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in kararı ile M.F.Ahundov Rus Dili ve Edebiyatı Enstitüsüne rektör olarak atandı. 2000 yılının Haziran ayında yeni kurulan Bakü Slavyan Üniversitesinin (BSU) rektörü oldu. BSU'daki "Filologun Kütüphanesi - 100", "Türkoloji" ve "Dünya Nesri" dergilerinin, "Nibelunglar Nağmesi" ve "Dede Korkut Destanının Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı uluslararası projelerin yürütücülüğünü üstlenmiştir.

Bir dizi uluslararası bilimsel ve kültürel projenin organizatörüdür. 2014 yılında Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev tarafından Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Milletlerarası, Multikültüralizm (çokkültürlülük) ve Dini Konularda Devlet Müşaviri olarak atandı. Kemal Abdulla Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Bilgi Vakfı Mütevelli Heyeti üyesidir. 18 Kasım 2014 tarihinde Bakü Uluslararası Multikültüralizm (çokkültürlülük) Merkezinin Mütevelli Heyet Konseyi'nin ilk toplantısında bu kurumun Mütevelli Heyet Başkanı seçildi. Azərbaycan Tercüme Ansiklopedisi'nin yazı işleri müdürü ve yazarlarındandır. 1 Haziran 2017 tarihinden itibaren Azərbaycan Diller Üniversitesinin rektörlük görevini yürütmektedir.

Anahtar kelimeler: *Kemal Abdulla, Bakü Devlet Üniversitesi, dilbilimci, Türkoloji, Dede Korkut Destanı.*

MƏTANƏT ƏMRAHOVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

AZƏRBAYCAN TÜRKOLOGİYASINDA FƏRHAD ZEYNALOV MƏRHƏLƏSİ

Bu il 90 illik yubileyi qeyd olunan BDU-nun Türkologiya kafedrasının yaradıcısı (1969), görkəmli türkoloq, professor Fərhad Zeynalov (1929-1984) ilk Azərbaycan dilçilərindəndir ki, bütün əsərlərini, ümumən, bütün həyatını türk dillərinin öyrənilməsinə, türkologiyaya həsr etmişdir. Onu görkəmli dilçi alim Bəkir Çobanzadədən sonra müasir Azərbaycan türkologiyasının banisi hesab etmək olar. 1953-cü ildə BDU-nun Filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirən Fərhad Zeynalov 1953-1956-cı illərdə M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin aspiranturasında təhsil almışdır.

1957-ci ildə BDU-nun Ümumi dilçilik kafedrasında müəllim kimi fəaliyyətə başlayan Fərhad müəllim elə həmin ildə “Nitq hissələrinin təsnifi prinsipləri (adlar)” mövzusunda namizədlik, 1966-cı ildə isə “Müasir türk dillərində köməkçi nitq hissələri” adlı doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Erkən yaşda dünyasını dəyişməyinə baxmayaraq, türkoloq alim özündən sonra zəngin elmi irs qoyub getmişdir. Elmi fəaliyyəti türk dilləri və Azərbaycan dilinin tarixi sahələrinə aid olan tədqiqatçı 11 kitab və 70 elmi məqalənin müəllifidir: “Türk dillərində nitq hissələrinin ənənəvi bölgüsü”, “Nitq hissələrinin təsnifi prinsipləri”, “Müasir türk dillərində köməkçi nitq hissələri”, “Qədim türk yazılı abidələri”, “Türkologiyanın əsasları”, “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası” və s. Dilçi alim türk dillərinin qrammatik quruluşunun müqayisəli öyrənilməsi sahəsində altı əsər yazmışdır ki, bu kitablar Azərbaycan dilçiliyində türk dillərinin sistemli şəkildə araşdırılmasına həsr olunmuş ilk mötəbər elmi qaynaqlardır.

Fərhad Zeynalov mətnşünaslıq sahəsində də qələmini sınımış, Samət Əlizadə ilə birlikdə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının elmi-tənqidi mətnini geniş müqəddimə ilə tərtib etmişdir. “Kitabi-Dədə Qorqud və dünya şərqşünaslığı”, “Dastani-Əhmədi Hərəmi – Azərbaycanın ən qədim ədəbi abidəsi” və s. elmi əsərləri dil tariximizin öyrənilməsində qiymətli elmi mənbələrdir.

F.Zeynalov kitabları ilə yanaşı, məqalələrində də həm ayrı-ayrı türk dillərində, həm də türk dillərinin müqayisəsi aspektində türkoloji dilçilik üçün mübahisə doğuran mühüm problemlər qaldırmış, onları elmi ictimaiyyətin müzakirəsinə çıxarmaqla bir sıra məsələlərin həllinə nail olmuşdur.

Diqqət çəkən əsas məqamlardan biri də odur ki, F.Zeynalov türkologiyaya həsr etdiyi bütün əsərlərin mövzusunun Azərbaycan dili ilə əlaqələndirmişdir. O, Azərbaycan dilinin araşdırılmasını türkoloji səviyyəyə qaldırmış və bununla da mövcud problemlərə digər türkoloqların da münasibət bildirməsinə zəmin yaratmışdır.

Açar sözlər: *F.Zeynalov, türkologiya, dil tarixi, türk dilləri, Azərbaycan dili.*

RUŞAN RUŞANZADƏ
Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutu

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ VƏ DÖVLƏT DİLİNİN İNSTİTUTLAŞMASI

İnsanın natiq və siyasi varlıq olması sosio-humanitar elmin bütün sahələrində rəhbər tutulmuşdur. Bu istiqamətlə, demək olar ki, millətin maddi-fiziki varlığı ilə yanaşı, onun mənəvi-ruhi varlığı da mövcuddur. Dil millətin mənəvi-ruhi varlığının təəcəssümü və təzahürüdür. Azərbaycan xalqının təfəkkür tərzini, ifadə mədəniyyəti, ünsiyyət əxlaqı və ədəbi dil imkanları onun siyasi mədəniyyətinin və siyasi millət olma potensialının nümunəsidir. Siyasi millət hadisəsi, milli dilin dövlət dili olaraq bütöv siyasi sistemi əhatə etməsi ilə şərtlənir.

1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması milli dilin tarixi-siyasi nüfuzunu özünə qaytardı. M.Ə.Rəsulzadə başda olmaqla Cümhuriyyətinin siyasi hakimiyyəti tərəfindən 27.06.1918-ci ildə dövlət dili haqqında qərar qəbul olunur və Türk dili dövlət dili olaraq elan edilir. Milli dilin dövlət dili elan edilməsi Azərbaycan Cümhuriyyətinin dövlət rəmzləri sırasında milli istiqlala təminatçı kimi meydana gəlmiş və şəxsiyyət-cəmiyyət-dövlət suverenliyinə əsaslanan dövlət quruculuğuna zəmin yaratmışdır. Həmin vaxtdan təhsil sisteminin də milli dildə formalaşması əsas vəzifə olmuşdur. Bununla bağlı ölkədə təhsil müəssisələrinin milliləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Cümhuriyyəti Nazirlər Şurası tərəfindən 28.08.1918-ci il tarixli Qərar qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 01.09.1919-cu il tarixində keçirilən iclasında “Bakı Dövlət Darifunu”, indiki Bakı Dövlət Univeritetini yaratmaq barədə qərar qəbul olunmuş və bu ali təhsil ocağının nizamnaməsi təstiq edilmişdir. Təsadüfi deyildir ki, BDU-da ilkin olaraq Filologiya fakültəsi yaradılmışdır. Bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi ilə ölkədə anti-milliy siyasi proseslər aparılmış, hətta 1939-cu ildə isə latın əlifbasından kiril əlifbasına keçid ictimai mühitdə xeyli dərəcədə durğunluq yaratmışdır. Məhz əlifba dəyişdirmək siyasəti xalqı nəşr edilmiş elmi-ədəbi məxəzindən uzaqlaşdırmaq və gənc nəsli özündən əvvəlki nəsilin irsindən məhrum etmək məqsədi daşmışdır. Bu deyilənlərə sübut olaraq qeyd edilməlidir ki, 1937-ci ildə Azərbaycanda qəbul edilən Konstitusiyada dillə bağlı heç bir maddə olmamışdır. Məhz belə bir gərgin dövrdə BDU milli dilin elmi əsaslarının qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsində mühüm təhsil ocağı olmuşdur.

Azərbaycan dilinin elmi tədqiqi ilə məşğul olan nümayəndələrdən B.Çobanzadə, C.Xəndan, M.Cəfər, M.Şirəliyev, Ə.Dəmirçizadə, M.Hüseynzadə, Ə.Orucov, S.Cəfərov, Ə.Abdullayev, F.Zeynalov, sonrakı dövrlərdə isə A.Axundov, T.Hacıyev, Y.Seyidov, N.Cəfərov və b. dilçi alimlər yetişmiş, dilin elmi inkişafına xidmət etmişlər. Millətin min illərlə formalaşdırdığı dəyərlərin yaşadılması, bu dəyərlərin gənc nəsillərə ötürülməsi üçün də dil mühüm hadisədir. Deməli, dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, eyni zamanda, dəyərlər sistemidir. Xüsusi vurğulanmalıdır ki, dövlət dilinin inkişafında, ədəbi dilin mövcudluğu vacib amildir, bu istiqamətdə şair və yazıçıların böyük xidmətləri var. Bu sırada çoxsaylı ziyalıların adını qeyd etmək olar... Lakin görkəmli Azərbaycan ziyalısı, milli dilin uğrunda (bir çox itgilərə hazır olmuş) mübariz insan, mərhum akademik Mirzə İbrahimovun misilsiz xidmətləri xüsusi olaraq daim etiramla anılmalıdır.

1956-cı ildə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarı ilə (1937-ci ildə qəbul edilən Konstitusiyada) Azərbaycan dilinin dövlət dili olması ilə bağlı maddə əlavə edilmişdir. Buna baxmayaraq, qərar həyata keçirilməmişdir. 1978-ci ildə keçirilən dövlət əhəmiyyətli tədbirdə ilk dəfə BDU-da bütün iştirakçılar Azərbaycan dilində çıxış etmişlər və həmin ildə qəbul edilən Konstitusiyada Azərbaycan dilinin dövlət dili olmasını təsbit edən maddənin daxil edilməsi, o cümlədən həmin maddədən irəli gələn məsələlərin həyata keçirilməsi reallaşmışdır. 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyinin yenidən bərpasından sonra 1995-ci il noyabrın 12-də referendumla qəbul olunan Konstitusiyada Azərbaycan dili dövlət dili kimi təsbit edilmişdir.

Yuxarıda deyilənlər, BDU-nun və onun Filologiya Fakültəsinin Azərbaycanın dövlətçilik tarixindəki, ictimai-siyasi həyatındakı yerini və mühüm əhəmiyyətini bir daha sübut edir.

Açar sözlər: *milli dil, dövlətçilik, filologiya fakültəsi, ziyalılar.*

SEVİL AĞABÖYLİ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR HƏSRƏT HƏSƏNOVUN DİLÇİLİK GÖRÜŞLƏRİ

Bakı Dövlət Universiteti ilə birgə yaranan və bu il 100 illiyi qeyd olunan Filologiya fakültəsi zəngin bioqrafiyaya malikdir. Bu fakültə yarandığı vaxtdan Azərbaycanın elmi, mədəni həyatının bir parçası olmuşdur. Burada Azərbaycan dili və ədəbiyyatının, həmçinin dünya ədəbiyyatı və mədəniyyətinin elmi və tədrisi sirlərinə yiyələnən tələbələr sonradan Azərbaycan cəmiyyətinin aparıcı ziyalıları olmuşlar.

Gürcüstanın Marneuli rayonunun Candar kəndində anadan olan professor Həsərət Həsənov da bu ziyalılardandır. O, 1949-cu ildə Borçalı Pedaqoji Məktəbini bitirmiş, həmin il indiki Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsinə daxil olmuşdur. Universiteti bitirdikdən sonra bir müddət müəllim kimi çalışmışdır. Elmi tədqiqat işinə olan maraq Həsərət müəllimi yenidən universitetə - bu elm məbədinə gətirmiş, 1963-cü ildən kafedranın müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir. O, 1964-cü ildə namizədlik, 1980-ci ildə isə doktorluq dissertasiyalarını müvəffəqiyyətlə müdafiə etmişdir. 1972-ci ildə dosent, 1982-ci ildə professor elmi adını almışdır.

Azərbaycan dilinin lüğət tərkibi və lüğət fondunun tədqiqi alimin elmi fəaliyyətində mühüm yer tutmuşdur. “Lüğətlər necə yaranır?”, “Söz və adların yaranması”, “Azərbaycan dilinin semasiologiyası” adlı əsərləri sözügedən problemin araşdırılmasında onun yaradıcılığının təməli olmuşdur. Tədqiqatçı-alim türk lüğətçilik ənənəsini davam etdirərək, “Müasir Azərbaycan dilinin omonimlər lüğəti”, “Azərbaycan dilinin antonimlər lüğəti”, “Azərbaycan dilinin sinonimlər lüğəti”, “Azərbaycan dilinin paronimiya və paronimaziya lüğəti”ni zərgər dəqiqliyi ilə tərtib etmişdir.

Alimin yaradıcılığında nitq mədəniyyəti və üslubiyyət problemləri də mühüm yer tutmuşdur. “Dilin ictimai mahiyyəti”, “Nitq mədəniyyəti və üslubiyyətinin əsasları”, “Natiqlik sənəti” və b. araşdırmaları yetişən gəncliyin gözəl nitq və savadlı yazı qabiliyyətinə malik olması üçün tövsiyə olunan elmi nəticələri özündə əks etdirir.

Professor H.Həsənov 27 elmi-metodiki əsərin, 150-ə yaxın elmi, elmi-publisistik məqalənin müəllifidir.

Professor H.Həsənovun əsərləri, tələbələri onun şərəfli ömrünün ən parlaq səhifələridir.

Açar sözlər: *dilçi-alim, lüğət, nitq mədəniyyəti, üslubiyat, dərslik.*

SEVİNC QƏMBƏROVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Gəncə Dövlət Universiteti

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİNDƏ DİALEKTOLOJİ ARAŞDIRMALAR

Azərbaycan dialektologiyası məktəbinin yaranması və bu məktəbin görkəmli davamçılarının yetişməsi birbaşa Bakı Dövlət Universitetinin adı ilə bağlıdır. 1962-ci ildə “Azərbaycan dialektologiyasının əsasları” dərsliyini nəşr etdirən Məmmədəğa Şirəliyev bu sahəyə böyük töhfə vermişdir. Dəfələrlə nəşr olunan dərslikdə ilk dəfə olaraq Azərbaycan dili dialektlərinin təsnifi verilmiş, dialektologiyanın nəzəri əsasları işlənilərək, yeri gəldikcə digər türk dillərinin materialları ilə müqayisəyə cəlb olunmuşdur. Onun rəhbərliyi ilə “Azərbaycan dilinin dialektoloji atlası” tərtib edilərək nəşr olunmuşdur.

Uzun illər BDU-da çalışan Rəsul Rüstəmov öz sanballı tədqiqatları ilə Azərbaycan dialektologiyasına böyük töhfələr vermişdir. Müəllifin “Azərbaycan dili dialekt və şivələrində feil” (1965) monoqrafiyasında dialektologiyanın bu sahəsi ardıcıl və sistemli çəkildə tədqiqata cəlb olunaraq ümumiləşdirilmişdir. Rəsul Rüstəmov Quba dialektini tədqiq etmiş və “Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti”nin əsas tərtibçi və redaktorlarından olmuşdur.

Azərbaycan dilçiliyinin bir çox sahələrində uğurlu tədqiqatlara imza atan akademik Tofiq Hacıyev namizədlik dissertasiyasını Cəbrayıl şivəsinin araşdırılmasına həsr etmişdir. Hərtərəfli tədqiqata cəlb olunan Cəbrayıl şivəsinin qərb və cənub ləhcələrinin təsir dairəsində olan keçid şivə olduğu ortaya çıxarılmışdır. Tədqiqat işində şivənin fonetik, qrammatik xüsusiyyətləri, leksik qatı tədqiq olunaraq elm aləminə qazandırılmışdır.

1999-cu ildə BDU-nun Türkologiya kafedrasının professoru Elbrus Əzizovun “Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası. Dialekt sisteminin təşəkkülü və inkişafı” adlı dərs vəsaiti işıq üzü görmüşdür. 2016-cı ildə yenidən nəşr olunan və böyük elmi dəyəri olan bu əsər Azərbaycan dilçiliyinin gənc sahələrdən olan tarixi dialektologiyaya böyük töhfədir. Burada Azərbaycan dilinin mükəmməl və müasir tələblərə cavab verən son dialekt təsnifi verilmiş və bu sahədə məqbul sayılaraq fəallaşdırılan yeni terminlər (ləhcə, şivə və s.) aydınlaşdırılmışdır.

BDU-nun Türkologiya kafedrasının professoru Məhərrəm Məmmədlinin “Azərbaycan dili şivələrində ismin qrammatik kateqoriyaları” (2003) əsərində ilk dəfə olaraq bu sahə sistemli və müqayisəli şəkildə tədqiqata cəlb olunaraq ümumiləşdirilmişdir. 2011-ci ildə müəllifin tərtib etdiyi “Azərbaycan dialektologiyasına dair mühazirələr” vəsaiti, 2019-cu ildə isə “Azərbaycan dialektologiyası” dərsliyi işıq üzü görmüşdür. Bu əsərlərdə dialektologiya sahəsinə aid olan bütün son yeniliklər öz əksini tapmışdır. Hazırda bu əsərlərdən “Azərbaycan dialektologiyası” fənni tədris olunan bütün ali məktəblərdə geniş şəkildə istifadə olunmaqdadır.

Açar sözlər: *BDU, dialektologiya, məktəb, tədqiqat, ləhcə, şivə.*

SƏBİNƏ VƏLİYEVƏ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR TOFIQ MÜZƏFFƏROĞLU VƏ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ SİNTAKSİSİ

Yeni gənc alimlər nəslinin formalaşması və inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan Bakı Dövlət Universitetinin professoru, filologiya üzrə elmlər doktoru Tofiq Müzəffəroğlu (Hacıyev) mürəkkəb cümlə sintaksisinin tədqiqatçılarından. Tofiq müəllim sözün həqiqi mənasında Azərbaycan dilinin, Azərbaycan dilçiliyinin təəssübkeşlərindəndir. Alimin hər bir dilçilik problemlərinə diqqətlə yanaşması onu başqalarından fərqləndirən xüsusiyyətlərdən biridir. O, qrammatikanın araşdırılması gərgin əmək tələb edən mürəkkəb cümlə sintaksisinə başqa yarusdan yanaşmış və bu sahəyə aid bir çox maraqlı fikirlər gətirmişdir.

1. Cümlə yalnız qrammatik strukturdan ibarət deyil. Hər hansı bir modelin struktur təsviri prosesində onun semantikasi barədəki məlumatı ayırmaq düzgün olmaz. Bu iki anlayış bir-birini inkar etmir. Eyni

sintaktik konstruksiya hər iki yöndən öyrənilə bilər və bu zaman onların kəşifən nöqtələri çoxdur. Bu konstruksiyanın həm mənası, həm strukturu qarşılıqlı əlaqədə öyrənilməlidir. Doğru olaraq göstərilir ki, semantika özül, mütləq xüsusiyyət kimi ikitərəfli xarakterə malik dil vahidinin mövcudluğunu şərtləndirir, funksional xüsusiyyət isə nisbi, sonradan meydana çıxan bir keyfiyyət olaraq dil vahidinin nitqə reallaşmasının məhsuludur.

2. Sintaktik vahidlərdə əlaqə və münasibət anlayışı arasında oxşar və fərqli məqamları izah etmiş, “münasibət” dedikdə iki və daha artıq faktın, hadisənin, situasiyanın bir-birindən asılı olmadan uyğun gəlməsi və ya fərqli olması başa düşülür. Məsələn, bir neçə hadisə bir-biri ilə bağlı olmadan, biri digərindən asılı olmadan eyni zamanda, eyni yerdə, eyni vəziyyətdə, yaxud müxtəlif zamanda, yerdə, vəziyyətdə baş verə bilər. Bu zaman onlar arasında zaman və ya yer məna əlaqəsindən danışmaq düzgün olmazdı. Burada yalnız komponentlərin məna münasibətindən bəhs etmək olar. Əlaqə isə iki situasiyanın, faktın qarşılıqlı bağlılığı, birinin digərini şərtləndirməsi kimi başa düşülməlidir. Bu zaman bir hadisə digər hadisəni bu və ya digər cəhətdən izah edir, aydınlaşdırır. Nəticə olaraq alim qənaətə gəlir ki, əlaqə həm tabesizlik, həm də tabelilik əsasında birləşən komponentlər arasında olursa, münasibət yalnız tabesizlik əlaqəsi əsasında birləşən komponentlər arasında özünü göstərir. Çünki məna əlaqəsi hər iki mürəkkəb cümlədə mövcuddur. Hər iki mürəkkəb cümlə növündə əsas bölgü də məhz komponentlərin məna əlaqəsinə dayanır. Qarşılıqlı şərtlənməyə əsaslanmayan məna münasibəti yalnız tabesiz mürəkkəb cümlələrdə mümkündür. Əlaqə sıx bağlılıq-tabelilikdirsə, münasibət zəif-situativ bağlılıqdır.

3. Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlənin tərəflərinin natamam formalarını (elliptik, yarımçıq və ixtisar) geniş planda tədqiq etmiş, onların hansı şəraitdə reallaşdığını müəyyənləşdirərək struktur-semantik özəlliklərini meydana çıxarmışdır.

Açar sözlər: *qrammatika, mürəkkəb cümlə, tabeli mürəkkəb cümlə, struktur-semantika, əlaqə.*

TURAN HÜSEYNOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

AKADEMİK TOFIQ HACIYEVİN “CƏBRAYIL ŞİVƏSİ” MONOQRAFİYASI

Azərbaycan ədəbi dilinin formalaşması və inkişafına təsir edən mənbələr içində üçünə xüsusi olaraq qeyd edirik. Bunlar şivələr, yazı və əcnəbi mənbələrdir. Azərbaycan dili şivələrinin ayrı-ayrılıqda tədqiqi və onun dil xüsusiyyətlərinin müəyyən olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Akademik Tofiq Hacıyevin “Cəbrayıl şivəsi” adlı əsəri bu baxımdan çox qiymətlidir. Müəllifin ilk iri həcmli elmi əsəri - iyirmi beş yaşında tamamladığı bu dissertasiya işi Azərbaycan dialektologiyası sahəsinə ilk dəfə olaraq “keçid şivəsi” anlayışını gətirmişdir. Ərazisi Azərbaycanın cənub və qərb hissəsinə düşən Cəbrayıl rayonu özündə dilin həm cənub, həm də qərb şivə xüsusiyyətlərini birləşdirdiyi üçün bir növ keçid mövqeyində durmuşdur. Qrammatikanın hər bölməsini ayrılıqda araşdıran müəllif hansı şivənin xüsusiyyətlərinin daha çox üstün olduğunu da mütləq şəkildə göstərməyə çalışmışdır. Məsələn, fonetika bölməsində sait səsləri incələyən zaman müşahidə olunan cənub qrupu xüsusiyyətlərini ayrı, qərb qrupu xüsusiyyətlərini isə ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirtmişdir. Şivələrin öyrənilməsinin əhəmiyyətini müəllif dilin məhz fonetika və qrammatikasının tarixi cəhətdən araşdırılmasında görür. Uzun müddət ərəb əlifbasının təsirində qalan Azərbaycan dilinin tarixi cəhətdən araşdırılmasında dialekt materiallarının xüsusi üstünlüyü vardır. Dilimizdəki bəzi qrammatik formaları müasir dövrdə müəyyən etmək çətin olduğu halda, dilçilərin köməyinə məhz dialekt və şivələr çatır, çünki qrammatik forma və fonemlərin mühafizə edilməsi baxımından dialektlər çox dərin izlərə sahibdir. Müəllif ilk olaraq fonetika bölməsindən başlamış, dildəki danışq səslərinin xüsusiyyətlərinin, fonetik hadisə və qanunları ayrı-ayrılıqda araşdırmış və məhz Cəbrayıl şivəsinin özünəməxsusluğunu qabarıq formada oxucuya çatdırmağa çalışmışdır. İkinci bölmədə isə Cəbrayıl şivəsinin morfoloji və sintaktik sistemi təhlilə cəlb olunmuşdur. Son fəslə təşkil edən leksika xüsusi zənginliyi ilə fərqlənir. Müəllif kitabın sonunda terminləri, folklor nümunələri, eyni zamanda lüğəti də göstərməklə əsərini tamamlayır. Tofiq Hacıyevin 1962-ci ildə müdafiə etdiyi bu dissertasiya işi uzun illərdən sonra, 2018-ci ildə “Cəbrayıl şivəsi” adı altında kitab formasında çap olunmuşdur.

Açar sözlər: *Tofiq Hacıyev, Cəbrayıl şivəsi, ədəbi dil, keçid şivəsi, dialekt.*

ÜLVİYYƏ HÜSEYNOVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR ABDULLA VƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN DİALEKTOLOGİYASI

Moskva türkologiya məktəbinin yetirməsi, Azərbaycan dilçiliyinin görkəmli nümayəndəsi professor Abdulla Vəliyevin elmi yaradıcılığı Azərbaycan dialektologiyasının parlaq səhifələrindən birini təşkil edir. Abdulla Vəliyev həm alimliyi, həm müəllimliyi, həm də insanlığı ilə yadda qalan, Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində izi olan və ehtiramla yad edilən şəxsiyyətlərdən idi.

A.Vəliyev Abşeron yarımadasının qərb rayonlarının şivələrini hərtərəfli tədqiq etmişdir. Professor E.Əzizov hesab edir ki, “A.Vəliyevin “Abşeron yarımadasının qərb rayonlarının şivələri” mövzusunda yazdığı namizədlik dissertasiyası 50-ci illərin əvvəllərində Azərbaycan dili şivələrinin monoqrafik öyrənilməsinin mükəmməl nümunəsidir. Təsadüfi deyil ki, xalq şairi Səməd Vurğun Azərbaycan Elmlər Akademiyasının yaradılmasının on illiyi münasibətilə 1955-ci ildə keçirilmiş elmi sessiyadakı çıxışında Azərbaycan dialektologiyasının nailiyyətləri sırasında bu əsərin də adını çəkmişdir”.

A.Vəliyev dialekt leksikasının öyrənilməsi və dialektoloji lüğətlərin tərtibi ilə məşğul olmuşdur. O, təkcə Azərbaycan dilinin dialektlərini yaxşı bilmirdi, türk dillərinin müqayisə dialektologiyası üzrə mütəxəssis idi, ən kiçik türk dillərinin şivələri barədə kifayət qədər geniş məlumatla malik idi.

A.Vəliyevin “Azərbaycan dilinin keçid şivələri” əsərində ilk dəfə olaraq linqvistik coğrafiyanın statistik təhlil metodları keçid şivələrinin fonetik sisteminin öyrənilməsində tətbiq edilmiş, fonetik və morfoloji xüsusiyyətləri əks etdirən xəritələr tərtib olunmuşdur. Bu əsərin irihəcmli giriş hissəsi Azərbaycan dilinin keçid şivələri məsələsinə, birinci fəslə Ağdaş və Göyçay şivələrinin fonetikasına, ikinci fəslə isə Ağdaş və Göyçay şivələrinin morfolojiyasına həsr olunmuşdur. Bu dissertasiyanın ən böyük elmi dəyəri türkologiyada ilk dəfə olaraq dildə keçid şivələrin əmələ gəlməsi prosesinin elmi cəhətdən əsaslandırılmasıdır.

A.H.Vəliyev dialektoloq alim kimi nəinki Azərbaycanda, hətta onun hüdudlarından kənarında ittifaq miqyasında keçirilmiş elmi konfrans və simpoziumlarda aktiv iştirak ilə tanınmışdır. Onun elmi fəaliyyəti bilavasitə dialektoloji ekspedisiyalarda iştirakı ilə zənginləşmişdir. O, ömrünün 50 ilini elmə, minlərlə gənc mütəxəssislərin yetişdirməsinə sərf etmiş, uzun zaman dialektoloji ekspedisiyalarda olmuş, Azərbaycanın hər güşəsini gəzmiş, dialekt materialları toplamışdır. Professor Yusif Seyidov A.Vəliyevi qayğıkeş müəllim, səmimi insan kimi xatırladır: “Abdulla Vəliyev həm alimliyi, həm müəllimliyi, həm də insanlığı ilə yadda qalan, Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin tarixində izi olan və ehtiramla yad edilən şəxsiyyətlərdəndir”. Görkəmli alimin əziz xatirəsi onu tanıyanların qəlbində əbədi yaşayacaqdır.

Açar sözlər: *Abdulla Vəliyev, türkologiya, dialektologiya, leksika, keçid şivələri.*

ANAR FƏRƏCOV
Bakı Dövlət Universiteti

NƏZƏRİ DİLÇİLİYİN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ BAKI DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN ROLU

2019-cu ildə 100 illiyini qeyd etdiyimiz Bakı Dövlət Universitet Azərbaycan elminin müxtəlif sahələrinin yaranmasında və inkişafında xüsusi xidmətləri vardır. Azərbaycanda filologiyanın da inkişafında BDU-nun Filologiya fakültəsinin özünəməxsus yeri vardır. Filologiya fakültəsində müxtəlif filoloji elmi məktəblər formalaşmışdır. Həmin məktəblərdən biri də ümumi dilçiliklə bağlıdır, desək, yanılmazdır. Azərbaycanda nəzəri dilçiliyin formalaşması və inkişafı Filologiya fakültəsinin yaranması ilə başlayır. Nəzəri dilçiliyin formalaşmasında böyük alim, türkoloq Bəkir Çobanzadənin xüsusi rolu vardır. Onun bu sahə üzrə dünyada məşhur olan V.fon Humboldt, F. dö Sössürün və digər alimlərin fikirlərinə bələd olması və onların ideyalarının Azərbaycan nəzəri dilçilik elminə gətirməsi, ümumilikdə, bu sahənin yaranmasına və sonrakı mərhələdə inkişafına səbəb oldu.

Nəzəri dilçiliyin inkişafında Bakı Dövlət Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasının mühüm rolu vardır. Bu kafedrada yetişən müəllimlərin qeyd edilən sahənin elmimizdə yayılmasında əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. Kafedrada uzun müddət fəaliyyət göstərmiş prof. Nəsir Məmmədov bu sahəyə aid bir çox monoqrafik əsərlərin və dərsliklərin müəllifi olmuşdur. Onun “Dilçiliyə giriş” (A.Axundovla birgə), “Dilçiliyin əsasları” dərslikləri uzun müddətdir ki, tələbələr üçün əsas vəsaitlərdəndir.

Nəzəri dilçiliyin inkişafında akademik Ağamusa Axundovun da xüsusi xidmətləri olmuşdur. Onun təkcə “Ümumi dilçilik” dərslisi bu sahə üzrə yazılmış ən yaxşı vəsaitlərdəndir və öz aktuallığını hələ də qoruyur. Həmin dərslərdə dilçiliyin tarixi, nəzəriyyəsi və metodları ilə bağlı əsas məsələlər öz əksini tapmışdır.

Dilçiliyə öz maraqlı baxışları ilə yanaşan görkəmli alimlərimizdən biri Musa Adilov olmuşdur. Onun fonetika, leksika, etimologiya, morfolojiya, sintaksis, dil tarixi, onomastika, üslubiyyat, nitq mədəniyyəti və s. ilə bağlı elmi əsərləri vardır. Alimin müxtəlif mövzularda 22 monoqrafiyası, 210-dan çox məqaləsi çap olunmuşdur. Alimin “Əyləncəli dilçilik”, “Rusca-azərbaycanca dilçilik terminləri lüğəti”, “Onomastika terminləri lüğəti” əsərləri kifayət qədər tanınır.

Azərbaycan nəzəri dilçiliyin inkişafında prof. Əbülfəz Rəcəblinin mühüm rolu vardır. Belə ki, bu sahə üzrə onun çap etdirdiyi elmi əsərlərin sayı kifayət qədər çoxdur. Alimin demək olar ki, ümumi dilçiliyin bütün sahələrinə aid əsərləri vardır. Onun “Dilçilik tarixi” (II cildə), “Nəzəri dilçilik”, “Sosiolinqvistik”, “Struktur dilçilik”, “Tipoloji dilçilik”, “Universali dilçiliyi” və digər əsərləri bu sahə üzrə araşdırma aparən tədqiqatçılar üçün əsas mənbələrdəndir. Ə.Rəcəblinin çoxaspektli araşdırmaları demək olar ki, Azərbaycan dilçiliyi üçün ilk tədqiqatlardır.

Hal-hazırda BDU-nun Ümumi dilçilik kafedrasında çalışan bir çox dilçilər də bu ənənəni davam etdirir, ümumi dilçiliyin bir çox sahələrinə aid monoqrafik tədqiqatlar aparırlar.

Açar sözlər: *ümumi dilçilik, nəzəri dilçilik, Bəkir Çobanzadə, Ağamusa Axundov, Əbülfəz Rəcəbli.*

ARZU İSGƏNDƏRZADƏ

AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

AKADEMİK TOFIQ HACIYEVİN ELMİ YARADICILIĞINDA PUBLİSİST ÜSLUBUN TARİXİ MƏNZƏRƏSİ

Azərbaycanın görkəmli dilçisi, AMEA-nın həqiqi üzvü olmuş akademik Tofiq Hacıyevin yaradıcılığı geniş və çoxşaxəlidir. Akademik Tofiq Hacıyevin Azərbaycan təhsilinin, maarifçiliyinin, türkologiyanın inkişafındakı xidmətləri misilsizdir.

Görkəmli alimin “Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi” adlı dərslisi 1976-cı ildə nəşr edilmişdir. 2012-ci ildə əsəri təkmilləşdirərək yenidən çap etdirən Tofiq müəllim, dəyərli klassiklərimizin əsərlərindən, qədim əlyazmalardan istifadə edərək Azərbaycan ədəbi dilinin yaranmasını, təşəkkülünü, onun norma və üslublarını yüksək səviyyədə tədqiq etmişdir. Ədəbi dilimizin inkişaf mərhələlərini dəqiq öyrənmək üçün Qazı Bürhanəddin, Nəsimi, Xətai, Füzuli kimi görkəmli şəxsiyyətlərin yaradıcılığına toxunan Tofiq Hacıyev, bu şəxsiyyətlərin ədəbi dilimizin yaranmasında və formalaşmasında misilsiz rol oynadıqlarını söyləmişdir.

Azərbaycanda ədəbi dil tarixinin XIX əsrdən başlayaraq daha da təkmilləşdiyini və kütləviləşdiyini söyləmək mümkündür. XIX əsr Azərbaycan xalqının ictimai-iqtisadi və mədəni inkişaf tarixində bir dönüş nöqtəsidir. Tofiq Hacıyev yazır ki: “Dövrün mədəni nailiyyətlərindən biri də mətbuatın inkişafıdır ki, bu da bilavasitə milli ədəbi dilin kütləviləşməsinə güclü təkan verir”. Görkəmli alim, mətbuatın ədəbi dili cillayıb kamil norma yaratdığını, bu normanı tətbiq edib sabitləşdirdiyini, oxucu kütləsinə çatdırıb təbliğ etdiyini vurğulayır. Tofiq Hacıyev qeyd edir ki, dövrün ədəbi dil normasının müəyyənləşməsində görkəmli söz ustaları ilə yanaşı, mətbuat işçilərinin və ziyalıların da əvəzsiz rolu olmuşdur. Ədəbi dilin normaları tarixi hadisədir. Ədəbi dilin norması millətin, milli dilin təşəkkülü prosesi ilə əlaqədar olaraq formalaşır. Ədəbi dilin söz ehtiyatının zənginləşməsi, alınma sözlərin dilə yerləşməsi publisistik üslub vasitəsilə gerçəkləşir. Buna görə də publisistik üslub ədəbi dilin ən kütləvi üslubu hesab edilir. Əgər daha əvvəl bədii üslub aparıcı olmuşdursa, publisistik üslub yarandıqdan sonra Azərbaycan ədəbi dilinin aparıcı üslubuna çevrilmişdir. Bildiyimiz kimi, publisistik üslub ədəbi dilin bir qolu kimi yarandıqı gündən bu günümüzdə qədər uzun təkmilləşmə yolu keçmişdir. Bu üslubun ilk elementi kimi publisistik leksikonun formalaşdığını qeyd edən alim, bu leksikonun mühüm qisminin xalq dilində işlənən sözlər olduğunu yazır. Deməli, publisistik üslub eyni zamanda ədəbi dili xalq danışığı dilinə daha da yaxınlaşdırır, milli dil uğrunda mübarizənin fəal tribunası kimi çıxış edir.

Bütün bunlar isə üslublar sistemində mühüm yer tutan publisistik üslubun gələcək inkişafını yeni bir istiqamətə yönləndirir. Akademik T.Hacıyevin “Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi” adlı dərslisi publisistik üslubun tarixi mənzərəsinin öyrənilməsində əvəzsiz qaynaq rolunu oynayır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan ədəbi dilini tarixi aspektdə müxtəlif yöndən təqdim edən bu əsər akademik T.Hacıyevin yaradıcılığında mühüm yer tutur. Təbii ki, bu tipli bir-birindən qiymətli əsərləri akademik T.Hacıyevi əbədləşdirir.

Açar sözlər: *Tofiq Hacıyev, türkoloq-alim, ədəbi dil, norma, publisistik üslub.*

AYTƏKİN MİRZƏYEVA

Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR YUSİF SEYİDOV ABDULLA ŞAIQIN DİLİ HAQQINDA

BDU-da yüz ilə ərzində Azərbaycan dilçiliyinin görkəmli nümayəndələri fəaliyyət göstərmiş və onların hər biri özündən sonra bu məktəbi uğurla davam etdirən alim və mütəxəssislər yetişdirmişlər. Belə alimlərdən biri də ömrünü Azərbaycan dilçiliyinin müxtəlif problemlərinin araşdırılmasına həsr etmiş professor Yusif Seyidovdur. Yusif Seyidov bir çox ədəbi şəxsiyyətlər haqqında dəyərli fikirlər söyləmişdir. Bunlardan biri də görkəmli ədib Abdulla Şaiqidir. A.Şaiqin ədəbi-bədii irsində dil problemləri mühüm yer tutur.

Azərbaycan ədəbi dil məsələləri, bu dilin tədrisi və inkişaf problemləri A. Şaiqin bütün yaradıcılığında öz əksini tapır. A.Şaiq hər şeydən əvvəl Azərbaycan dilinin məziyyətlərini qeyd edir, bu dilin üstünlüklərinə, ahənginə, ifadə imkanlarına, əhatə dairəsinə diqqəti cəlb edir və "... dilimiz ən asan və olduqca gözəl bir lisandır", - deyirdi.

Yusif Seyidov ədibin "Dilimiz və ədəbiyyatımız" adlı məqaləsində xalqların həyatında dili dövrün ən qüvvətli silahı kimi səciyyələndirdiyini vurğulayır. O, Abdulla Şaiqin "Yazıcılarımızın və dilçilərimizin şərəf işi" adlı məqaləsində onun əsas məqsədinin bir tərəfdən yeni dövrdə dilimizin inkişafı və saflaşması yollarını müəyyən etmək idisə, digər tərəfdən ədibin dilimizin tarixinə, xüsusən də XX əsrdə ədəbi dilimiz uğrunda mübarizəyə də xüsusi yer ayırdığını qeyd edir.

Görkəmli dilçi belə nəticəyə gəlmişdir ki, ədib hər zaman ana dilinə diqqət yetirmiş, dil və üslub məsələlərini ana dili mövqeyindən qiymətləndirmişdir. Yusif Seyidov Abdulla Şaiqin dilə dair görüşlərinin milli dilçilik elminin inkişafında mühüm tarixi xidmətlər olduğunu sübut etmişdir.

Açar sözlər: *Y.Seyidov, A.Şaiq, alim, dilçilik, dil, ədib.*

АЗИЗА ФЕЙЗИЕВА

Бакинский государственный университет

ЗАМЕЧАТЕЛЬНЫЙ ФИЛОЛОГ – РУСИСТ

Накануне столетнего юбилея БГУ хотелось бы сказать несколько слов о заслугах его бывших сотрудников – проф.М.Т. Тагиева и его ученика проф. Ф.Г. Гусейнова, которые внесли большой вклад в подготовку специалистов-филологов. Особого внимания заслуживает длительная (25 лет) и плодотворная деятельность проф. Ф.Г. Гусейнова, который был приглашён в БГУ (в 1965 г.) как перспективный специалист, с отличием окончивший АПИРЯЛ им. М.Ф. Ахундова, получивший фундаментальное базовое образование в аспирантуре МГУ, защитивший кандидатскую диссертацию. Молодой учёный полностью оправдал надежды университетского коллектива. В течение четверти века он с полной отдачей трудился на посту заведующего кафедрой русского языкознания и проректора Университета.

Проф. Ф.Г. Гусейнов, проявив исключительную решительность, инициативность и патриотизм, принялся за создание «Фразеологического словаря азербайджанского языка». Создав для этого рабочую группу, Ф.Г. Гусейнов вскоре добился составления богатой картотеки фразеологических оборотов.

Многогранная, плодотворная работа яркой личности, талантливого исследователя, готового бескорыстно служить общенародному делу были замечены руководством республики и учтены при его назначении в 1990 году ректором АПИРЯЛ им. М.Ф.Ахундова.

Заслуживает высокой оценки деятельность Ф.Г. Гусейнова, направленная на развитие сотрудничества с Институтом русского языка им. А.С. Пушкина и МАПРЯЛ (Международной ассоциации русистов).

Профессор Ф.Г. Гусейнов – автор более 70 научных работ, в том числе монографии «Русская фразеология» (1977), пособия «Учебный словарь русского языка» (2007), учебников и программ по русскому языку для вуза и средней школы. Книга проф. Гусейнова «Русская фразеология» в своё время получила высокую оценку на страницах журнала. «Русский язык в школе» № 6, 1978, Москва. Под его руководством выполнено десять кандидатских и одна докторская диссертация.

В заключение заметим, что доктор филологических наук, профессор, заслуженный деятель науки Азербайджанской Республики, бывший ректор БСУ Ф.Г. Гусейнов внёс весомый вклад в

развитие русистики, методики преподавания русского языка в средней и высшей школе, многое сделал для совершенствования лексикографической практики в нашей республике.

Ключевые слова: *филолог, русист, фразеология, монография, русистика.*

DİLARƏ QULİYEVA

Sumqayıt Dövlət Universiteti

PROFESSOR YUSİF SEYİDOVUN ELMİ ARAŞDIRMALARINA BİR BAXIŞ

Azərbaycanın ilk ali təhsil müəssisəsi olan Bakı Dövlət Universiteti ilə yaşlı olan Filologiya fakültəsinin türkologiya, ümumi dilçilik və Azərbaycan dilçiliyi ixtisaslarının yaranması və inkişafında bir çox dilçi alimlərin, o cümlədən B.Çobanzadə, M.Hüseynzadə, Ə.Abdullayev, S.Cəfərov, A.Axundov, F.Zeynalov, H.Mirzəzadə, S.Əlizadə, Y.Seyidov, T.Hacıyev, K.Abdulla, İ.Əhmədzadə və bir çox başqa ziyalılarının böyük xidmətləri olmuşdur.

Azərbaycan dilçiliyinə yeni istiqamət verən, xüsusilə də morfologiya və sintaksisin tədrisində və inkişafında böyük rolu olan professor Yusif Mirəhməd oğlu Seyidov həm gözəl insan, həm böyük alim və həm də dəyərli pedaqoq kimi həmişə tələbələrinin sevimlisi olmuşdur.

“Müasir Azərbaycan dilində feili bağlama tərkibləri” mövzusunda namizədlik dissertasiyası, “Müasir Azərbaycan dilində söz birləşmələri” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Sistemli şəkildə qrammatika ilə məşğul olan əməkdar elm xadimi Yusif Seyidov daim dilimizin saflığının qayğısına qalan və bu sahədə ciddi təbliğat aparan böyük şəxsiyyətlərdən olmuşdur.

Dilçi alimin əsas xidmətləri sırasında onun elmi məzmununa və metodik mükəmməlliyinə görə dilçiliyin nəzəri və tətbiqi məsələlərinə həsr olunmuş iki yüzdən çox elmi əsərinin, otuzdan çox kitabının, o cümlədən Filologiya fakültəsinin tələbələri üçün hazırlanan və nəşr olunan “Müasir Azərbaycan dili. IV hissə. Sintaksis” və “Azərbaycan dilinin qrammatikası. Morfologiya” və s. kimi ali məktəb dərslərinin müəllifi olması durur.

Azərbaycan dilçilik elminin inkişafında müstəsna rolu olan professor Yusif Seyidov dilçilik elmi ilə yanaşı, ədəbiyyatşünaslıq sahəsində də tədqiqatlarının genişliyi ilə seçilən alimlərdən olub. Müraciət etdiyi hər bir mövzunu zəngin faktlarla, inandırıcı sübutlarla, mükəmməl nəticələrlə sonlandırmışdır. “Yazıçı və dil”, “Sözün şöhrəti”, “Sözün qüdrəti”, “Sözün hikməti” və s. adlı əsərlərində XI-XX əsrlərdə yaşamış Azərbaycan yazarlarının söz və dil haqqındakı fikirlərini toplayıb sistemə salaraq, Azərbaycan xalqının dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq görüşlərinin yığcam salnaməsini yaratmışdır.

Açar sözlər: *dilçilik, morfologiya, sintaksis, söz birləşməsi, ədəbiyyatşünaslıq.*

DİLBƏR CAMALI

AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİNDƏ TÜRKOLJİ ARAŞDIRMALAR

Azərbaycan elminin və təhsilinin flaqmanı olan Bakı Dövlət Universitetinin yaranması görkəmli ictimai-siyasi xadim M.Ə.Rəsulzadənin adı ilə bağlıdır. Bu məsələ ətrafında o, bir neçə dəfə Azərbaycan parlamentində çıxış etmiş və universitetin açılmasını qəti tələb etmişdir. Bakı Dövlət Universitetinin ilk rektoru professor V.İ.Razumovski olmuş, “Bakı Dövlət Universitetinin xəbərləri” (№2, 1922-ci il) adlı jurnalda M.Ə.Rəsulzadənin bu yöndəki mübarizəsi haqqında geniş bəhs etmişdir.

Azərbaycanda türkologiyanın yaranması və inkişafında Bakı Dövlət Universitetinin müstəsna xidmətləri olmuşdur. BDU-da türkologiya üzrə akademik məktəbin yaranması professor Bəkir Çobanzadənin adı ilə bağlı olsa da, Türkologiya kafedrasının yaradılması F.Zeynalovun xidmətləri ilə bağlıdır. Çoxyönlü türkoloji araşdırmalar aparan F.Zeynalovun 1957-ci ildə “Türk dillərinin ənənəvi bölgüsü”, 1975-ci ildə “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası” (II cild) kitabları nəşr olunmuşdur. 1959-cu ildə isə “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası” (I cild), sonralar - 1974-cü ildə və 2008-ci ildə yeni versiyada nəşr olunmuşdur. Türkologiyada köməkçi nitq hissələrinin araşdırıcısı kimi də tanınan F.Zeynalov “Müasir türk dillərində qoşmalar” (1957), “Müasir türk dillərində ədat və modal sözlər” (1965), ümumi şəkildə isə “Müasir türk dillərində köməkçi nitq hissələri” (1981) adlı əsərini yazıb nəşr etdirmişdir. “Türk dillərinin müqayisəli qrammatikası” isə dərslük şəklində düşünülmüş və universitetin Filologiya fakültəsində tədris olunmuşdur. Alimin “Türkologiyanın əsasları” dərsliyi isə bu sahədə atılmış ən böyüyü addımlardan biri idi.

30 ildən artıq BDU-nun Türkologiya kafedrasına rəhbərlik etmiş akademik T.Hacıyev türkologiyada daha çox dil tarixçisi kimi tanınmışdır. Onun Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi ilə bağlı araşdırmaları (məsələn,

“Dədə Qorqud: dilimiz, düşüncəmiz”), həmçinin orta məktəblər üçün yazdığı “Türk dili” (IX sinif, 1994, Əsgər Quliyev, Nizami Cəfərovlə birgə), “Türk dili” (X-XI siniflər, 1994, Nizami Cəfərovlə birgə) adlı dərsliklərini qeyd etmək yerinə düşərdi. Onun iki cildlik “Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi” (2012) dərsliyi Azərbaycan dilçiliyində bu sahədə fundamental mənbələrdən biri kimi mütəxəssislərin və tələbələrin stolüstü kitabıdır. Alimin ömrünün son illərində yazdığı “Türklər üçün ortaq ünsiyyət dili” kitabı dövrün tələblərindən doğan və müasir türkoloji dilçiliyin aktual probleminə təfəssilatı ilə aydınlıq gətirən dəyərli elmi araşdırmaadır.

BDU-da Qədim türk yazılı abidələrinin geniş şəkildə araşdırılmasında Əbülfəz Rəcəblinin müstəsna xidmətləri olmuş, onun yaradıcılığı və fəaliyyəti Orxon-Yenisey abidələrinin dərinəndən araşdırılmasına köklənmiş və buna böyük uğurla nail olmuşdur.

Türkologiyanın inkişafında F.Zeynalovun davamçısı kimi M.Novruzovu qeyd etməmək mümkün deyil. M.Novruzovun (Qıpçaq) “Türk savaş sənəti”, “Dədə Qorqud dilinin leksikası”, “Türk əlifbaları”, Türk dillərində kəmiyyət kateqoriyası” və s. əsərləri türkologiya elminin inkişafında böyük yer tutur. Bu gün də Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan türkologiyasının formalaşmasına böyük əhəmiyyət daşıyır, bu sahədə əsaslı işlər görülür. Türk dillərinin tarixi, müqayisəli qrammatikasının araşdırılması sahəsində türkologiya kafedrasının alim və müəllim heyətinin rolu əvəzsizdir.

Açar sözlər: *Bakı Dövlət Universiteti, F.Zeynalov, Türk dilləri, türkologiya.*

ELNARƏ ƏHMƏDOVA

Sumqayıt Dövlət Universiteti

DİLİMİZİN TARİXİNƏ İŞIQ TUTAN ALİM: HADİ MİRZƏZADƏ

Həddindən artıq qısa olan bu ömür kəsiyində alınmış yazılmış illəri mənalandıran, ölümündən sonra da əbədiyyət qazanan alimlərimiz var. Bunlardan biri də həyatını gərgin işə, elmi və pedaqoji fəaliyyətə həsr edən, dilimizin tarixinin qaranlıq səhifələrinə işiq tutan alim Hadi Mirzəzadədir.

Hadi İsmayıl oğlu Mirzəzadə 1908-ci ildə İçərişəhərdə dünyaya göz açmış, ibtidai və orta təhsilini Bakı şəhərində almışdır. 1925-1929-cu illərdə Azərbaycan Darülfünunun (indiki Bakı Dövlət Universiteti) Şərq fakültəsinin Dilçilik şöbəsində təhsil almışdır. Bu illər ərzində biliklərini təkmilləşdirən gənc Hadi ərəb dilini mükəmməl, fars dilini orta səviyyədə mənimsəmiş, lakin doğma dilinə olan maraq və sevgisi onu məhz bu dilin tədqiqinə yönəlmiş, ali məktəbi bitirdikdən sonra Azərbaycan dili üzrə müəllimlik fəaliyyətinə başlamışdır.

1931-ci ildən etibarən Şamaxı və Naxçıvan pedaqoji məktəblərində, Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda, Qazax Pedaqoji İnstitutunda, 1950-ci ildən isə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasının dosenti vəzifəsində çalışmışdır.

1953-1955-ci illərdə Bolqarıstan hökuməti tərəfindən Sofiya universitetinə dəvət almış, burada müasir türk dilini tədris etmiş, hətta həmin universitetdə Türkologiya kafedrasının açılmasının təşəbbüskarı olmuşdur. Burda uzun müddət qalıb fəaliyyətini davam etdirməsi üçün təkid edilsə də, ailəsindən və doğma yurdundan uzaq qala bilməyən Hadi müəllim bu təklifi qəbul etməmiş, vətənə qayıtmışdır.

Yenidən Azərbaycan Dövlət Universitetində işə başlayan H.Mirzəzadə Filologiya və Şərqşünaslıq fakültələrində pedaqoji fəaliyyətiylə yanaşı, ciddi tədqiqatlarla da məşğul olmuşdur. 1947-ci ildə “XIX əsr Azərbaycan nəsr dili” mövzusunda namizədlik, 1960-cı ildə isə “Azərbaycan dilinin tarixi morfologiyası” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, 1961-ci ildə “Ümumi dilçilik kafedrası”nın professoru seçilmişdir. Dilçilik elminə “Azərbaycan dilinin tarixi morfologiyası”, “Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi”, “Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası”, “C.Cabbarlının dili”, “Cəlil Məmmədquluzadənin dili”, “Əbdüləli Nərəngin “Müasir Azərbaycan dilinin qrammatikası” kitabı haqqında (resenziya)”, “H.Mehdinin hekayə dili”, “M.Füzulinin dili”, “Nizami söz haqqında”, “Osman Sarıvəllinin bədii dili və üslubu haqqında bəzi qeydlər”, “Sabirin şeir dili haqqında bəzi qeydlər” və s. kimi dəyərli elmi əsərlər bəxş etmişdir.

Hadi müəllim Azərbaycan dilçiləri arasında ilk və yeganə şəxsdir ki, Kərkük türkmənlərinin dilinin məhz Azərbaycan dili ilə kök bağlılığını “Kərkükün təməl daşı” adlandırılan Azərbaycan əsilli tədqiqatçı, yazıçı, folklorşünas, eyni zamanda vəkil olan Ata Dərzibaşının tərtib etdiyi “Kərkük hoyratları və maniləri” toplusu əsasında sübuta yetirmiş, özündən sonra yazılacaq onlarla elmi tədqiqat işinin təməlini qoymuşdur. Hadi Mirzəzadə 1965-ci ildə dünyasını dəyişmişdir. Özündən sonra zəngin irsini yadigar qoyduğu davamçıları – dəyərli dilçilər: Fərhad Zeynalov, Samət Əlizadə, Ağamusa Axundov, Tofiq Hacıyev, Firudin Cəlilov, Rəhilə Məhərrəmov, Roza Eyvazova və digərləri, eləcə də övladı professor Çimnaz Mirzəzadə onun açdığı cığırardan yollar salıb elmimizə öz töhfələrini vermişlər.

Açar sözlər: *Hadi Mirzəzadə, Azərbaycan dili tarixi, dilçi, alim, Bakı Dövlət Universiteti.*

ƏMİNƏ RZAYEVA
Bakı Dövlət Universiteti

AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYİNİN İNKİŞAFINDA BDU-nun ROLU

1919-cu ildə yaradılan və birəsrlik tarixi yol keçən Filologiya fakültəsinin məzunlarının Azərbaycan filologiyasının formalaşması və inkişafında əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. Müxtəlif dövrlərdə B.Çobanzadə, M.Şirəliyev, M.Hüseynzadə, Ə.Abdullayev, S.Cəfərov, F.Zeynalov, M.Adilov, A.Axundov, T.Hacıyev və başqalarının ardıcıl fəaliyyətinin nəticəsi kimi dilçilik elmində, respublikada filoloji fikrin inkişafında mühüm rol oynayan bir neçə elmi-pedaqoji məktəb formalaşmışdır. Bu məktəblərin yaradılmasında Bəkir Çobanzadənin müstəsna xidmətləri olub. Azərbaycan dilçiliyində yeni bir dalğa yaradan, lakin sonradan repressiyanın qurbanına çevrilmiş Bəkir Çobanzadənin yarımçıq qoyduğu işləri Ə.Dəmirçizadə, Muxtar Hüseynzadə, Səlim Cəfərov və başqaları davam etdirmişdir.

Əbdüləzəl Dəmirçizadə və Ağamusa Axundovun ədəbi dil tarixi materiallarına əsaslanan sistemli elmi təhlilləri, dilçilik tədqiqatları fonetikaşünaslığın nəzəri əsaslarını təşkil edən ən mötəbər elmi əsərlərdir. Ağamusa Axundov Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasına haqqında sistemli elmi təhlilin yaradıcısıdır.

Leksikologiya sahəsində geniş araşdırmaları, elmi təhlilləriylə Səlim Cəfərov leksikologiya elmi məktəbini yaratmışdır.

Morfologiya sahəsində öz sözünü demiş Muxtar Hüseynzadə, sintaksisi tədqiq edən Ələvsət Abdullayev, türkologiya elminin inkişafında böyük iş görən prof. F.Zeynalov tədqiqatları ilə Azərbaycan dilçiliyinə fərqli bir nəfəs gətirən Yusif Seyidov da özlərindən sonra elmi məktəb yaratmağı bacarmışlar. Dilçi alimlərin tədqiqatları bu sahədə yeni nəsillə dilçi alimlərin hazırlanmasında mühüm rol oynamışdır.

Dilimizin tarixi qrammatikasını araşdıran Hadi Mirzəzadə, Ə.Dəmirçizadə və Azərbaycan dilinin tarixi, dialektologiya, türkologiya məsələlərini araşdıran Tofiq Hacıyev də bu sahədə elmi məktəb yaradıb və həmin məktəb bu gün dilçiliyimizin ən ciddi problemlərinin həlli ilə məşğul olur. M.Ş.Şirəliyev Azərbaycan dialektologiyasının öyrənilməsindəki tədqiqatlarıyla dialektoloji elmi məktəb yaratmağı bacarmışdır.

Filologiya fakültəsinin Azərbaycanda dilçilik sahəsində xüsusi söz sahibi olan, yeni nəsillə dilçi alimlərin yetişməsində əvəzsiz xidmət göstərən Bayram Əhmədov, Kamil Əliyev, Kamil Vəliyev, Nizami Cəfərov, Əbülfəz Rəcəbli, E.Əzizov, Tofiq Müzəffəroğlu kimi dilçi alimləri də vardır.

Açar sözlər: *dilçiliyimiz, filologiya, dilçilər, elmi məktəb, tədqiqat.*

GÜNEL MUSTAFAYEVA
Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR YUSİF SEYİDOV ƏLAVƏ CÜMLƏ PROBLEMİNİN TƏDQİQATÇISI KİMİ

Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında özünəməxsus yeri olan Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində uzun illər Azərbaycan dili və onun tədrisi metodikası kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışan professor Yusif Seyidov öz mükəmməl əsərləri ilə yaddaşlara həkk olunmuşdur. Yusif Seyidovun tədqiqat dairəsi rəngarəng idi. O, dilçi, metodist, ədəbiyyatçı, həm də tənqidçi kimi qələmini sınamışdı.

Yusif Seyidov Azərbaycan dilinin morfologiyasına, sintaksisinə həsr olunmuş bir çox dərslük və monoqrafiyaların müəllifi olmuşdur. Sintaksisin ən mübahisəli məsələlərindən olan əlavə sözlər və əlavə cümlələr haqqında ilk dəfə professor Yusif Seyidov tədqiqat aparmışdır. Sadə cümləni genişləndirən vasitələr sırasında söylənilən fikrə münasibət bildirən və ya cümlənin əsas məzmunundan fərqli əlavə məlumat verən sözlərin, söz birləşmələri və cümlələrin dildə mühüm rolu vardır. Bunlar öz funksiyalarına görə fərqlənərək iki növə ayrılır: a) ara konstruksiyalar; b) əlavə konstruksiyalar. Ara konstruksiyalar söylənilən fikrə münasibət bildirir; əlavə konstruksiyalar əlavə məlumat vermək məqsədi daşıyır. Yusif Seyidov 1958-ci ildə çap etdirdiyi “Qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə əlaqədar olmayan sözlər” adlı kitabında əlavə cümlələr haqqında bir qədər geniş, əlavə sözlər haqqında isə ötəri məlumat vermişdir. Müəllif qeyd edir ki, Azərbaycan dilçiliyində bu sahədə heç məqalə də yazılmamışdır, qrammatikalarda bu problemə yer ayrılmamışdır. 1959-cu ildə buraxılmış “Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis” adlı irihəcmli dərs vəsaitində əlavə cümlələr hissəsini də Y.M.Seyidov yazdığına görə, izahatlar və misallar onun “Qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə əlaqədar olmayan sözlər” kitabındakıqlarla, əsasən, üst-üstə düşür. Bundan sonra əlavə cümlələr (qismən də əlavə sözlər) qrammatika kitablarında özünə daimi yer tutmağa başlayır. Bu mövzu orta məktəblərin 7-8-ci siniflərinə aid dərslüklərdə “Əlavə cümlələr və əlavə sözlər” adlı başlıqlar altında müstəqil mövzular kimi izah edilmişdir. 2000-ci ildə “Azərbaycan ədəbi dilində əlavə sözlər və əlavə

cümlələr” adlı monoqrafiyada Yusif Seyidov əlavə sözlər və əlavə cümlələrlə nitqin əsas hissələrinin əlaqələri arasında ümumi cəhətləri də, fərqləri də göstərmişdir. Yusif Seyidovun araşdırdığı məsələlər bu gün də aktuallığını itirmir və böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: *Yusif Seyidov, Azərbaycan dilçiliyi, əlavə cümlə, sintaksis, ara sözlər.*

NÜŞABƏ ŞAHBAZOVA

Bakı Dövlət Universiteti

PROFOESSOR ƏLÖVSƏT ABDULLAYEVİN MORFOLOJİ GÖRÜŞLƏRİ

Qrammatik fikrin inkişafında Azərbaycan dilçilərinin gördüyü işləri yüksək qiymətləndirmək olar. Bu dilçiləri arasında Ə.Z.Abdullayevin özünəməxsus mövqeyi və yeri vardır. Professorun qrammatik səviyyədə araşdırmalarını iki qrupda – morfoloji və sintaktik aspektdə birləşdirmək olar. Morfologiya ilə bağlı məsələlər professor Ə.Z.Abdullayevin elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindəndir. Müəllif morfologiyanın araşdırılmasında olan bəzi nöqsanları göstərmiş, bu məsələlərdə Azərbaycan dilinin öz xüsusiyyətlərinə əsaslanmağı tövsiyə etmişdir.

Ə.Abdullayevin analitik düşüncə, filoloji təfəkkürlə yanaşaraq araşdırdığı Azərbaycan dilində köməkçi nitq hissələrinə məxsus xüsusiyyətlər ardıcıl olaraq tədqiq edilmişdir.

Araşdırma zamanı ədatlarla əlaqədar olan qaynaqları nəzərdən keçirmiş, istər türkologiyada, istərsə də Azərbaycan dilində olan mübahisəli məsələləri önə çəkərək türk dilləri ilə müqayisə etmiş, inkişaf tarixinə də toxunmuşdur. Bu haqda Ə.Z.Abdullayevin 1958-ci ildə “Köməkçi nitq hissələri” adlı kitabı çap edilmişdir. Morfologiya sahəsində Ə.Abdullayevin “Bəzi nitq hissələrinin müəyyənləşdirilməsinə dair (predikativlər haqqında)” adlı məqaləsi də maraqlıdır. Müəllif Azərbaycan dilində ayrıca nitq hissəsi kimi qruplaşmayan əlliyyə qədər sözü yeddi mənə növünü göstərmiş, onları predikat adlandırmışdır. «Azərbaycan dilində yiyəlik halın sintaktik vəzifələri» adlı məqaləsi də dilçilik aləmində əks-səda vermişdir. Görkəmli alim sintaksisin müxtəlif sahələrinə aid araşdırma apararkən morfologiya məsələlərinə də toxunmuş, münasibətini bildirmişdir. Tabeli mürəkkəb cümlənin bağlanması fəal çıxış edən bağlayıcılar, bağlayıcı sözlər, əvəzlilər haqqında da elmi ictimaiyyət tərəfindən maraqla qarşılanan və əksər dilçilər tərəfindən qəbul edilən elmi mülahizələr irəli sürmüşdür.

Etnoqrafiyaya aid apardığı tədqiqatlarda da morfologiya problemlərini yaddan çıxarmamışdır. Bu əsərlərin adını qeyd etsək, mənzərə tam aydın nəzərə çarpar. “Azərbaycan dilində işlənən *ki* bağlayıcısı haqqında”, “Müasir Azərbaycan dilində *-lay* şəkilçisinin aqibəti və *elə, belə* sözlərin etimologiyası haqqında”, “Türk dilində yönlük hal şəkilçisinin mənşəyi haqqında”, “Əski *-in* şəkilçili hal forması və onun Azərbaycan dilindəki sonrakı vəziyyəti” adlı məqalələr dediyimizi isbat edir.

Xüsusi elmi marağa səbəb olduğundan bu məqalələrin bir qismi digər türk dilləri ilə yanaşı rus və alman dillərinə tərcümə edilərək çap edilmişdir. Ədatlar haqqında söylədiklərini əsas götürən Ə.Əliyev və R.Quliyeva ədatları Ə.Abdullayevin prinsipləri əsasında araşdırmışlar.

Qeyd etmək istərdik ki, prof. Ə.Z.Abdullayev qrammatikanın bütün sahələrində fəal araşdırmaçı olmuş və onun irəli sürdüyü elmi müdəalər indi də öz əhəmiyyətini və aktuallığını itirməmişdir.

Açar sözlər: *Ə.Abdullayev, Azərbaycan dili, morfologiya, qrammatik quruluş.*

PƏRVİN EYVAZOV

Bakı Dövlət Universiteti

AZƏRBAYCANDA İLK AKADEMİK DİLÇİLİK MƏKTƏBİNİN YARADICISI – BƏKİR ÇOBANZADƏ

*Alim bir dəqiqə belə xəyal qurmaqdan məhrum
olsa, millətə xidmət etməkdən geri qalar.*

Bəkir Çobanzadə

Bakı Dövlət Universitetində filologiya üzrə milli kadrların hazırlanmasında böyük xidmətləri olan, görkəmli türkoloq professor Bəkir Çobanzadə 1920-ci illərdə ümumi dilçilik və türkologiya aspektlərində tədqiqatlar apararaq, Azərbaycanda dilçilik elminin yeni inkişaf mərhələsinin təməlini qoymuşdur.

26 yaşında Şərqdə ilk elmlər doktoru (1920) və professor (1922) elmi adlarını qazanan, 1920-ci illərin əvvəllərində Bakıya dəvət olunan B.Çobanzadə 1924-cü ildən BDU-da fəaliyyət göstərməyə başlamış,

kafedra müdiri və dekan vəzifələrində çalışmışdır. Zəngin və çoxcəhətli nəzəri-filoloji irsə malik olan, ərəb, fars, rus, ingilis, alman, fransız, macar, çex, polyak, gürcü və slavyan dillərini, o cümlədən türk dillərinin bütün ləhcə və şivələrini mükəmməl bilən B.Çobanzadə türkologiya, dil tarixi və ümumi dilçiliyin tədqiqi və tədrisində misilsiz xidmətlər göstərmişdir. R.Əskərin də qeyd etdiyi kimi, o, “dahi M.Kaşğarlıdan və böyük Mirzə Kazım bəydən sonra türk dili və ədəbiyyatı sahəsində ən tanınmış alimlərimizdən biridir”. Bu mənada, Azərbaycanda ilk akademik dilçilik məktəbinin əsasını məhz B.Çobanzadə qoymuşdur.

1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş I Türkoloji qurultayın əsas təşkilatçılarından olan B.Çobanzadə “Türk-tatar lisaniyyətinə mədxəl”, “Türk-tatar dialektolojisi”, “Türk qrameri”, “Kırım-tatar elmi-sərfi” kimi kitabların, eləcə də onlarla elmi məqalənin müəllifidir. Alim 1937-ci ildə bir sıra görkəmli ziyalılarımız kimi, əks-inqilabçılıqda, antisovet fəaliyyətdə günahlandırılaraq həbs olunmuş, bununla da, onun həyata keçirdiyi işlər yarımçıq qalmışdır. Azərbaycan humanitar elminin M.A.Dadaşzadə, M.Şirəliyev, H.Arashlı, Ə.Dəmirçizadə, F.Qasımzadə, M.Hüseynzadə, M.C.Cəfərov kimi görkəmli filoloq alimləri B.Çobanzadənin yetirmələri olub.

Mübaligəsiz demək olar ki, 1950-ci illərdən başlayaraq, Azərbaycan dilçiliyinin müxtəlif istiqamətləri üzrə fundamental əsərlər yazan dilçilərin fikir ustası məhz B.Çobanzadə olmuşdur. A.Qurbanov da məqalələrinin birində yazır ki, “B.Çobanzadənin araşdırmaları, kitabları tələbələrinin stollarının üstündə görünməsə də, bizim ondan əxz etdiklərimiz nəticəsində yeni nəslin qəlbinə girmiş, orada isti məhəbbət yuvası qurmuşdur”.

1940-cı illərin sonu, 1950-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq, B.Çobanzadənin elmi-pedaqoji ənənələrinin davam etdirilməsi nəticəsində BDU-da bu gün də fəaliyyət göstərən “Ümumi dilçilik və türkologiya” akademik məktəbi formalaşmışdır.

B.Çobanzadənin Azərbaycan dilçiliyi məsələləri üzrə apardığı tədqiqatlar müasir dilçilik araşdırmalarının əsas mənbəyidir. Ə.Dəmirçizadə, M.Hüseynzadə, M.Şirəliyev, Ə.Abdullayev, T.Hacıyev, Y.Seyidov və başqa görkəmli dilçilərin Azərbaycan ədəbi dilinin müxtəlif problemləri ilə bağlı sanballı tədqiqatlarının fikir qaynağı B.Çobanzadənin elmi yaradıcılığıdır.

Açar sözlər: *B.Çobanzadə, Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan dilçiliyi, akademik məktəb.*

RAMİL BAYRAMOV

Bakı Dövlət Universiteti

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ MADDİ MƏDƏNİYYƏT LEKSİKASINA KOMPLEKS YANAŞMA (Professor Hüseyn Əsgərovun dilçilik tədqiqatları əsasında)

Azərbaycan dilçiliyinin inkişafına çoxsaylı tədqiqatları ilə mühüm töhfələr verən, dilçiliyimizi öz dərin elmi araşdırmaları ilə daha da zənginləşdirən alimlərdən biri, Yusif Seyidov məktəbinin layiqli davamçısı professor Hüseyn Əsgərovdur. Hüseyn Əsgərov uzun müddət Yusif Seyidovun rəhbərlik etdiyi BDU-nun Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi metodikası kafedrasında çalışmış, onun dilçilik məktəbində yetişmişdir. Hal-hazırda həmin kafedraya rəhbərlik etməklə böyük sələfinin layiqli davamçısı kimi onun ideyalarını yüksək səviyyədə inkişaf etdirir, özünün zəngin elmi-pedaqoji təcrübəsi ilə yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanması və gənc tədqiqatçıların yetişməsi istiqamətində mühüm işlər görür.

H.Əsgərov “Azərbaycan dilində zərgərlik leksikası” mövzusunda namizədlik, “Azərbaycan dilində maddi mədəniyyət leksikası” mövzusunda isə doktorluq dissertasiyalarını uğurla müdafiə etmiş və professor elmi adını almışdır. Alimin dilçilik istiqamətində apardığı tədqiqatların mühüm müddəaları onun çap etdirdiyi monoqrafiya, dərs vəsaiti, metodik vəsait və məqalələrində öz əksini tapır. Belə ki, onun iki yüzdən artıq məqaləsi, iki monoqrafiyası, metodik və dərs vəsaitləri mövcuddur. Həmçinin ümumtəhsil məktəblərinin Azərbaycan dili dərslərinin əsas müəlliflərindən biridir.

Hüseyn Əsgərovun “Azərbaycan dilində zərgərlik leksikası”, “Dilin leksik sistemində peşə-sənət leksikasının yeri”, “Azərbaycan dili və nitq mədəniyyətinin tədrisi”, “Peşə-sənət leksikası və loru leksika”, “Azərbaycan dilinin dəriçilik leksikası”, “Dillərin qarşılıqlı əlaqəsi problemi”, “Peşə-sənət leksikası, termin və ümumişlək sözlər” və s. kimi zəngin dilçilik tədqiqatları içərisində “Azərbaycan dilində maddi mədəniyyət leksikası” adlı monoqrafiyası daha çox diqqət çəkir. Alim bu əsərində haqlı olaraq Azərbaycan dilinin peşə-sənət leksikasını bütövlükdə maddi mədəniyyət leksikası adı ilə təqdim edir. Monoqrafiyada Azərbaycan xalqının maddi mədəniyyətinin tərkib hissəsi olan ayrı-ayrı peşə-sənətə məxsus leksik vahidlər linqvistik baxımdan tədqiq edilib sistemləşdirilir. Onların bir sıra xarakterik xüsusiyyətləri, digər leksik vahidlərlə əlaqəsi, oxşarlığı, fərqli cəhətləri və s. keyfiyyətləri müqayisəli şəkildə incələnilir. Ümumiyyətlə, alimin bu kitabında dəmirçilik, metalışləmə, misgərlik, zərgərlik, toxuculuq, xalçaçılıq, dulmuşçuluq, dəriçilik, boyaqçılıq, ağacışləmə, daşışləmə, dabbacılıq, papaçılıq, bəzzazlıq, çəkməçilik, sərraclıq, şalbalıq və s. kimi

peşələrə məxsus leksik vahidlərə Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə olaraq kompleks yanaşılaraq, onların formalaşma, leksik-semantik, struktur, mənşə və digər özünəməxsus xüsusiyyətləri monoqrafik tədqiqat obyektinə olmuşdur.

Açar sözlər: *Hüseyn Əsgərov, zərgərlik, peşə-sənət, maddi mədəniyyət, leksika.*

TƏRANƏ İSMAYILOVA

Bakı Dövlət Universiteti

DİLÇİLİYİN İNKİŞAFINDA BDU-nun FİLOLOQ ALİMLƏRİNİN XİDMƏTLƏRİ

Azərbaycan xalqının mədəni-mənəvi intibahında ilk təhsil, tədris və elmi araşdırmalar təsisatı kimi fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Dövlət Universiteti (indiki Bakı Dövlət Universiteti) bütöv bir əsrdir ki, ali məktəblərimizin flaqmanı, istiqamətvericisidir.

Bu Universitet yaranarkən (1919) birinci tədris ilində açılması nəzərdə tutulan 4 fakültədən yalnız ikisi – tarix-filologiya və tibb fəaliyyətinə başlamışdır.

...Tariximizin o dövr situasiyasının, dramatisminin (başqa sözlə, ilk milli ali məktəbinin yaranması coşqusunun) belə bir fərqi də varaq ki, bu gün 100 illik yubileyini belə bir təntənə və təmkinlə qeyd etdiyimiz ən ulu və ali Universitetimiz ilk dərsinə bazar günü (16 noyabr) başlamalı olmuşdur.

Bu ali təhsil ocağımızın ilk iki fakültəsindən birinin – filologiyamızın ilk predmeti olan Roma ədəbiyyatı tarixindən mühazirəni L.Q.Lopatin (müasir terminlə desək, “legioner”) oxuyub. Sonrakı illərdə dil-ədəbiyyat şöbə, bəzi illərdə ixtisas kimi fəaliyyət göstərir (qeyd edək ki, fəaliyyətinin dayandırıldığı da olur).

1939–40-cı tədris ilində Filologiya fakültəsi 2 ixtisas – Azərbaycan dili və ədəbiyyatı, rus dili və ədəbiyyatı üzrə 8 kafedra ilə fəaliyyətə başlayır. Müxtəlif illərdə fakültənin tərkibində Şərq (Şərqsünaslıq) və Jurnalistika şöbə kimi fəaliyyət göstərir.

BDU-nun Filologiya fakültəsi Azərbaycan filologiya elminin inkişafında həmişə, sözün əsl mənasında, flaqman rolunu oynamışdır. Biz 100 il ərzində BDU dilçilərinin səmərəli tədris, təlim-tərbiyə və bu sahədəki fundamental tədqiqat işlərindən xüsusi əhəmiyyətli və mühümlərini diqqətə çatdıracağıq.

Azərbaycan dilçiliyinin elə bir sahəsi yoxdur ki, orada BDU-nun dilçi alimlərinin fundamental tədqiqat nümunələri olmasın. Müxtəlif dövrlərdə elmi araşdırmalarının əsas istiqamətləri ümumi dilçilik, dilçilik tarixi, türkologiya və Azərbaycan dilçiliyinin nəzəri əsasları olan görkəmli alimlərin – filologiya elminin təməlçiləri sayılan B.Çobanzadə, M.Hüseynzadə, Ə.Dəmirçizadə, M.Şirəliyev, S.Cəfərov, H.Mirzəzadə, Ə.Abdullayev, F.Zeynalov, M.Adilov, Y.Seyidov, A.Axundov, T.Hacıyev və başqalarının uğurlu tədqiqat işləri bu gün də istinad edilən elmi mənbələrdir.

Açar sözlər: *filologiya, dilçilik, elmi-tədqiqat, tədris, təhsil.*

AFAQ RƏSULOVA

Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

AZƏRBAYCAN FİLOLOGİYASINDA MƏKTƏB YARATMIŞ GÖRKƏMLİ DİLÇİ ALİMLƏR

Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan təhsil və elminin avanqardı hesab olunur, o, çoxşaxəli profili ilə, demək olar ki, bütün elm sahələrini əhatə edə bilmişdir. Alimlər bu ocağın başına toplaşmış, öz işıqlı ideyalarını cəmiyyətə çatdırmaq üçün yorulmadan çalışmışdır. Alimlərimizin əməyi və səyi nəticəsində bura qədəm qoymuş istedadlı gənclər özlərinə Universiteti doğma yuva saymış və elmi fəaliyyət göstərmək üçün ilham almışdırlar. Dilçilik sahəsi ən çox inkişaf etmiş elm sahələrimizdən olmuşdur.

Bu sahədə böyük rol oynamış, çoxşaxəli elmi fəaliyyət göstərmiş, dilçi alimlərin yetişməsində xidmətləri olmuş Bəkir Çobanzadənin adını qeyd etmək vacibdir. B.Çobanzadə 1924-1929-cü illərdə Universitetin Şərqsünaslıq fakültəsində kafedra müdiri, dekan vəzifəsində çalışmış, çoxyönlü araşdırmaları ilə dilçiliyin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmişdir.

B.Çobanzadə məktəbinin görkəmli nümayəndələrindən biri Muxtar Hüseynzadədir. Muxtar Hüseynzadə Universitetin Ümumi dilçilik kafedrasında 50 il dərs demişdir. Onun “Azərbaycan dilinin qrammatikası” adlı əsərlərinə daxil edilmiş “Təyini söz birləşmələri” adlı bəhs türkologiyada bu mövzuda yazılmış ilk əsərlərdəndir.

Azərbaycanın dilçi alimlərinin çoxu M.Hüseynzadənin tələbələridir. Belə tələbələrdən biri də Əməkdar elm xadimi, Dövlət mükafatı laureatı, “Şöhrət” ordenli, Azərbaycan dilinin fonemlər sistemini ilk

dəfə nəzəri cəhətdən ətraflı araşdırmış akademik Ağamusa Axundovdur. Uzun illər BDU-nun Filologiya fakültəsinin dekanı və kafedra müdiri vəzifələrində çalışmış A.Axundov özündən sonra məktəb yaratmış alimlərdən biridir.

Muxtar Hüseynzadə məktəbinin daha bir yetirməsi Azərbaycan türkologiyasının öndə gələn ziyalılarından biri, elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə Bakı Dövlət Universitetinin formalaşmasında müstəsna rol oynamış akademik Tofiq Hacıyevdir. Türkologiya kafedrasına başçılıq edən akademik sənə və əməyi nəticəsində filoloqlara həm əski əlifba, həm Orxon-Yenisey abidələri tədris olunur, xalqımızın müxtəlif əlifbalarda yaratdığı dəyərli əsərlərimizin oxunması təmin edilirdi.

Sözsüz ki, Azərbaycan dilçiliyinin avanqard nümayəndələrinin sayı dəfələrlə çoxdur. Lakin heç şübhəsizdir ki, Universitet mühiti və xələflərin açdığı cığır hər zaman sələflər üçün mayak olacaqdır.

Açar söz: *alim, filologiya, ümumi dilçilik, türkologiya, Azərbaycan dilçiliyi.*

QİSMƏT CƏFƏROV

Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

AKADEMİK NİZAMİ CƏFƏROVUN YARADICILIQ YOLU

Nizami Cəfərov 21 sentyabr 1959-cu ildə Ağstafa rayonunda ziyalı ailəsində doğulmuşdur. BDU-nun Filologiya fakültəsində oxuyan tələbə xüsusi istedadı, zəhmətkeşliyi ilə böyük müəllimlərinin diqqətini çəkmiş və universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Hələ tələbə ikən tələbə elmi konfranslarında məzmunlu elmi məruzələri ilə, yazdığı elmi-publisistik məqalələri ilə gələcək uğurlu yolunun başlanğıcını qoymuşdur. Universiteti bitirdikdən sonra Azərbaycan dilçiliyi ixtisası üzrə aspiranturada təhsil alan N.Cəfərov akademik Tofiq Hacıyevin rəhbərliyi ilə “Azərbaycan dilində sadə cümlənin struktur-semantik inkişafı” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını vaxtından əvvəl müdafiə edir. Gənc tədqiqatçı Azərbaycan dilinin sadə cümlə sisteminin formalaşması tarixini yazılı nümunələrimiz üzərində sistemli araşdırmaqla Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisinə böyük töhfə vermişdir. 26 yaşında namizədlik dissertasiyasını uğurla müdafiə edən tədqiqatçı böyük müəllimləri - A.Axundov və T.Hacıyevin rekordunu təkrar etmək şərəfinə nail olmuşdur. Gənc alim namizədlikdən 6 il sonra - 32 yaşında T.Hacıyevin elmi məsləhətçiliyi ilə “XVIII əsr Azərbaycan ədəbi dili” mövzusunda doktorluq işi ədəbi dilimizin tarixi sahəsində aparılmış araşdırmaların III mərhələsinin (80-ci illərdən sonra...) uğurlu başlanğıcıdır. Alimin doktorluq dissertasiyasının elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, ilk dəfə bu tədqiqat işində Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi ümumtürk mühitində (konteksində) araşdırılmışdır.

N.Cəfərovun yaradıcılıq diapazonu çoxistiqamətlidir. Azərbaycan dilçiliyi, türkologiya, azərbaycanşünaslıq, ümumi dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, ədəbi tənqid, folklor və s. Görkəmli filoloq alim ixtisasca dilçi olsa da, elmi-ədəbi mühit tərəfindən daha çox “ədəbiyyatın dilçisi” kimi tanınır.

N.Cəfərov BDU-nun fəxri olan ziyalılarındanıdır. Onun dilçiliyə, ədəbiyyatşünaslığa, türkologiyaya aid kitabları, məqalələri, onun analitik təfəkkürünün, dərin müşahidələrinin məhsuludur. O, novator alimlərimizdəndir. 100 yaşlı BDU-nun 60 yaşlı bu alimi filologiya sahəsində aşağıdakı elmi yeniliklərə ilk dəfə imza atmışdır: XVII-XVIII əsrlər İntibah konsepsiyası; milli ədəbi dil məsələsinə yeni baxış; Azərbaycan ədəbi dili tarixinin ilk dəfə ümumtürk kontekstində araşdırılması; Qədim türk dastanlarının ilk dəfə üzə çıxarılması və geniş şərhlərlə oxuculara təqdim olunması; Azərbaycanşünaslıq elminin sistemli öyrənilməsi və etnogenez probleminə yeni baxış.

Nizami Cəfərov orijinal yazıları, fərqli üslubu ilə filologiya elmində özünəməxsus yer tutan alimlərimizdəndir.

Açar sözlər: *Nizami Cəfərov, dilçi, türkoloq, Azərbaycanşünas, ədəbiyyatşünas.*

QİSMƏT CƏFƏROV, LƏTİFƏ AĞAYEVA

Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR ƏBÜLFƏZ RƏCƏBLİ VƏ ÜMUMİ DİLÇİLİK

Azərbaycanda dilçiliyin ənənəvi sahələri ilə müqayisədə ümumi dilçilik çox gec - XX əsrin 50-ci illərindən yaranmağa başlamışdır. Bunun da səbəbi orta əsrlərdən başlayaraq, Azərbaycan dilçiliyinin ərəb dilçilik məktəbinin təsiri altında olması idi, həm də Şərqi ölkələrində dilin öyrənilməsində leksikoqrafiya sahəsi prioritet istiqamət olmuşdur. Lakin Azərbaycanda ümumi dilçiliyə aid ilk əsərin müəllifi professor Bəkir Çobanzadə olmuşdur ki, onun “Türk-tatar lisanıyyətinə mədxəl”i bir istisna təşkil edir. Belə ki, bu əsərin 1924-cü ildə yazıldığını nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, Azərbaycanda ümumi dilçiliyin əsası XX əsrin

20-ci illərdə qoyulub. Öz dövrü üçün hadisə sayılan bu əsər türkologiyada ümumi (nəzəri) dilçiliyə dair ilk araşdırma tədqiqatıdır. Keçən əsrin ortalarından sonra Azərbaycanda ümumi dilçiliyə aid tədqiqatların əhatə dairəsi genişlənməyə başlayır: N.Məmmədov, A.Qurbanov, A.Axundov kimi görkəmli alimlər Azərbaycanda ümumi dilçilik sahəsinin yaradıcılarıdır.

Azərbaycanda ümumi dilçilik sahəsində ciddi araşdırmalar aparmış alimlərimizdən biri də BDU-nun Ümumi dilçilik kafedrasının professoru Əbülfəz Rəcəblidir. Ə.Rəcəblinin ümumi dilçiliyə aid ilk tədqiqatı 1979-cu ildə nəşr etdiyi “Dilçiliyə girişdən tapşırıqlar” adlı kitab olmuşdur. Kitab həcmcə kiçik olsa da, gənc tədqiqatçının ilk əsəri olması baxımından dəyərlidir. Bundan sonra da o, ümumi dilçilik məsələləri ilə ardıcıl məşğul olmuş və “Dilçilik tarixi” adlı böyük həcmli kitab nəşr etdirmişdir. Bu kitab bir sıra parametrlərinə görə mütəxəssislərin diqqətini çəkmiş və yüksək qiymətləndirilmişdir. Onu da qeyd etmək ki, müəllif bu əsər üzərində araşdırmalarını davam etdirmiş və iki cildə nəşr etdirmişdir. Hər iki nəşrin müqayisəsində inteqral elementlər diferensial elementləri üstələsə də, diferensial elementlər də yox deyil. Diferensial elementlər özünü onda göstərir ki, əsərin son variantında V.fon Humboldt və F.dö Sössür haqqındakı bəhslər tamamilə yenidən yazılmışdır. Fərqli cəhətlərdən biri də II nəşrdəki kitabın fəsilələrinin sayının əvvəlki nəşrdəkindən çox olmasında özünü göstərir.

Ə. Rəcəblini ümumi dilçilik sahəsinə aid yazdığı kitabların sayına görə dünyanın istənilən klassik dilçisi ilə müqayisə etmək olar. Alimin “Nəzəri dilçilik”, “Dilçilik metodları”, “Struktur dilçilik”, “Sosiolinqvistika”, “Tipoloji dilçilik”, “Universalilər dilçiliyi”, “V.fon Humboldt - ümumi dilçiliyin banisi kimi”, “U.D.Uitni-linqvist kimi”, “F.dö Sössürün dilçilik görüşləri”... kimi kitabları ümumi dilçilik məsələlərinin Azərbaycanda öyrənilməsi baxımından alimlərin, müəllimlərin, tələbələrin stolüstü kitabına çevrilmişdir. Ə. Rəcəbli daha çox türkoloji araşdırmalarına görə novator alim hesab edilərsə də, ümumi dilçilik sahəsində çəkdiyi zəhmətə görə “dilçilik elmimizin fəhləsi” adlandırılmalıdır.

Ə.Rəcəblinin ümumi dilçilik araşdırmaları 100 illik yubileyi qeyd olunan BDU-nun 100 yaşlı Ümumi dilçilik kafedrasının ən böyük elmi hesabatıdır. O, ümumi dilçiliyə aid ilk əsərini yazanda (1979) Ümumi dilçilik kafedrasının 60 yaşı vardır. İndi isə 100 yaşı var. Dəyişən tək 40 il deyil, həm də Ə.Rəcəblinin ilk kitabından 56 kitabına gedən yoldakı 55 rəqəmdir...

Açar sözlər: *Əbülfəz Rəcəbli, ümumi dilçilik, alim, tədqiqatçı, professor.*

MURAD ƏMƏNOV

Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

MUXTAR HÜSEYNZADƏNİN ELMİ YARADICILIĞINDA AZƏRBAYCAN DİLİNİN MORFOLOJİ QURULUŞU

Görkəmli türkoloq, Dövlət mükafatı laureatı (1974), Əməkdar elm xadimi (1980), professor Muxtar Hüseyinzadə Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında və formalaşmasında əvəzsiz xidmətləri olan məhsuldar alimlərdən biri olmuşdur. 1935-ci ildə elmi rəhbəri B.Çobanzadə tərəfindən Bakı Dövlət Universitetinin Ümumi dilçilik kafedrasına dəvət olunan və orada 50 il fəaliyyət göstərən M.Hüseyinzadə Azərbaycan dilinin, demək olar ki, bütün sahələri üzrə: dil tarixi, nitq mədəniyyəti, əlifba, orfoqrafiya, terminologiya, durğu işarələri, morfologiya, sintaksis sahələrinə dair tədqiqat işləri aparmışdır. M.Hüseyinzadə qırxdan çox elmi əsərin müəllifidir ki, onların arasında “Müasir Azərbaycan dili” kitabı daha mühüm yer tutur. Bu kitab ali məktəblər üçün dərslik olaraq yazılmış və dörd dəfə nəşr edilmişdir. Kitabda ilk növbədə morfologiya məsələlərindən danışılarsa da, ilk nəşrlərdə Azərbaycan dilinin fonetikasi, leksikası haqqında da məlumatlar verilmişdir. Kitabın ikinci nəşrindən etibarən fonetika və leksika bəhsləri çıxarılmış yalnız morfologiya məsələlərinə yer verilmişdir. Əsərin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, müəllif dərslikdə fikirlərini ifadə edərkən sitat gətirməmiş, əsas mənbə olaraq məhz dilin özünə, dil faktlarına müraciət etmişdir. Kitabda müəllifin ayrı-ayrı nitq hissələri, xüsusilə feil və feildə tərz, təsirlilik-təsirsizlik kateqoriyaları, qrammatik məna növləri haqqında fikirləri diqqəti cəlb edir. M.Hüseyinzadə feildə tərz kateqoriyasının olduğunu ümumiyyətlə qəbul etmədiyindən kitabda bu kateqoriyanın heç adını da çəkməmişdir. Müəllifin feilin qrammatik məna növləri haqqında fikirləri də maraqlıdır. Belə ki, kitabın ilk nəşrində feilin məna beş növü (məlum, məchul, qayıdış, qarşılıq-müştərək, icbar) göstərilərsə də, sonuncu nəşrdə isə qarşılıq-müştərək növü iki yerə bölünməklə bu say altıya çatdırılmışdır. Bundan əlavə, digər morfologiya kitablarında verilən feilin şəxssiz növü haqqında bu kitabda danışılmamışdır. Qeyd etmək ki, müəllif Azərbaycan filologiyasında daha çox dilimizin morfoloji quruluşunun araşdırıcısı kimi tanınsa da, o, Azərbaycan dilinin sintaksisi sahəsində də tədqiqat işləri aparmışdır. Belə ki, müəllifin “Təyini söz birləşmələri” adlı monoqrafiyası türkologiyada bu mövzuya həsr edilmiş ilk əsərlərdən biridir.

Açar sözlər: *Azərbaycan, dilçilik, morfolojiya, sintaksis, söz birləşmələri.*

İLKANƏ MƏMMƏDOVA
Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

PROFESSOR YUSİF SEYİDOVUN FEİLİN NÖV KATEQORİYASI HAQQINDA MÜLAHİZƏLƏRİ

Dövlət Mükafatı laureatı, Əməkdar elm xadimi, professor Yusif Seyidovun 2006-ci ildə işıq üzünə görmüş “Azərbaycan dilinin qrammatikası” dərslisi dilimizin qrammatik quruluşunun öyrənilməsində mötəbər mənbələrdən biridir. Ali məktəb dərslisi kimi nəzərdə tutulmuş kitabda alim nitq hissələri ilə bağlı maraqlı faktlar göstərmiş, dərin məntiqə söykənən yanaşmaları ilə qrammatikanın bir çox problemlərinə aydınlıq gətirmişdir.

Azərbaycan dilində, ümumiyyətlə, türk dillərində nitq hissələri içərisində ən zəngin, eyni zamanda ziddiyyətli məqamların çoxluq təşkil etdiyi nitq hissəsi feildir. Y.Seyidov feil bəhsində növ kateqoriyasından geniş söz açmış, həm Azərbaycan, həm də dünya dilçilərinin fikirlərini nəzərdən keçirmişdir. Növ kateqoriyasından danışarkən müəllif ilk növbədə bu fikirləri qeyd edir: “Feilin növ kateqoriyası müstəqil kateqoriya kimi ayrılarsa da, o, tam formalaşmış qrammatik kateqoriya deyil. Bu cəhətdən feilin növ kateqoriyasını sifətin dərəcə kateqoriyasına bənzətmək olar”. Fikrimizə, tədqiqatçı irəli sürdüyü fikirdə haqlıdır, çünki bütün feillər növ kateqoriyasının paradiqmasına düşə bilmir. Tədqiqatçının məsələ ilə bağlı toxunduğu əsas problemlərdən biri də feilin qrammatik məna növlərinin bölgüsüdür. Bu məsələ XX əsrin 30-cu illərindən mübahisə doğurmuş və tədqiqatçılar tərəfindən bir-birindən o qədər də fərqlənməyən bölgülər irəli sürülmüşdür. Yusif Seyidov ənənəvi terminlərdən fərqli olaraq “məlum” və “məchul” feillər əvəzinə, “aktiv” və “passiv” istilahlarnın işlədilməsini daha məqsədəuyğun hesab etmişdir. Tədqiqatçı məsələyə belə aydınlıq gətirir ki, feildə subyekti birbaşa meydana çıxarmaq qabiliyyəti varsa, aktivdir. Əgər feil subyekti meydana çıxarmaq qabiliyyətinə malik deyilsə, deməli, passivdir. Biz də bu bölgünü düzgün hesab edirik.

Feilin növ kateqoriyası ilə bağlı müəllifin aydınlıq gətirdiyi məsələlərdən biri də *qarşılıq-birgəlik* və *şəxssiz* növlərlə bağlıdır. Tədqiqatçı bir çox ədəbiyyatlarda “qarşılıq” terminin yanında işlədilən “müştərək” terminini qəbul etməmiş və “müştərək” və “qeyri-müştərək” adları ilə ayrıca bölgünün verilə biləcəyini qeyd etmişdir. Belə düşünürük ki, dilçi alim fikrində qismən haqlı olsa da, bu bölgünü ayrıca vermək doğru olmaz. Çünki dilimizdə birgəlik məzmunu daşıyan bir çox feillər var.

Açar sözlər: *feil, qrammatika, növ, Yusif Seyidov, dil, kateqoriya, nitq hissələri, morfolojiya.*

KƏMALƏ RƏHİMLİ
Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

RAMİZ ƏKSƏR YARADICILIĞINDA TÜRK FİLOLOGİYASI MƏSƏLƏLƏRİ

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan təhsilinin və elminin, o cümlədən filologiyasının inkişafında Bakı Dövlət Universitetinin müstəsna rolu vardır. İstər dilçilik, istərsə də ədəbiyyatşünaslıq sahəsində BDU alimlərinin apardığı araşdırmalar, yazdıqları əsərlər filologiyamıza çox böyük töhfədir. Belə görkəmli alimlərimizdən biri də şair, tərcüməçi, publisist, ədəbiyyatşünas, filologiya elmləri doktoru, hazırda BDU-nun Türkologiya kafedrasının müdiri Ramiz Əskərdir. O, 2004-cü ildə AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda Yusif Balasağunlunun “Qutadğu bilig poemasında adlar” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi elmi dərəcəsi alıb. 2009-cu ildə BDU-da Mahmud Kaşğarının “Divani lüğət-it-türk” əsərinin morfolojiyası” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filologiya elmləri doktoru elmi dərəcəsi almışdır. Əsas tədqiqat sahəsi qədim və orta türk dövrü, Mahmud Kaşğarının “Divani lüğət-it-türk” və Yusif Balasağunlunun “Qutadğu bilig” əsərləri, ümumən, türk xalqları ədəbiyyatıdır. Alimin bu sahələrdə rolu əvəzsizdir. İlk əsəri olan “İqlimdən iqlimə” adlı əsəri 1987-ci ildə nəşr edilmişdir. “Orxon abidələri”, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı, “Divani lüğət-it-türk”, “Qutadğu-bilig” əsərləri və başqa mövzularda qiymətli əsərlər yazmışdır. Türkologiya, ədəbiyyat, tarix və jurnalistikaya dair kitablar yazmış, türk, rus, özbək, qazax, uyğur, türkmən, tatar, başqırd və qaqauz dillərindən tərcümələr etmişdir. Görkəmli alimimiz Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Türkmənistan və bir sıra digər ölkələrdə respublikamızı layiqincə təmsil etmiş və bir sıra mükafatlarla təltif olunmuşdur. Ramiz Əskər Azərbaycanın “Qızıl qələm”, “Həsən bəy Zərdabi”, “Humay”, Türkiyənin “Türk dünyasına xidmət”, Türkmənistanın “Altın əsr” və TÜRKSOY-un “Özəl ödəli” mükafatları laureatıdır. “Baburnamə”nin tərcüməsinə görə Özbəkistanın beynəlxalq “Babur” mükafatına, Bəkir Çobanzadənin əsərlərinin tərcüməsinə görə Ukraynanın beynəlxalq

“Bəkir Çobanzadə” mükafatına, Abdulla Tukayın şeirlərinin tərcüməsinə görə “Tatarıstanın Mədəniyyət sahəsindəki uğurlar” medalına layiq görülmüşdür. Onun böyük alim Bəkir Çobanzadə haqqındakı tədqiqatları çox diqqətəlayiqdir. Belə ki, Ramiz Əskər onun “Seçilmiş şeirləri” və “Seçilmiş bədii əsərləri” adlı kitablarını tərcümə etmiş və “Bəkir Çobanzadə adına beynəlxalq mükafat”a layiq görülmüşdür. Görkəmli alim 2011-ci ildə Bakı Dövlət Universitetində “İlin alimi” seçilmiş və Avrasiya Yazarlar Birliyinin “Ən çox əsər çevirən tərcüməçi” mükafatına layiq görülmüşdür. Ramiz Əskər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 13 yanvar 2014-cü il tarixli Sərəncamına əsasən “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilmişdir. Ramiz Əskər nəinki Azərbaycanın, o cümlədən bütün türk dünyasının fəxridir. Onun tədqiqatları, müəllifi olduğu əsərlər türk dünyası üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyır.

Açar sözlər: *Ramiz Əskər, türk ədəbiyyatı, elmi əsərlər, bədii yaradıcılıq, tərcümələr.*

MƏLEYKƏ MİRZƏLİ

Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

BİR DİLÇİ ALİM HAQQINDA

BDU-nun Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının dosenti, görkəmli dilçi Əlövsət Abdullayevin layiqli yetirməsi olan Fikrət Əlizadə öz yeni fikirləri ilə həm həmkarlarında, həm də tələbələrində qeyri-adi maraq doğurur. O, yeni sahə olan funksional qrammatikanın tədqiqatçısı olmaqla yanaşı, dilçilikdə heyrətamiz morfosemantik nəzəriyyə irəli sürür. Burada qeyd etmək yerinə düşərdi ki, F.Əlizadə iyirmidən artıq dil ilə tanış olmuş, beş dili (Azərbaycan, rus, ərəb, fars, ibri dilləri) tədris etmiş, eyni zamanda şahmat, musiqi və parapsixologiya kimi sahələrdə uğurlar əldə etmişdir.

1998-ci ildə F.Əlizadənin “Cümlənin aktual üzvlənməsi” adlı dərslər vəsaiti işiq üzü görmüşdür. Bu kitabda ilk dəfə olaraq, müəllif mətnə cümlələrin məntiqi-semantik, funksional baxımdan üç tipini (giriş, izah, hökm cümlə) göstərmiş, həmçinin dilimizdə cümlələri bağlayan iki məlum – zəncirvari-kontakt, paralel əlaqədən başqa, xətti əlaqənin də olduğunu açıqlamış, dilçiliyə bir sıra yeni terminlər gətirmişdir.

O hələ bir kitabın müəllifi olsa da, deyə bilərik ki, 200-ə yaxın elmi məqaləsinin hər birində bir kitabı əhatə edəcək problemlərdən bəhs etmişdir.

Ən çox vurğulanması olan onun kök samitləri ilə bağlı, bir sıra nostratik nəzəriyyələrə əks mövqedə duran elmi konsepsiyasıdır. Bu yeni baxış onun Azərbaycan, ingilis, rus dillərində çap olunmuş məqalələrində öz əksini tapmışdır. O həmin ideya ilə AMEA-nın Dilçilik İnstitutunda məruzə etmiş və böyük rəğbətlə qarşılanmışdır. Nəzəriyyənin əsasını müxtəlif sistemli dillərdə eyni və ya qismən yaxınmənalı sözlərin kök samitlərinin üst-üstə düşməsi təşkil edir. Tanınmış dilçi-alim, prof. Aydın Ələkbərliyə görə, bu nəzəriyyə dünya dilçiliyində “Ulu dil”in aşkarlanmasına asan yol açan böyük elmi kəşfdir.

“Müxtəlif sistemli dillərdə DRV kök samitlərinin leksik-semantik inkişafı (dünya dilləri nümunəsində)” adlı məqaləsində müəllif TVoRets (rus. “Allah”) sözünün kök samitlərinin inkişafı nəticəsində DRV modelinin əmələ gələrək, çoxvariantlı sözlərin yaranması üçün əsas olduğu qənaətindədir. Belə inkişaf zamanı kök samitləri fonetik əvəzlənmə, eliziya, proteza, metatezaya uğrayır və dünya dilləri üçün külli miqdarda söz modeli yaranır. Məqalənin sonunda müəllif tipoloji cəhətdən bir-birinə uyğun gəlməyən dillərin kök samitlərinin səsleşməsinə, morfosemantikasına əsasən, vaxtilə ulu dilin olduğunu üzə çıxarır və bu nəzəriyyə ilə həmin dili aşkar etməyin mümkünlüyünü qeyd edir.

Açar sözlər: *cümlənin aktual üzvlənməsi, cümlə tipləri, DRV kök samitləri, müxtəlif sistemli dillər, “Ulu dil” nəzəriyyəsi.*

NURANƏ KƏRİMOVA

Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

PROFESSOR ƏBDÜLƏZƏL DƏMİRÇİZADƏ VƏ AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYİ MƏSƏLƏLƏRİ

Azərbaycan elminin inkişafında Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsi alimlərinin böyük rolu olmuşdur. Belə görkəmli alimlərdən biri də Əməkdar elm xadimi, Dövlət mükafatı laureatı, AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Əbdüləzəl Dəmirçizadədir. Böyük türkoloq, professor Bəkir Çobanzadə məktəbinin yetirməsi olan Ə.Dəmirçizadə 1969-cu ildə çap etdirdiyi “Azərbaycan dili orfoepiyasının əsasları” kitabında orfoepiya qaydaları haqqında dəyərli məlumatlar vermişdir. Alim yaradıcılığı boyunca həmişə dildə olan yersiz əcnəbi sözlərə etirazını bildirmiş, əsərlərində bu problemə münasibətini ifadə etmişdir. Müəllif “Dilin lüğət tərkibi haqqında” (1952), “50 söz” (1962), “Müasir

Azərbaycan dilinin əsas lüğət tərkibi və qrammatik quruluşu” (1965), “Azərbaycan dilinin üslubiyatı” (1962) kitablarını Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinin araşdırılmasına həsr etmişdir. Ə.Dəmirçizadənin bu əsərləri leksikologiyanın öyrənilməsində mühüm mənbələrdir.

Ə.Dəmirçizadə morfologiya və sintaksis problemlərinə dair tədqiqatlar aparmışdır. Ə.Dəmirçizadənin sifət haqqındakı mülahizələri özündən əvvəlki fikirlərdən fərqlənir. O, sifətə nitq hissəsi kimi fərqli aspektdən yanaşmış, sifətin müqayisə dərəcələrinə münasibətini bildirmişdir. Alimin məqalələri içərisində “Müasir Azərbaycan dilində sadə cümlələr” (1960), “Azərbaycan dilində uzlaşma” (1950), “Mürəkkəb cümlələr” (1 məqalə 1947, 11 məqalə 1948) və s. göstərmək olar. Ə.Dəmirçizadə tabeli və tabesiz mürəkkəb cümlələrin tədqiq etmiş, budaq cümlələrin bəziləri haqqında məlumat vermişdir. Ə.Dəmirçizadə dilçiliyimizin qızıl fonduna daxil olan “Müasir Azərbaycan dili” (fonetika) dərsliyinin müəllifidir. Əsər bu gün də ali məktəb dərsliyi kimi aktuallığını itirməyib, bu qiymətli mənbə indi də filoloq tələbələrin stolüstü kitabıdır. Ə.Dəmirçizadənin iyirmidən çox kitabı, iki yüzdən artıq elmi məqaləsi çap olunub. Bu yazılarda alim fonetika, etimologiya, üslubiyat və s. kimi dilçilik məsələlərinə münasibət bildirmişdir. Müəllifin “Azərbaycan dili tarixi xülasələri” (1938), “M.F.Axundov dil haqqında və Axundovun dili” (1941), “Azərbaycan dilinin tarixi” (1948), “Azərbaycan ədəbi dilinin inkişaf yolları” (1959) və s. kitabları dilimizin tarixinin öyrənilməsində sanballı elmi mənbələrdir.

Açar sözlər: *Ə.Dəmirçizadə, Azərbaycan dilçiliyi, fonetika, leksika, dil tarixi.*

ÜLVİYYƏ İBRAHİMOVA Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

ƏBDÜLƏZƏL DƏMİRÇİZADƏNİN ELMİ YARADICILIĞINDA AZƏRBAYCAN DİLİNİN FONETİK VƏ QRAMMATİK QURULUŞU

AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Əbdüləzəl Dəmirçizadə Azərbaycan dilçiləri arasında geniş elmi maraq dairəsi ilə seçilən alimlərdən biri olmuşdur. O, 1933-cü ildə Bəkir Çobanzadə tərəfindən aspiranturaya dəvət olunmuş, o vaxtdan etibarən həyatını elmi fəaliyyətə bağlamışdır. Ə.Dəmirçizadə Azərbaycan dilinin fonetikasi, orfoepiyası, orfoqrafiyası, morfologiyası, etimologiyası və üslubiyatı sahələrinə dair elmi tədqiqat işləri aparmışdır. 200-dən çox elmi əsərin müəllifi olan alimin yaradıcılığında Azərbaycan dilinin tarixi problemlərinin tədqiqi də üstünlük təşkil edir. Belə ki, o, Azərbaycan dilçiliyində Azərbaycan dilinin tarixi sahəsinin yaradıcılarındandır.

Ə.Dəmirçizadə müasir Azərbaycan dilinin fonetika və qrammatikası sahəsində də tanınmış tədqiqatçılardan biridir. Alimin “Müasir Azərbaycan dili. Cümlə üzvləri”, “Müasir Azərbaycan dilində sadə cümlələr”, “Müasir Azərbaycan dilinin fonetikasi”, “Azərbaycan dili orfoepiyasının əsasları” adlı əsərləri dilimizin fonetik və qrammatik quruluşunun tədqiqinə həsr olunmuşdur. Müəllifin Azərbaycan dilinin fonetik quruluşuna aid yazdığı əsərləri arasında “Müasir Azərbaycan dilinin fonetikasi” adlı əsəri əsas yer tutur. Əsər 1960-cı ildə çap olunmuş, müəllif sonralar bu əsəri yenidən işləyib təkmilləşdirmiş, “Müasir Azərbaycan dili” adı altında təkrar çap etdirmişdir. Dövlət mükafatına layiq görülmüş bu kitab Azərbaycan dilinin fonetik quruluşuna həsr olunmuş ən təkmil və mükəmməl əsərlərdən biridir. Bu əsərdə Azərbaycan dilinin fonetik quruluşu; saitlər və samitlər, fonetik qanunlar və hadisələr, orfoepiya və orfoqrafiya qaydaları haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

Ə.Dəmirçizadənin dilçilik fəaliyyətində dilimizin morfoloji quruluşunun tədqiqi nisbətən məhdud yer tutur. Müəllifin bu sahədəki fikirləri “Azərbaycan dilinin morfologiyası” və “Azərbaycan dilinə aid tədqiqatlar” adlı kitablarında öz əksini tapmışdır. Dilimizin morfoloji quruluşundan danışarkən, alimin cümlə üzvləri haqqındakı fikirləri xüsusilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, müəllif digər Azərbaycan dilçilərindən fərqli olaraq, xəbəri cümlənin baş üzvü, mübtədanı konkretləşdirici, tamamlığı ikinci dərəcəli, təyini isə asılı üzv olaraq qeyd edir. Cümlə üzvlərinin belə bir bölgüsünə və səciyyəyəndirilməsinə Ə.Dəmirçizadədən başqa heç bir dilçidə rast gəlinmir. Bundan əlavə, müəllif digər dilçilərin cümlə üzvü olaraq qəbul etmədiyi ara söz, ara cümlə və xitabları da cümlə üzvləri kimi qəbul edir.

Sonda onu da qeyd edək ki, Ə.Dəmirçizadənin dilçiliyimizin müxtəlif sahələrinə həsr olunmuş əsərləri bu gün də dilçi alimlər və tələbələr tərəfindən stolüstü kitab kimi istifadə edilir.

Açar sözlər: *Ə.Dəmirçizadə, Azərbaycan dili, dil tarixi, fonetika, qrammatika.*

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

ƏBÜLFƏZ QULİYEV

AMEA-nın müxbir üzvü

AMEA-nın Naxçıvan bölməsi

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN YARADICILARINDAN BİRİ: MƏHƏMMƏD AĞA ŞAHTAXTLI

Bildiyimiz kimi, “Azərbaycan xalqının milli iftixarı və sərvəti Bakı Dövlət Universiteti” (H.Əliyev) tarixən bütün ali məktəblərimizin bayraqdarı olmuşdur və bu missiyanı bu gün də şərəflə daşımaqdadır. Xalq cumhuriyyəti (1918-1920) Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində mühüm yer tutur. Bu cumhuriyyətin çox dəyərli xidmətlərindən biri Azərbaycanda ilk dəfə Avropa standartlarına uyğun dünyəvi elm ocağının - universitetin yaradılmasından ibarət olmuşdur. Universitet layihəsinin hazırlanması və parlamentdə müzakirə olunması və fəaliyyətə başlamasında görkəmli maarifçi ədib, dilçi, nəşir Məhəmməd ağa Şahtaxtlının (1846-1931) da müəyyən fəaliyyəti olmuşdur. O, Avropa mədəniyyətinə yiyələnmiş Qərb dövlətlərində maarifin inkişafında universitetin böyük rol oynadığını və bu məqsədlə də yeni yaranmış müstəqil dövlətdə universitetin fəaliyyətə başlamasının çox zəruri olduğunu israrla qeyd edirdi.

Azərbaycan parlamentinin gündəliyində də mühüm yer tutan universitet məsələsinin 1919-cu il avqustun 21-də müzakirəsi başladı. Parlament müzakirələri sentyabrın 29-da başa çatdı. Parlament yetmiş iki maddədən ibarət universitet nizamnaməsini qəbul etdi. 1919-cu il sentyabrın 1-də Bakı Universiteti haqqında qanun, sentyabrın 29-da isə nizamnaməsi təsdiq olundu.

10 noyabr tarixində universitetin ilk elmi şurası keçirildi, burada universitetin professor- müəllim heyəti təsdiq olundu. 44 müəllimdən ibarət olan bu heyətdə 9 azərbaycanlının adına rast gəlik. Bu siyahıda dosent əvəzi kimi M.Şahtaxtlının da adı qeyd olunmuşdur. Onu da qeyd edək ki, qocaman alim özü də bu universitetin demək olar ki, ilk azərbaycanlı professoru olmuş və orada milliləşdirmə işinin həyata keçirilməsinə, azərbaycanlı kadrların işə cəlb olunmasına var qüvvəsi ilə çalışmışdır. Görkəmli ziyalı, pedaqoq bu təhsil ocağında təhsilimizin inkişafına, milli kadrların hazırlanmasına önəmli töhfə vermişdir.

Doğrudur, onun milli mübarizəsi Rusiyadan gəlmiş universitet rəhbərliyinin müqaviməti ilə qarşılaşmışdır. Lakin Məhəmməd ağa Şahtaxtlı öz milli mübarizəsindən geri çəkilməmişdir. Məsələn, arxiv sənədlərindən bəlli olur ki, universitetdə ərəb-fars dillərini tədris edən Məhəmməd ağa Şahtaxtlı fakültə şurasının iclasında Şərq dilləri üzrə türk dilindən dərs deməyə yerli azərbaycanlı müəllimlər dəvət etməyi təklif edir. Digər bir iclasda alim fakültədəki müsəlmanların tarixini, mədəniyyətini birtərəfli şəkildə işıqlandıran rus alimlərinin mövqeyini, mövcud tədris planını tənqid edərək göstərirdi ki, fakültə müsəlmanlığı təhqir edir. M.Şahtaxtlı bir məqaləsində (Darulfunun nə halətdə, ”İttihad” qəz. 1920, 11 mart) universitetdə ruslaşdırma siyasətini, professor-xidmətçi heyətin ruslardan təşkil olunmasını, kadr hazırlığı işinin elmi dərəcəsi, peşəkarlıq səviyyəsi olmayan müəllimlərə tapşırılmasını, Azərbaycan dili dərslərinin cədvələ salınmamasını, tədris planına daxil edilməməsini kəskin şəkildə tənqid etmişdi.

Açar sözlər: *M.Şahtaxtlı, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, Bakı Dövlət Universiteti, təhsil, dil, əlifba.*

XƏLİL YUSİFLİ

Əməkdar elm xadimi, professor

Gəncə Dövlət Universiteti

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ VƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞININ İNKİŞAFI

Tarixən məlum bir həqiqətdir ki, Filologiya fakültəsi Bakı Dövlət Universitetinin ilk fakültələrindən biri olmuş və yarandığı gündən filologiya elminin inkişafına əvəzsiz töhfələr vermişdir. Mənim universitetdə oxuduğum müddətdə biz tələbələrin gözü qarşısında indi də dəyərini itirməyən və bəlkə, hələ çox zamanlar üçün əlçatmaz olan əsərlər yaranırdı. Bakı Dövlət Universitetinin müəllimlərinin XX əsrin 50-60-cı illərində pedaqoji fəaliyyətləri ilə bərabər yaratdıqları fundamental dəslilər bu gün də müasirdir. Məmməd Arif Dadaşzadə, Məmməd Cəfər, Həmid Araslı, Mir Cəlal, Əli Sultanlı, Pənah Xəlilov, Feyzulla Qasımlı, Bəxtiyar Vahabzadə, Hadi Mirzəzadə, Ələvsət Abdullayev, Muxtar Zamanov, Əli Fəhmi və

onların həmkarlarının Azərbaycan elminə verdiyi töhfələr ölçüyə gəlməz dərəcədə qiymətlidir. Onlar tədris ilə elmi bir-birindən ayrılmaz bir çəklə gətirmişdilər. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı onların gördüyü işlər, yazdığı əsərlər üzərində indiki səviyyəyə gəlib çatmışdır.

1946-cı ildə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişaf istiqamətlərini dəyişdirən bir məcmuə nəşr olunur. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun “Ədəbiyyat məcmuə”sinin II cildində nəşr olunan məqalələrin, demək olar ki, hamısı Bakı Dövlət Universitetinin filologiya Fakültəsinin müəllimlərinin qələminə məxsus idi. Mir Cəlalin “Nizami və Füzuli şeirində bəzi müqayisələr”, H.Araslının “Füzuli sələflərindən – Kişvəri” və “Qövsü Təbrizi”, Ə.Sultanlının “Rəşid bəy Əfəndiyevin dramaturgiyası”, M.Arifin “Bədii dil və üslub”, M.Cəfərin “Tənqid və moizə” məqalələri dərc olunmuşdu. Bu məqalələrin hər biri indi də nümunə və örnək ola bilən tədqiqatlardır.

Filologiya fakültəsinin görkəmli pedaqoqlarından Mir Cəlal böyük yazıçı olmaqla bərabər qüdrətli ədəbiyyatşünas idi. Onun “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri”, “Füzuli sənətkarlığı”, “Klassiklər və müasirlər”, “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı”, “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” adlı monoqrafiya və dərslikləri Azərbaycan filologiyasının ən qiymətli əsərləridir. Mir Cəlal eyni zamanda yeni filoloq kadrların yetişməsinə böyük diqqət göstərmiş, onun qayğısı ilə N.Həsənzadə, F.Hüseynov, M.Məmmədov kimi filoloq alimlər yetişmişdir. Böyük bir fikir insanı olan Mir Cəlalin hər bir əsəri yüksək səriştə ilə bərabər həm də qəlbinin hərarəti ilə yazılmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının bir çox nümayəndələri bu sadə, pak insanın və böyük alimin yetirmələridir. Fikrimi uzun illər öncə müəllimim Mir Cəlal haqqında yazdığım şeirin bir bəndi ilə bitirmək istərdim:

*Hər zaman qarşımda bir nur heykəli sima durur,
Bir böyük insanlıq eşqi, bir böyük mənə durur.
Gah olur dostlarla birgə, gah olur tənha durur,
Mir Cəlal dünyası adlı bir təmiz dünya durur.*

Bakı Dövlət Universitetinin pedaqoji kollektivinin ərəşəyə gətirdiyi məqalə, monoqrafiya və dərsliklər elmə, xalqa, insanlığa xidmət nümunələridir. Mən bu əqidədəyəm ki, Azərbaycan təhsilinin və elminin baş məbədgağı olan Bakı Dövlət Universiteti; onun akademik, professor, müəllim heyəti bu uca təhsil və elm ocağının şərəfini həmişə uca tutmuş və tutacaqdır.

Açar sözlər: *ədəbiyyatşünaslıq, pedaqoji fəaliyyət, filologiya, tədqiqat, alim.*

ALMAZ ƏLİQIZI

Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

MİR CƏLALIN NƏSRİNDƏ GÜNEY AZƏRBAYCAN PROBLEMİ

Ədəbiyyatımız tarixində Cənubi Azərbaycan mövzusunda ən qüdrətli sənətkarlarımız müraciət etmişlər. Bölünüb-parçalandığımız gündən bütövlük həsrətini təbliğ edən, onun yaddaşlardan silinməsinə imkan verməyən məhz ədəbiyyatımız olmuşdur. Təsədüfi deyil ki, hansı siyasi quruluşda yaşamasından asılı olmayaraq, ən qüdrətli sənətkarlarımız ürək və qəlb ağrısı ilə bu problemi bədii ədəbiyyata gətirmiş, hər sənətkar ona öz ləfəz və çalarını vermişdir.

Bu mövzunun daha qabarıq meydana çıxması, bəlkə də, ikiyə parçalanmış Azərbaycan arasında keçilməz dəmir sədlərin sovet dövründə daha da möhkəmləndirilməsindən irəli gəlirdi. Sovet ideologiyası Cənubi Azərbaycanda gedən azadlıq və istiqlal mücadiləsini səhv yönə istiqamətləndirə bilirdi. Xalqın böyük zəhməti, qəhrəmanlığı, milli mücadiləsi bolşevizm hərəkatı onun ayrı-ayrı liderlərinin adı ilə bağlanır, inqilabın Güneyə “ixrac edilməsi” kimi yanlış tendensiya tarixin və xalqın böyük mübarizəsinin saxtalaşdırılması ilə nəticələnirdi.

Mir Cəlal yaradıcılığının ilk illərindən ömrünün sonunadək hekayə janrına mühüm önəm verdi. Cənubla bağlı hekayələr onun yaradıcılığında çoxluq təşkil etməsə də, müəllifin mövzuya yanaşma tərzi, bəzən onu düşündürən problemin əksər bədii əsərlərdə gördüyümüz kimi, hekayənin üst qatında deyil, daha dərin qatlarında gizləndiyinin şahidi oluruq. Yazıçının “Məşriq” və “Badam ağacları” hekayələri bu baxımdan daha xarakterikdir. Bu hekayələrdə dili bir, qanı bir, inancı, adət-ənənəsi bir olan xalqın ikiyə bölünməsi dərindən Mir Cəlal özünəməxsus bir ustalıqla verir. Fikir tariximizdə bu işi ən çox görən ədəbiyyatdır, onun nümayəndələridir. Məhz Mir Cəlal kimi sənətkarlar bu böyük missiyanı bacardıqları qədər sovet siyasi rejimində etməyə çalışırdılar. “Məşriq” hekayəsində əli hər yerdən üzülmüş haqqın-ədalətin qıt olduğu, ümidini yalnız toxuduğu xalçaya bağlayan bir insanın faciəsinin şahidi oluruq.

Yazıçı təhkiyyəsində oxuduğumuz başqa bir fikir isə fars şovinizmindən qidalanan rejimin Azərbaycan xalqına bəslədiyi qorxu hissini çox qısa və sərrast ifadə etməsidir.

Təbii ki, əsərdə sovet siyasi rejiminin mahiyyətindən doğan bəzi məqamlar da yox deyildir. Lakin Mir Cəlal qüdrətli qələmi, ürəyində vətən və millət sevgisi olan bir yazıçı kimi, bəzən vermək istədiyi ideyanı oxucusuna sovet ideologiyasının tələb etdiyi pərdəyə bürüyərək təqdim edir.

“Badam ağacları” hekayəsinin əvvəlində verilən bir cümlə hekayənin əsl mahiyyətinin açılmasına xidmət edir. Hekayədə hər şey Ağarzanın bütün ümidini bağladığı, dişlə-dırnaqla becərüb yetişdirdiyi badam ağaclarının kəsilməsiylə başlayır. Ac-yalavac dolanan, hətta balası Ədalətə belə badamı əsirgəyən Ağarzanın əsl faciəsi onun sahəsinin “Marşal planı”na düşməsidir. Qərbin demokratik dəyərlərindən çox, onun xalqa zidd olan “Marşal planı”nın ölkəyə gətirilməsi xalqın fəlakəti idi. Yazıcının ustalığı ondadır ki, o, Cənubi Azərbaycan xalqının faciəsini, ağır həyat şəraitini, ümumiləşdirilmiş fakt və detallarla verməklə yanaşı, həm də imperializmin təcavüzkarlığının əsl mahiyyətini açmağa bilir. Qeyd edək ki, bu hekayədə söz və fikir meydanı genişdir. Bu genişlik özünü onda göstərir ki, Mir Cəlal yalnız Ağarzanın başına gələnləri izləmir, Güney Azərbaycanın düşdüyü məhrumiyyətlərin geniş tablosunu verir. Belə ki, oxucu burada Cənubi Azərbaycanın düşdüyü vəziyyətin ağırlığını, xaricilərin ölkəni və xalqı çıxılmaz vəziyyətə salmalarını xalqın sadə, sadələvh və təhsilsiz olmasını, Ağarzanın yazdırdığı ərizəni belə oxuya bilməməsini ürək ağrısı ilə təsvir edir.

Əsərdə reallıq və bədii həqiqətin harmoniyası çox güclüdür. Maraqlıdır ki, Mir Cəlal baş verəcək hadisələrdə kimin doğru, kimin haqsız olduğunu da sübut etməyə çalışmır, sadəcə Güney Azərbaycanda baş verən hadisələrin real mənzərəsini yaradır, nəticə çıxarmağı oxucunun öhdəsinə buraxır. Hekayədə son illərdə nəsrə rast gəldiyimiz şərti-metaforik planı Mir Cəlalin hələ 40-cı illərdə yazdığı bu hekayələrində - xüsusilə “Badam ağacları” hekayəsində də görürük. Hər hansı bir əsərdə şərti-metaforik plan varsa, orada şübhəsiz ki, fəlsəfə var, əzəli və əbədi məsələlərin mahiyyətini ifadə edən mənalılar var, deməli, millilik və bəşəriyyət var.

Sənətkar varlığı necə duyur, hansı bədii incəliklər vasitəsilə əks etdirir? Bütün bu məsələlər Mir Cəlalin Güney Azərbaycan mövzusunda yazdığı iki hekayədə əyaniləşir. “Badam ağacları” hekayəsi yalnız Mir Cəlalin yaradıcılığında deyil, mübaliğəsiz demək olar ki, Azərbaycan nəsrində müstəsna yeri olan əsərdir.

Açar sözlər: Mir Cəlal, nəsr, mövzu, Güney Azərbaycan, sənətkarlıq.

FİRUZƏ AĞAYEVA

Filologiya elmləri doktoru, professor

Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR PƏNAH XƏLİLOV TÜRK XALQLARI ƏDƏBİYYATININ TƏDQIQATÇISI KİMİ

Ömrünü elmə sərf edən ziyalıların şəxsiyyət bütövlüyü ilə məhsuldar elmi yaradıcılığı bir-biri ilə üzvü surətdə bağlananda yaşadığı ömrün müdriklik zirvəsinə doğru addımladığı bir vaxtda hərtərəfli yaradıcılığının, sözün əsl mənasında, müsbət tərəfləri yaradıcı gənc nəsəl üçün sönməz işıq mənbəyi olur. Yaşadığı 90 illik ömrünün əlli altı ilini elmi-pedoqoji, təşkilati fəaliyyətə həsr etmiş, əsl insanı keyfiyyətləri özündə cəmləşdirən, minlərlə gəncin həyatda öz mövqeyini seçməsində, püxtələşməsində əvəzedilməz rolunu oynayan hörmətli alimimiz professor Pənah Xəlilov – məhz ömrü günəş ziyasına bənzər belə elm fədailərindəndir. O, ədəbiyyatşünaslıq elminin canlı ensiklopediyası kimi şərəfli bir ad daşıyır.

Onun elmi-tənqidi işlərinin istiqaməti dolğun və əhatəlidir. Azərbaycan sovet ədəbiyyatının inkişafı boyu şeirimizin və nəsrimizin klassiklərinin ədəbi prosesdə xidmətlərini işıqlandıran çoxsaylı məqalələri vardır. Orta Asiya və Qazaxstan Türk xalqları ədəbiyyatı tarixini ali məktəb tədrisi səviyyəsində dərslərimizdə tədris obyektinə çevirib gənclərimizə sevdirmişdir, ədəbi əlaqələrimizin tarixini öyrənib onları bütün inkişaf tarixi boyunca işıqlandırmışdır. Ali məktəblər üçün “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” (1972-1988) dərslərinin müəlliflərindən biridir. Türk xalqları folklorunu, qədimi türk dastanlarını tədqiq etmiş, bu mövzuda “Kitabi-Dədə Qorqud – intibah abidəsi” (2002) monoqrafiyası geniş istifadə olunan mənbələr cərgəsindəndir. Əhməd Yəsəvi (Bakı, Azər nəşr, 1998) sufi təriqətinə, sufi şairlərə dair ilk tədqiqatdır. “Əli və Nino problemləri”nə görə (Bakı, Nurlan, 2000) uzun sürmüş mübahisələrə son qoyub onun Y.V.Çəmənzəminliyə məxsus olduğunu arxiv sənədləri əsasında subuta yetirən bir tədqiqatçı kimi qiymətləndirilmişdir. Bədii tərcümə sahəsində Servantesin “Don Kixot” romanı (1983-1985), tarix sahəsində “Herodot tarixi” (doqquz kitab, İki cildə 1999) respublikamızda tam halında ilk tərcümədir.

Həyatının çox hissəsini elmin, təhsilin tərəqqisi naminə sərf edən, düşünüb-daşınmaqdan beyni, yazıb-yaratmaqdan əlləri qabar olmuş bu zəhmətkeş müəllimimizin fədakarlığı, mərdanəliyi qarşısında onun bütün yetirmələri baş əyir.

Açar sözlər: *Elm, ədəbi-tənqidi, tədris obyektı, tarixi inkişaf, arxiv sənədi, ədəbiyyatşünaslıq, monoqrafiya.*

LEYLA GƏRAYZADƏ
Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR SEYFULLA ƏSƏDULLAYEVİN ELMİ-PEDAQOJİ FƏALİYYƏTİ

Azərbaycanda ədəbiyyatşünaslıq elmini öz dəyərli tədqiqat əsərləri ilə zənginləşdirən alimlərdən biri də professor Seyfulla Əsədullayevdir. O, uzun müddət (1966-2009) Bakı Dövlət Universitetində “Rus ədəbiyyatı tarixi”, “XX əsr rus ədəbiyyatı və ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, “Müasir rus ədəbiyyatı” kafedralarına rəhbərlik etməklə rus ədəbiyyatını, rus-Azərbaycan ədəbi əlaqələrini, sonet janrını, ədəbiyyat nəzəriyyəsinə və ümumiyyətlə, ədəbiyyatşünaslığın bir sıra problemlərini müxtəlif istiqamətlərdə araşdıraraq sanbalı əsərləri ilə elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Alim elmlə yanaşı, pedaqoji fəaliyyətlə də məşğul olmuş və “XX əsr rus ədəbiyyatı tarixi”, “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, “Ədəbiyyatşünaslığa giriş” kimi fənlərdən mühazirələr oxumuşdur.

Seyfulla Əsədullayev M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetində rus sovet ədəbiyyatı tarixi kafedrasının aspirantı olaraq “F. Qladkov və 20-ci illərin ədəbi prosesi” mövzusunda namizədlik, “Sosialist realizminin tarixiliyi, nəzəriyyəsi və tipologiyası” mövzusunda isə doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etmiş və professor elmi adını almışdır. Onun beş yüzdən çox elmi, elmi-nəzəri və ədəbi-tənqidi məqalələri, iyirmi monoqrafiyası və iki bədii kitabı oxucuların istifadəsindədir.

Seyfulla müəllim iyirmi altı elmlər namizədi, on bir elmlər doktoru yetişdirmişdir ki, onlardan biri də mən özüməm.

Professorun “Azərbaycan poeziyasında sonet janrı. Tarixi və nəzəriyyəsi”, “Müasir ədəbiyyatşünaslığın metodoloji problemləri”, “V. Vsotskinin poetikası”, “Əsrlərin və minilliklərin qovuşuğunda”, “Heydər Əliyev və ədəbi proses”, “Rus dili Azərbaycan ədəbi mənzərəsində”, “XX əsr rus ədəbiyyatında avrasiya sintezi problemi” kimi elmi əsərləri, həmçinin “Oğru – novator”, “Tərs keçilər” kimi bədii əsərlərindən ibarət kitabları bu gün də sanbalı və dəyərini itirməmişdir.

Qeyd edək ki, professor Seyfulla Əsədullayev fundamental tədqiqat əsəri olan “Heydər Əliyev və ədəbi proses” adlı kitabında Heydər Əliyevin ədəbiyyata, ədəbi mühitə, yaradıcı ziyalılara rəhbər diqqəti və qayğısının parlaq təzahürləri geniş şəkildə araşdırmışdır. Ümumilli liderin siyasi rəhbərlik irsinə yaxından bələd olan bir alim kimi Seyfulla müəllim geniş əhatəli bir tədqiqat işi ortaya qoya bilmişdir. Bu kitabda Heydər Əliyevin bir rəhbər, Azərbaycan ədəbiyyatının qayğıkeşi olaraq böyük siyasətçi obrazı öz dolğunluğu ilə əks olunmuşdur. Heydər Əliyevin Azərbaycan ədəbiyyatına, yazıçı və şairlərimizə əsl atalıq qayğısı dərinlən təhlil edilmişdir. Fərqli başlıqlar adı altında Heydər Əliyevin ədəbiyyata münasibəti, şair və yazıçılarla görüşləri, onların yaradıcılıqları barədə fikirləri öz əksini tapmışdır. Digər bütöv bir fəsildə isə ümumilli liderin Azərbaycanın təhsil ocaqlarının flaqmanı sayılan Bakı Dövlət Universitetinə yüksək münasibəti təsvir olunaraq, burada Heydər Əliyevin BDU-ya böyük qayğısını konkret faktlar əsasında oxucularının diqqətinə çatdırmışdır. Kitabın başqa bir fəslində Füzulidən Hüseyn Cavidə və Səməd Vurğuna qədər, Nəriman Nərimanovdan, Üzeyir Hacıbəyovdan Bəxtiyar Vahabzadəyə qədər neçə-neçə Azərbaycan şairi və ədəbi barədə dəyərli fikirlər əks olunmuşdur. Bütövlükdə Seyfulla müəllimin əsərləri Azərbaycan elmi-nəzəri fikir tarixində mühüm yer tutur.

Açar sözlər: *Seyfulla Əsədullayev, ədəbiyyatşünas, rus ədəbiyyatı, elmi əsərlər.*

NİZAMİ XƏLİLOV
Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

Ə.HAQVERDİYEV BDU-NUN İLK MÜƏLLİMLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

Ə.Haqverdiyev XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ictimai-ədəbi və mədəni fikir tarixində öz yeri olan şəxsiyyətlərdəndir. O, dramaturq, rejissor, dirijor, nasir, publisist, pedaqoq, tədqiqatçı alim, folklor toplayıcısı kimi çoxcəhətli, səmərəli fəaliyyəti ilə milli-mədəni şüurumuzun və sosial-siyasi düşüncəmizin inkişaf edib formalaşmasında xüsusi rol oynamış, дума üzvü, xalq komissarı və digər vəzifələr daşımaqla dövlətçilik və idarəçilik işinin təkmilləşməsi sahəsində öz xidmətlərini əsirgəməmiş, ictimai xadim səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Ə.Haqverdiyev sovet hakimiyyətinin işğalından sonra yazıçılıqla bərabər, mədəniyyət quruculuğunda da fəal iştirak etmiş, dövlət teatrları müfəttişi, incəsənət şöbəsinin müdiri vəzifələrində çalışmış, Azərbaycan Dövlət Universitetində ədəbiyyat tarixindən mühazirələr oxumuş, Şərqlə fakültəsinin katibi işləmişdir. O dövrdə yeni yaranmış Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbüb Cəmiyyətinin təşkilatçılarından biri, onun sədr müavini və sədri olmuşdur.

Ə.Haqverdiyevin çap olunmuş əsərləri ilə yanaşı, onun arxivində çoxlu sayda məqalə, məktub və tələbələr qarşısında oxuduğu mühazirə mətnləri vardır. Ədibin “Heca vəznü” ilə bağlı geniş mülahizə və fikirləri diqqəti xüsusulə cəlb edir. O, fikirlərini təkcə Azərbaycan şairlərinin üzərində deyil, eyni zamanda qardaş türk şairlərinin də yaradıcılığına yeri gəldikdə müraciət edir. Hətta o da maraqlıdır ki, ədibin mühazirələrinin mətni türk ləhcəsinə daha möx meyillidir. Bu da o dövrdə böyük cəsarət tələb edirdi.

Ə.Haqverdiyev öz dilindən başqa, türk, rus, fransız dillərini mükəmməl bilirdi. O, təhsilini Peterburqda almış və orada bir sıra dilləri də öyrənməyə səy göstərmişdir. Professor Abbas Zamanov yazıçı haqında xatirələr danışanda deyirdi ki:

“Bir dəfə Fransadan Azərbaycana nümayəndə heyəti gəlir, onları Ə.Haqverdiyev qarşılayır. Əbdürrəhimbəy onlarla fransız dilində o qədər səlislə danışır ki, hətta onlar yazıçıdan soruurlar ki, “sən fransızsan?”. Əbdürrəhimbəy isə azərbaycanlı olduğunu söyləyir, nümayəndələr hətta təəccübləniblər”.

Ə.Haqverdiyevin yaradıcılığı çox zəngindir. Bu zənginliyi nəzərə alan Mir Cəlal Paşayev yazır ki, “Əbdürrəhimbəyi müəyyən mənada, yeriyən Azərbaycan adlandırmaq olar”. Mir Cəlal Ə.Haqverdiyevin hekayələrini nəzərdə tutaraq onu “dünyanın böyük ədibləri ilə: Çexovlar, Mopassanlar, Çek Londonlar, M.Tvenlərlə yanaşı dura bilən” bir sənətkar kimi yüksək səviyyədə qiymətləndirmişdir. Doğrudan da, Ə.Haqverdiyev yaradıcılıq üslubu və yazıçılıq manerası cəhətdən orijinal bir yazıçıdır. Biz də mülahizələrimizi bu aspektdə quracağıq.

Açar sözlər: *Əbdürrəhimbəy, Haqverdiyev, müəllim, dramaturq, nasir.*

SƏHƏR ORUCOVA

Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

BDU-nun YÜZ İLLİK HƏYATINDA MİR CƏLALIN ROLU

Bakı Dövlət Universitetinin ilk fakültələrindən biri olan Filologiya ixtisaslı kadrları, yetişdirdiyi məzunları ilə tarixə düşmüşdür. Həm mütəxəssislər yetişdirən, həm də məzunların yaddaşında xeyirxah, savadlı müəllim kimi qalan, bir çoxlarının taleyində müsbət iz buraxan insan – Mir Cəlal Paşayev Universitet həyatında önəmli yer tutmuşdur. Onun mühazirələrini dinləmək Filologiya fakültəsinin tələbələrinin ən böyük arzusu idi. Müəllimlər də mühazirələrində öz həmkarları – Mir Cəlal Paşayevdən tez-tez sitat gətirirdilər.

Mir Cəlalin Universitetlə bağlılığı 1930-cu illərə təsadüf edir. 1928-ci ildən ədəbi fəaliyyətə başlamışdır. “Kommunist” qəzetində şöbə müdiri, “Gənc işçi” qəzetində məsul katib, həm də 1932–1935-ci illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda elmi işçi olmuş, sonra isə Azərbaycan Dövlət Universitetində dosent elmi adını almışdır. 1948-ci ildən professor kimi fəaliyyət göstərən ədib 1961-ci ildən Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının müdiri olmuşdur.

1969-cu ildə “Kommunist” qəzetinin BDU-nun 50 illik yubileyinə həsr olunmuş səhifələrində çap olunan məqalələrdən də aydın olur ki, Mir Cəlal Paşayev fakültəmizin ictimai həyatında böyük işlərə imza atmışdır. Bakı Dövlət Universitetinin (o vaxtkı Azərbaycan Dövlət Universiteti) 50 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi sessiyasında “Azərbaycan şairlər və yazıçılar ölkəsidir” mövzusunda məruzə edən ədib Universitet alimlərinin Nizami, Füzuli, Nəsimi, M.F.Axundov, Sabir, Cəlil Məmmədquluzadə, Səməd Vurğun, Cəfər Cabbarlı və Azərbaycan mədəniyyətinin digər görkəmli xadimlərinin ədəbi irsinə həsr olunmuş əsərlərindən danışmışdır.

Mir Cəlal yaradıcılığını sevdiren əsas səbəblərdən biri müəllifin xalqa bağlılığının əsərlərində əks olunması, özünü sevdiren cəhət isə savadı, səmimiyyəti və xeyirxahlığı olmuşdur.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, Filologiya, BDU, 100 illik, müəllim.*

ÜLFƏT BƏDƏLBƏYLİ
Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR CƏLİL NAĞIYEV VƏ DÜNYA ƏDƏBİYYATI

2019-cu il əlamətdar bir hadisə ilə yaddaşlarda qalacaq: bu il Bakı Dövlət Universitetinin yaranmasının 100 ili tamam olur. Bu universitet ölkəmizin təhsil ocaqlarından ən qədimi və möhtəşəmlərindəndir. 1919-cu ildə Filologiya fakültəsi və 1939-cu ildə “Xarici ölkələr ədəbiyyatı” (indiki “Dünya ədəbiyyatı”) kafedrası fəaliyyətə başlamışdır. O vaxtdan artıq 80 il keçir – bu da universitetin tarixində mühüm hadisədir. Bakı Dövlət Universitetinin görkəmli professor – müəllim heyətindən danışılarkən filologiya elmləri doktoru, professor Cəlil Qərib oğlu Nağıyevin adı həmişə hörmətlə çəkilir.

Cəlil Qərib oğlu Nağıyev 1945-ci il iyul ayının 26-da təkə Azərbaycanın deyil, eləcə də Şərqi mədəni mərkəzlərindən biri olan Gəncə şəhərində anadan olmuşdur. 1964-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinə daxil olur və 1969-cu ildə buranı bitirir. Həmin il o, M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin “Slavyan filologiyası” ixtisası üzrə aspiranturaya qəbul olunur. 1974-cü ildə həmin fakültədə elmi rəhbəri məşhur balkanşünas Nikolay Kravtsovun rəhbərliyi ilə “Serb romantik poeziyası və Şərq” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını uğurla müdafiə edir. Bu dissertasiya işi elmi mühtdə maraqla qarşılır. Moskvadan Bakıya qayıdan gənc alim doğma universitetində elmi fəaliyyətə başlayır və tezliklə doktorluq dissertasiyası üzərində işləməyə başlayır. 1989-cu ildə dosent Cəlil Nağıyev Azərbaycan Dövlət Universitetinin Dünya ədəbiyyatı kafedrasının müdiri seçilmiş və indiyə qədər həmin kafedraya uğurla rəhbərlik edir. 1990-cı ildə Cəlil Nağıyev “Azərbaycan – Yuqoslav ədəbi əlaqələri və təmasları (klassik ədəbiyyat və folklor)” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

Artıq 30 ildir ki, Cəlil Nağıyev kafedra müdiri vəzifəsində çalışır. Bu illər ərzində professor Cəlil Nağıyevin fəaliyyəti çox geniş və müxtəlifdir. Onun rəhbərliyi altında 30-dan çox elmlər namizədi və 5 doktorluq dissertasiyası müdafiə olunmuşdur. Eyni zamanda o, namizədlik və doktorluq dissertasiyalarına opponentlik etmiş, 300-dən artıq elmi məqalənin, 5 monoqrafiyanın, 2 dərslinin, 2 dərslərinin müəllifidir. XVII-XVIII əsrlər dünya ədəbiyyatı, XIX-XX əsrlər dünya ədəbiyyatı, Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq, Yapon ədəbiyyatı tarixi fənlərini tədris edir. Fakültə və digər universitetlərin müdafiə şuralarının üzvü, həmsədri və elmi seminarların rəhbəri olmuşdur. Hal-hazırda Filologiya üzrə Koordinasiya Şurasının üzvüdür, doktorant və dissertantlara rəhbərlik edir. O, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvüdür.

Cəlil Nağıyev Bakı Asiya Universitetini 1993-cü ildə təsis etmiş və həmin universitetin rektoru seçilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə on cilddən ibarət “Dünya uşaq ədəbiyyatı” kitabları nəşr olunmuşdur. Professor Cəlil Nağıyev bu kitabların tərtibçisi, redaktoru və bəzilərinin də ön sözünün müəllifidir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 30 oktyabr tarixli 538 nömrəli sərəncamı ilə Cəlil Nağıyev “Əməkdar müəllim” fəxri adına layiq görülmüşdür.

Cəlil Nağıyev fransız, serb, xorvat, rus və s. dillərdən Azərbaycan dilinə tərcümələrin müəllifidir. O, radio və televiziya vasitəsi ilə ədəbiyyatşünaslıq problemləri ilə bağlı çıxışlar edir. Hal-hazırda Cəlil Nağıyev serb yazıçısı Nobel mükafatçısı İvo Andrikin “Drina körpüsü” romanını Azərbaycan dilinə tərcüməsini çapdan çıxarıb və “Dünya ədəbiyyatı” (Orta əsrlər və İntibah dövrü) ali məktəblər üçün dərsliyi isə çapdan çıxmaq üzrədir.

Müəllim, alim, mütərcim, professor Cəlil Qərib oğlu Nağıyev daim axtarışdadır.

Açar sözlər: *Cəlil Nağıyev, professor, Şərq ədəbiyyatı, Qərb ədəbiyyatı, Dünya ədəbiyyatı.*

ÜLKƏR NƏBİYEVA
Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

XALQ YARADICILIĞININ, AZƏRBAYCANŞÜNASLIĞIN YORULMAZ TƏDQİQATÇISI VƏ TƏBLİGATÇISI AZAD NƏBİYEV

Azərbaycanda folklorşünaslıq elminin formalaşmasında, dünyanın müxtəlif ölkələrində özünəməxsus nüfuz qazanmasında filologiya elmləri doktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, professor, Respublikanın Əməkdar Müəllimi Azad Nəbiyevin misilsiz xidmətləri vardır.

Azad Nəbiyev yaradıcılığı folklorşünaslığımızın xüsusi mərhələsidir və onun yaratdığı ənənələr əsasında Azərbaycan folklorşünaslarının böyük bir nəslə formalaşmışdır.

Milli düşüncəmizin əsas mərkəzlərini vətəndaşlıq yanğısı ilə tədqiq edən Azad Nəbiyev öz əsərləri ilə folklorşünaslığımız, eləcə də onunla əlaqəli olan digər elm sahələri üçün əsl qaynaq, mənbə, nəzəri-metodoloji baza yaratmışdır.

A.Nəbiyev 1963-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) ən sənətkar fakültələrindən olan Filologiya fakültəsinə daxil olmuş, ədəbi mühitin fəal iştirakçısına çevrilmişdir. Təhsil aldığı dövrdə (1963-1967) müəllimlərinin nəzər-diqqətini cəlb edən A.Nəbiyev ilk yazılarını da bu vaxtlar nəşr etdirmişdir.

Müəllimi Mir Cəlalin təklifi ilə universitetin aspiranturasına daxil olan Azad Nəbiyev burada folklorşünaslıq ixtisasını seçir. 1972-ci ildə “Koroğlu” dastanının müqayisəli və tipoloji tədqiqi” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edir.

1976-cı ildən universitetin Filologiya fakültəsində “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” kafedrasına müəllim vəzifəsində çalışır. 1981-ci ildə Tbilisidə “Azərbaycan - özbək folklorunun tipologiyası və qarşılıqlı əlaqəsi” probleminə həsr olunmuş doktorluq dissertasiyası müdafiə edir, bir il sonra professor vəzifəsinə seçilir. Azərbaycan folklorunun tarixi və nəzəri məsələlərini, milli mifologiyanın az öyrənilmiş problemlərini alim böyük səylə araşdırır.

1989-cu ildə Azad Nəbiyevin təşəbbüsü ilə Filologiya fakültəsində ilk və hələlik yeganə Folklor kafedrası yaradılır. Bu isə folklorumuzun tədrisini yeni əsasda təşkil edilməsini təmin etdi. Azad Nəbiyev özünəməxsus folklor məktəbini yaratdı, yaxın və uzaq xaricdə görkəmli elm xadimi kimi tanındı.

Azad Nəbiyevin bir alim kimi uğurları, hər şeydən əvvəl, onun vətənə, torpağa bağlılığı, Azərbaycançılıq sevgisi, çoxcəhətli pedaqoji fəaliyyəti, milli dəyərləri ardıcıl şəkildə öyrənilməsinə təbliğ etməsi ilə bağlı idi. O, folklorşünas kadrların hazırlanması sahəsinə böyük əmək sərf etmiş, həssas müəllim kimi yüksək nüfuz qazanmışdı. Onun rəhbərliyi altında onlarla elmlər doktoru və namizədi yetişmişdir.

Açar sözlər: *folklorşünas, elm, Filologiya fakültəsi, məktəb, pedaqoj, yaradıcılıq.*

AFAQ YUSİFLİ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Gəncə Dövlət Universiteti

BDU-da FORMALAŞMIŞ FÜZULİŞÜNASLIQ MƏKTƏBİNİN LAYİQLİ VARISI SABİR ƏLİYEV

Əsrlər boyu təzkirələrdə özünə məskən salmış füzulışünaslıq XX əsrin 20-30-cu illərinin siyasi sifarişli təhlillərindən keçərək Bakı (Azərbaycan) Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində Mir Cəlal, H.Arslı, F.Qasımzadənin və onların davamçılarının tədqiqatlarının əsasında formalaşaraq öz müasir şəklini almışdır.

Azərbaycan füzulışünaslığı haqqında ilk monoqrafik tədqiqatın müəllifi Gülşən Əliyeva çox doğru olaraq qeyd edir ki, füzulışünaslığın banisi Füzulinin özüdür. Yəni füzulışünaslıqda ilk sözü Füzuli özü söz sənəti haqqında yazdığı əsərlərində demişdir. Əsrlər boyu təzkirələrdə yer alan Füzuli sənəti ilk dəfə azərbaycanlı, gəncəli pedaqoj və tədqiqatçı Abdulla Surun 1907-ci ildə “Füyuzat” jurnalının 30-31-ci nömrələrində çap olunmuş “Füzuliyə bir nəzər” məqaləsində elmi şəkildə tədqiq olunur. Onun tədqiqatlarında Füzulinin Azərbaycan türklərindən olması, Azərbaycan şivəsində yazması müxtəlif sübutlarla təsdiqlənir və tədqiqatçı yazır ki, “Füzulinin lisanında ... azərbaycanlılıq hiss olunmaqdadır”.

Elmi taleyində Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində yaranan füzulışünaslıq konsepsiyasını daşıyan və Füzulinin Azərbaycan şairi olduğunu ilk dəfə bəyan etmiş gəncəli alim Abdulla Surun vətəninə pedaqoji fəaliyyətini davam etdirən füzulışünas Sabir Əliyev elmi taleyini başqa cür yaşaya bilərdimi? Fikrimizcə, xeyr! Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsindən 1960-cı ildə məzun olan Sabir Əliyevin müəllimlərinin tam olmayan siyahısı belədir: Mir Cəlal, Həmid Arslı, Əli Sultanlı, Əkrəm Cəfər, Məmməd Cəfər, Cəfər Xəndan, Muxtar Hüseynzadə, Hadi Mirzəzadə, Pənah Xəlilov, Yusif Seyidov, Bəxtiyar Vahabzadə, Fərhad Zeynalov. Hər biri ədəbiyyatşünaslığın müəyyən bir sahəsinin aparıcı mütəxəssisi olmuş alimlər... Klassik ədəbiyyatımızı və təbii ki, Füzulini Mir Cəlal və Həmid Arslıdan öyrənən, ustadı Əkrəm Cəfər kimi əruzun mahir bilicisi olan, Cəfər Xəndan kimi auditoriyaya şeirlə girən Sabir Əliyev elmi əsasları BDU-da qoyulan müasir Azərbaycan füzulışünaslığını “Füzulinin poetikası” adlı monoqrafiyası ilə zənginləşdirmişdir.

BDU-nun məzunu, elmi-pedaqoji fəaliyyətini Gəncə Dövlət Universiteti ilə bağlayan füzulışünas alim Sabir Əliyev Füzuli irsinin poetik dərkini kulminasiya səviyyəsinə qaldıraraq, dördcildlik “Füzuli qəzəllərinin şərh” adlı fundamental əsərində Füzuli “Divan”ına daxil olan hər bir qəzəli riyazi dəqiqliklə və

detallı şəkildə tədqiqata cəlb edir. Cəsarətlə deyə bilərik ki, bu “Şərh”lər bundan sonrakı tədqiqatlar və Füzuli dühasının dərki yolunda atılacaq addımlar üçün bir mesaj, gələcəyə bir göndərmədir.

Açar sözlər: *Füzuli, əruz, qəzəl, tədqiqat, füzulişünaslıq.*

QÜDSİYYƏ QƏMBƏROVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

AZƏRBAYCAN-LİTVA ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA PROFESSOR VAQİF ARZUMANLININ ELMİ XİDMƏTLƏRİ

Azərbaycan-Litva ədəbi əlaqələrinin əsası Sovet quruluşunun yürütdüyü xalqlar dostluğu ideologiyasından çox-çox əvvəllərə gedib çıxır. Araşdırmaçıların yazdığına görə, bu münasibətlərin təməli hələ XIX əsrdən - Azərbaycan-polyak-alman ədəbi əlaqələrindən başlanmışdır.

Azərbaycan-Litva ədəbi əlaqələrinin öyrənilməsi sahəsində görkəmli tədqiqatçı, professor Vaqif Arzumanlının böyük xidmətləri olmuşdur. V.Arzumanlı bu sahədəki elmi fəaliyyətinin təməlini hələ Vilmüs Dövlət Universitetinin aspiranturasında təhsil aldığı zamanlardan qoymuşdur. Təsadüfi deyildir ki, alimin bu mövzuya həsr etdiyi Azərbaycan-Litva ədəbi əlaqələri aspektində elmi-tədqiqat əsərləri müəyyən fasilələrlə üç dəfə (1972, 1979, 1990) kitab şəklində nəşr olunmuşdur.

V.Arzumanlının tədqiqatına istinadən demək olar ki, Azərbaycan-Litva ədəbi əlaqələri barədə ilk məlumata A.A.Bakıxanovun “Gülüstani-İrəm” əsərində rast gəlinir. Ədibin yazdığına görə, 1833-cü ildə (hicri 1248-ci il) bir sıra Avropa ölkələri ilə bərabər, Litvada olmuş, təcrübəli dövlət adamları, məşhur alimlər və “bilici” sənətkarlarla görüşmüş, “çox qəribə işlər və təəccüblü əsərlər” görmüşdür.

Bu münasibətlər XX əsrin əvvəllərində görkəmli Azərbaycan yazıçısı Y.V.Çəmənəminlinin simasında da uğurla davam etmişdir. Yazıçı uzun zaman Litva tarixini öyrəndikdən sonra 1919-cu ildə “Litva tatarlarının tarixi” adlı kitab nəşr etdirmişdir.

Litva ədəbiyyatşünası A.Qriskenas isə Azərbaycan-Litva əlaqələrinin intensiv və sistemli fəaliyyətini Litva yazıçısı, pedaqoqu və ictimai xadimi V.Krevne-Mitiskeviçusun Bakıdakı elmi-pedaqoji fəaliyyəti illərindən başladığını qeyd etmişdir.

Ümumiyyətlə, professor V.Arzumanlı bəhs etdiyimiz bu mövzunu üç istiqamətdə araşdırmaya cəlb etmişdir: 1) Azərbaycan-Litva ədəbi əlaqələrinin ilk mərhələsi 2) ədəbi əlaqələrin yeni (sovet-Q.Q.) dövrü 3) ədəbi əlaqələrin perspektivləri.

Lakin acı təəssüf hissi ilə vurğulamaq lazım gəlir ki, amansız ölüm Vaqif Arzumanlının bu sahədəki neçə-neçə arzusunu yarımçıq qoydu. Azərbaycan ədəbiyyatını Litvada və eləcə də Latviya, Estoniya və Ukraynada qarşılıqlı təbliğ edən alimin bir tələbəsi kimi, unudulmaz müəllimimizin nurlu xatirəsinə dərin ehtiramla bu yazını qələmə almağı özümüzə mənəvi borc bildik.

Açar sözlər: *Azərbaycan-Litva, ədəbi əlaqələr, professor Vaqif Arzumanlı, V.Krevne-Mitskeviçus, Azərbaycan-rus-polyak-alman ədəbi əlaqələri.*

MƏHƏMMƏD MƏMMƏDOV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR VAQİF VƏLİYEVİN XALQ ƏDƏBİYYATI DƏRSLİKLƏRİ HAQQINDA

1939-cu ildən başlayaraq əvvəlcə ADU-da, sonra isə pedaqoji institutlarda Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı müstəqil bir kurs kimi tədris olunmağa başlamışdır. XX əsrin 70-ci illərinə qədər Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair dərslik və ya dərs vəsaitinin olmaması həm tələbələrin, həm də bu fənni tədris edən müəllimlərin işini xeyli çətinləşdirmişdir. Həmin dövrlərdə şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplanıb nəşr edilməsi, müxtəlif janrların tədqiqi sahəsində xeyli dəyərli işlər görülsə də, bu ədəbiyyatla bağlı tələbə və mütəxəssislərin ehtiyacını ödəyən bitkin bir dərslik və ya dərs vəsaiti yazılmamışdır.

XX əsrin 60-cı illərindən milli folklorumuz üzərində ardıcıl araşdırmalar aparmağa başlamış prof. Vaqif Vəliyevin 1970-ci ildə ali məktəb tələbələri üçün ilk dəfə “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” adlı dərsliyi çap edilmişdir. Ali məktəblərimizdə xalq ədəbiyyatı dərsliyinə olan ehtiyacdən bəhs edərkən M.H.Təhmasib yazırdı: “Uzun illərdən bəri, xüsusilə ali məktəblərimizdə müstəqil bir fənn kimi tədris olunmasına baxmayaraq, yazılı ədəbiyyatımızın əsasını təşkil edən, ondan qabaq yaranıb onunla qarşılıqlı

təsir və istifadə şəraitində zəmanəmizə qədər yaşayıb gələn, bu gündə də yeni-yeni əsərlər hesabına zənginləşməklə davam edən bu sahə haqqında nə dərslük, nə də sanballı bir dərs vəsaiti yaranmışdır”.

“Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” dərsliyi Azərbaycan folklorşünaslığı, Azərbaycan folklorunun ən qədim nümunələri, aşiq poeziyası, nağıllar, əfsanələr, lətifələr, dastanlar və s. bölümlərdə məlumatların yığcam, toplu halda verilməsi şərti ilə meydana çıxmışdır.

Dərsliyin birinci nəşrindən keçən on beş il müddətində prof.V.Vəliyev onu yenidən işləyib təkmilləşdirməklə 1985-ci ildə “Azərbaycan folkloru” adı ilə yenidən nəşr etdirmişdir. Dərsliyin ikinci nəşrində mifologiya, aşiq poeziyası, “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu” və s. dastanlarının öyrənilməsi sahəsində görülmüş mühüm işlər nəzərə alınmış və bütün bunlar dərslikdə həmin dövr folklorşünaslığımızın son nailiyyətləri zəminində sistemləşdirilmişdir.

Dövrünün metodik tələbləri əsasında hazırlanmış həmin dərsliklərin nəşrindən xeyli bir müddət keçməsinə baxmayaraq, hələ də öz elmi – nəzəri əhəmiyyətini itirməmiş, universitet və fakültəmizin şərəfli tarixində özünəməxsus yer tutmaqdadır.

Açar sözlər: *universitet, folklor, dərslük, nəşr, şifahi, metodik tələblər.*

NÜŞABƏ SADIXLI

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bakı Dövlət Universiteti

AZƏRBAYCANDA DÜNYA ƏDƏBİYYATININ TƏDQIQI VƏ TƏDRİSİNİN YARADICISI

1906-cı ildə Naxçıvanda anadan olan Əli Abdulla oğlu Sultanlı böyük və çox şərəfli bir həyat yolu keçmişdir. Orta təhsilini Naxçıvanda bitirən Əli, təhsilini davam etdirmək üçün Bakı şəhərinə gəlir və burada əvvəlcə oğlanlar seminariyasını, sonradan Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunu bitirir. Təhsilini müvəffəqiyyətlə başa vurduğu üçün APİ – nin xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında müəllim kimi fəaliyyətə başlayır.

Cümhuriyyətin ən böyük xidmətlərindən biri də Azərbaycan Dövlət Univeristetinin təsis olunması idi. Azərbaycan elm, mədəniyyət xəzinəsi olan bu universitetin ən ilk fakültələrindən biri Filologiya fakültəsi oldu. Bu fakültənin də ən ilk kafedralarından biri zaman – zaman təhsilin problemlərindən irəli gələrək əvvəlcə “Klassik filologiya” sonradan isə “Xarici ölkələr ədəbiyyatı”, “Qərbi Avropa ölkələri tarixi”, “Ümumi filologiya və dünya ədəbiyyatı” ən nəhayət isə “Dünya ədəbiyyatı” kafedrasındır və Əli Sultanlı bu kafedranın ilk azərbaycanlı rəhbəri oldu. Kafedraya rəhbərliyi illərində o, təkcə gözəl alim, istedadlı tədqiqatçı deyil, həm də əvəzsiz pedaqoq kimi yaddaşlarda qaldı.

Əli Sultanlı geniş və çox məzmunlu yaradıcılığını bir neçə qrupa bölmək olar. Bunlardan Avropa yazıçılarının həyat və yaradıcılıqlarına həsr etdiyi məqalələr “Viktor Hüqo” (1935), “Heynrix Heyne siyasi lirik kimi” (1936), “Romen Rollan” (1938), “Puşkin böyük şair kimi” (1949), “Aristofan” (1954), ”Şekspir və on ikinci gecə” (1946), “Henrik İbsenin dramaturgiyası” (1956) və s. Demək olar ki, 30-a yaxın olan bu yazılar Avropa yazarlarının yaradıcılığını işıqlandıran və onu Azərbaycan oxucusuna tanıdan qiymətli əsərlərdir. Böyük alimin yazılarında Azərbaycan oxucusuna hələ XIX əsrdən tanış olan Molyer, Höte yaradıcılığına yeni baxışın, orijinal münasibətin şahidi olur.

Əli Sultanlı yaradıcılığının ikinci mövzusu Azərbaycan şair və yazarlarının əsərlərinin tədqiqidir. Bura “M.F.Axundovun dramaturgiyası” (1945), “Hadı poeziyası haqqında” (1935), “Ü.Hacıbəyovun dramaturgiyası” (1945), “Nizami” (1954), “İlyas Əfəndiyevin Atayevlər ailəsi” (1955), “Abdulla Şaiq” (1948), “M.S.Ordubadı” (1949) və bu qisim əsərləri də təxminən 30-a yaxındır. Bu yazılarında Əli Sultanlı Azərbaycan ədəbiyyatının simalarını göstərməklə yanaşı, onların ədəbiyyata gətirdikləri yenilik və özəlliklərdən bəhs etmişdir.

Əli Sultanlı yaradıcılığında əsas yerlərdən birini dərsliklər və dərs vəsaitləri tutur. Bura “7-ci sinif üçün dərslük”, “Ali məktəblər üçün ədəbi metodik vasitə”, “Xarici ədəbiyyat (orta əsrlər və intibah dövrü)” dərsliyi, “Qədim Yunan tarixinin qısa kursu” və hazırkı dövrdə də tələbələrin sevə-sevə oxuduqları “Antik ədəbiyyat müntəxabatı”, “Roma ədəbiyyatı müntəxabatı”, “Antik ədəbiyyat tarixi”. Dərslikdə alim qədim Yunan və Roma ədəbiyyatının ən görkəmli şəxslərinin həyat və yaradıcılıqlarını və bu xalqların həyatında baş verən ictimai-siyasi prosesləri mükəmməl və anlaşılıqlı bir dildə oxucusuna çatdırmışdır. Ə.Sultanlının dərsliklərinin əsas fərqi də budur.

Həm Avropa ədəbiyyatını, həm də Azərbaycan ədəbiyyatını mükəmməl bilməsi bu ədəbiyyatların təkcə ayrı-ayrı nümayəndələri haqqında əsərlərin yazılma səbəbi olmadı, eyni zamanda alim bu ədəbiyyatların nümayəndələrini ara-sıra qarşılaşdırdı, onların oxşar və fərqli cəhətlərini göstərdi. Bura

“Nizami və Qərbi Avropa ədəbiyyatı”, “Leyli Məcnun və Qərbi Avropa ədəbiyyatı”, “Dədə Qorqud və Yunan eposu”, “Axundov və Molyer” kimi əsərləri misal göstərmək olar.

Əli Sultanlı özündən sonra böyük bir məktəb qoydu, bu məktəbi keçənlər mənən azərbaycanlı, dünyagörüşü etibarlı ilə Avropalı oldular.

Açar sözlər: *Əli Sultanlı, ədəbiyyat, dünya ədəbiyyatı, filologiya, pedaqoq.*

SƏBA NAMAZOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent əvəzi
Gəncə Dövlət Universiteti

MÜASİR ƏDƏBİ PROSESDƏ ELÇİN ƏFƏNDİYEV MƏRHƏLƏSİ

Çağdaş ədəbi-ictimai fikrin görkəmli nümayəndəsi, Xalq yazıçısı, filologiya elmləri doktoru, professor Elçin Əfəndiyevin çoxşaxəli yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elmində mühüm hadisədir. Bu təkrarsız qələm sahibinin fərdi istedadının bəhrəsi olan yaradıcılıq nümunələri orijinallığı və rəngarəngliyi ilə də diqqəti çəkir.

Ədəbi prosesə bələdlik, həqiqi ziyalı mövqeyi nümayiş etdirmək onun xarakterinin vacib cizgilərindəndir. Ən mühüm cəhət isə ondan ibarətdir ki, Elçin ədəbiyyatda heç vaxt tapdanmış yolla getməmiş, ilk qələm təcrübələrindən başlayaraq həmişə orijinallığa meyil etmişdir. Onun yaradıcılıq sahəsindəki saysız uğurları da məhz buradan qaynaqlanır.

Artıq hər kəsə bəllidir ki, 60-cılar ədəbiyyatımızda yeni və mühüm bir yaradıcı mərhələnin əsasını qoymaqla yanaşı, milli ədəbiyyatımızı yeni forma və məzmun xüsusiyyətləri, tamamilə yeni obrazlarla zənginləşdirmişlər. Sözügedən yenilik hissi Elçinin çoxşaxəli yaradıcılığının bütün istiqamətlərinə nüfuz etmişdir.

Elçinin istər elmi, istərsə də bədii yaradıcılığı özünəməxsusluğu ilə şərtlənir. O, ədəbiyyatımıza müasir insanların həyatını, gündəlik qayğılarını, zamanın mürəkkəb axarında bu insanların duyğu və düşüncələrini, qənaətlərini gətirmişdir. O, “Yeni Azərbaycan nəsr”nin uğurlu konsepsiyasını öz misilsiz yaradıcılığında qətiyyətlə sərgiləmişdir.

“Ədəbi düşüncələr”i qələmə almaqla isə Elçin ədəbiyyatımıza tamamilə yeni bir janr bəxş etmişdir. Daha dəqiq desək, dünya ədəbiyyatını özündə ehtiva edən “Ədəbi düşüncələr” oxucunu böyük ədəbiyyat dünyasına səyahətə aparır. Ən başlıcası isə budur ki, məhsuldar yaradıcılıq fəaliyyəti dövründə çoxsaylı oxucularını qələmə aldığı əvəzsiz ədəbi nümunələrlə heyrətləndirən Elçin qeyri-adi, heç kəsə bənzəməyən yaradıcılıq üslubuna malik olduğunu mübaliğəsiz olaraq təsdiqləmişdir. Onun hətta elmi düşüncələrinin arxasında böyük bədii təhlil dayandığı bu kitabla tanışlıqdan sonra aşkar duyulur.

Elçin “Ədəbi düşüncələr”də illər boyu izlədiyi, müşahidə etdiyi hadisələri, bu kontekstdə düşüncələrini, fikirlərini oxucularla bölüşür. Düzdür, müəllifin “kiçik essetiklər” adlandırdığı yazılarda heç bir xronoloji ardıcılıq yoxdur. Bu yazılar bütün varlığı ilə ədəbiyyata, sənətə bağlı olan fədakar bir ədəbiyyat adamının, sənət vurgununun düşüncələri olaraq xüsusi dəyərə malikdir.

Açar sözlər: *“Ədəbi düşüncələr”, yaradıcılıq, milli ədəbiyyat, bədii təhlil, ədəbi proses.*

XƏYALƏ MÜRSƏLİYEVƏ

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Sumqayıt Dövlət Universiteti

ƏBDÜRRƏHİM BƏY HAQVERDİYEVİN PYESLƏRİNDƏ MÜƏLLİM SURƏTLƏRİ

Azərbaycan xalqının görkəmli dramaturqu, nasir Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev 1921-1931-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetində (indiki Bakı Dövlət Universitetində) ədəbiyyatdan mühazirələr oxuyan ilk Azərbaycanlı müəllimlərdən biri olmuşdur. Ədibin yaradıcılığı hər zaman xalq tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Onun dramaturji fəaliyyəti üç dövrü əhatə etmişdir. Yaradıcılığının sonuncu dövrü məhz müəllimlik fəaliyyəti ilə məşğul olduğu zamanlara təsadüf etmişdir. “Ağac kölgəsində” (1921), “Qadınlar bayramı” (1928), “Yoldaş Koroğlu” (1932), “Çox gözəl” (1932) pyeslərində müəllifin yaratdığı müəllim obrazları sanki ədibin qəlbində gizli qalmış duyğuları cəmiyyətə çatdırmaq məqsədi daşıyır.

“Ağac kölgəsində” pyesində müəllim Mirzə Kərim deyir: “Bəy, camaatın müəllimi mən deyiləm, vaxt özü müəllimdir, zəmanə özü müəllimdir. Qaranlıqda qalanların, işıq arzusunda, əsarətdə, zindanda qalanların azadlıq arzusunda olmaları təbiidir. Dörd ətrafı işıq tutan zaman qapıları basıb camaatı işıqdan məhrum etməyin nəticəsi bu olar ki, təqazayi-vaxt o qapını açar və bağlayanı cəzasına yetirər”

“Qadınlar bayramı” pyesində Cabbar müəllim epizodik surəti verilib.

“Yoldaş Koroğlu” pyesində Mirzə Həsən kənd müəllimidir. O deyir: “Gərək kənddə bir nəfər də savadsız olmasın”

“Çox gözəl” pyesində Kənd məktəbi müəllimi və Mirzə Heydər- şəhər müəllimi surətləri yaradılıb. Mirzə Heydər deyir: “Bizim məktəbimiz beynəlmiləldir, amma biz dərsi hər millətə öz ana dilində veririk. Türklərə türk dilində, ruslara rus dilində, ermənilərə, həmçinin, öz ana dillərində”

Mustafa Bəylə dialoqunda Mirzə Kərim deyir: “Mən yoxsul bir müəllim babayam. Haraya getsəm, beş uşağa dərs verib dolanacağam. Mülküm yox, evim yox, malım yox, qovulmaqdan da qorxmuram. Dustaqxanaya saldırsan, bir parça çörək yeyib dustaqlara dərs verərəm. Sürgün elətdirərsən, haraya getsəm, müəllimlik mənə çörək verəcək. Amma vay sizin halınıza. Buna görə də mən sizin öz məsləhətinizi deyirəm. Yoxsa, bir ehtiyacım yoxdur. Axırı sizin üçün pis keçər”

Verilmiş dialoqda ədib öz peşəsilə fəxr etdiyini, biliyin ölməyən xəzinə olduğunu bir daha vurğulamışdır. Dramaturq pyeslərində zəhmətkeş, ziyalı, qayğıkeş, xalqın savadlı olması üçün əlindən gələni etməyə hazır olan insanların tipik obrazını müəllim surətləri vasitəsilə əks etdirmişdir.

Açar sözlər: *pyes, müəllim surətləri, müəllim mövqeyi, ölməyən xəzinə, ana dili.*

KƏMALƏ NƏCƏFOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Bakı Dövlət Universiteti

BDU-da TÜRK XALQLARI ƏDƏBİYYATININ TƏDRİSİ TARİXİ

Bakı Dövlət Universitetində türk xalqlarının ədəbiyyatı 40 ildən artıqdır ki, tədris olunur. Qeyd edək ki, bu fənnin tədrisi üzrə ilk kafedra 1973-cü ildə “SSRİ xalqları ədəbiyyatı” adı ilə məhz BDU-da yaradılmışdır. 1989-cu ildən kafedra “Türk və şərq slavyan xalqları ədəbiyyatı”, 2004-cü ildən “Türk xalqları ədəbiyyatı” adı ilə fəaliyyət göstərmişdir. Sovet dönməsində fənnin tədrisi prosesində siyasi-ideoloji aspektlərə daha çox diqqət yetirilirdi. Dövrün tələbi ilə sovet ideologiyasına uyğun sənətkarlara və əsərlərə daha geniş yer verilirdi. Etnik təfəkkür hadisələrinin səciyyəvi cəhətləri məqsədli şəkildə təhrif olunurdu. Eyni etnik kökdən olan türk xalqları folklorunun və yazılı ədəbiyyatının mənimsədilməsində bəzi təbliğati məsələlər ön plana çəkilir, yadlaşdırılmağa cəhdlər göstərilən türk xalqları adına qan qohumluğundan irəli gələn hallar mümkün dərəcədə qabardılırdı. Türkiyə ədəbiyyatı türk xalqları ədəbiyyatından tamamilə təcrid edilmişdi. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra bütün bunlar tədricən aradan qaldırıldı. Hal-hazırda fənnin tədrisi prosesində əksər türk xalqlarının – Türkiyə türklərinin, qazaxların, qırğızların, özbəklərin, türkmənlərin, tatarların ədəbiyyatı öyrədilir. Adları çəkilən xalqların folkloru ən qədim dövrdən tutmuş müasir mərhələyə qədərki yazılı ədəbiyyatı mümkün dərəcədə əhatə olunur. Eyni zamanda türk dünyasının etnik-mədəni sərvətinin yaranmasında, milli söz sənətinin inkişafında xüsusi xidmətləri olan şəxsiyyətlərin həyat və yaradıcılığı ayrıca tədris edilir. Türk xalqları ədəbiyyatının tədrisi ona görə vacib və zəruridir ki, bu xalqlar dünya söz sənətinin tarixinə əbədi həkk olunmuş sənətkarlar və bədii nümunələr yaradıblar. Bu biliklərin gənc nəsəyə çatdırılması və mənimsədilməsi olduqca vacibdir. Tədris zamanı türk xalqlarının genetik əlaqələrinin, mənəvi dəyərlərinin bağlılığı qabarıq şəkildə nəzərə çatdırılır. Türk xalqları ədəbiyyatının Azərbaycan ədəbiyyatı ilə qarşılıqlı əlaqələri məsələləri də mühazirələrdə daim diqqətdə saxlanılır. Bütövlükdə, bu ədəbiyyatın tədrisi türkçülüüyü təbliğ etmək, türk xalqlarını mənəvi dəyərlər baxımından birləşdirmək məqsədinə xidmət edir. Bu mənada bu gün ümumtürk mədəniyyətini daha da zənginləşdirmək, ədəbi-mədəni əlaqələri inkişaf etdirmək istiqamətində böyük işlər görüldüyü bir zamanda türk xalqları ədəbiyyatının tədrisi olduqca aktualdır.

Açar sözlər: *türk, xalq, ədəbiyyat, tədris, ədəbi əlaqə.*

YEGANƏ HÜSEYNOVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
 Gəncə Dövlət Universiteti

BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN HƏYATINDA BAKI DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN ROLU

Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan xalqının milli sərvətidir.
(Heydər Əliyev)

Azərbaycan şeirinin orijinal poetik təfəkkürə və çoxşaxəli yaradıcılıq imkanlarına malik olan nümayəndələrindən biri Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə 1942-ci ildə orta məktəbi bitirib Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) Filologiya fakültəsinə daxil olmuş, 1947-ci ildə bitirmişdir. Bəxtiyar Vahabzadənin ədəbiyyat aləminə gəlişi də universitetdə oxuduğu illərə təsadüf edir. Belə ki, 1943-cü ildə şairin ilk şeiri "Ana və şəkil" nəşr edilmiş, "Dostluq", "Aylı gecələr" poemaları da tələbəlik illərində qələmə alınmışdır. 1950-ci ildən - 1990-cı ilə kimi Bəxtiyar Vahabzadə təhsil aldığı Universitetin Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında işləmiş və istər elmi, istərsə də bədii yaradıcılığının qızğın dövrü də həmin illərə təsadüf etmişdir.

1970-ci ildə B. Vahabzadə tələbələrində ithaf etdiyi "Qiyət" poemasını yazır. Uzun illər BDU-da pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olan müəllifin bu mövzu haqqında ayrıca bir poema qələmə alması təsadüfi deyil. Gəncliklə belə təmas və ünsiyyət, şairin özünün qeyd etdiyi kimi, yeni mövzuların, ideyaların yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Şair müəllimliyi, gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olmağı ömrünün, taleyinin qismətinə düşən pay kimi dəyərləndirir. Müəllimliklə şairliyi öz şəxsinə birləşdirən müəllif hər iki vəzifənin cəmiyyət üçün gərəkliyinə, verə biləcəyi faydalara yetərinə önəm verir.

Poemanın ayrı-ayrı hissələrində müəllim-tələbə münasibətləri, yaşanan müxtəlif xarakterli məqamlar poetik mühakimənin predmeti seçilir. İmtahan prosesi bu baxımdan özünün psixoloji ovqat, həyəcan və narahatlığı ilə diqqəti cəlb edir. Şair imtahanı yalnız biliyi və bacarığı üzə çıxaran bir sınaq anı kimi təsvir etmir, əksinə bu gərgin anların arxasında dayanan iradə və dözümlü, əyilməz xarakter bütövlüyünü axtarıb-arayır.

"Qiyət" poemasında Bəxtiyar Vahabzadə 70-ci illərin ictimai, mənəvi problemlərinə toxunur. Belə bir mövzuda poema yazmaq bəlkə də bu gün ictimai funksionallığını itirsə də, 70-ci illərdə sovet cəmiyyətinin əsas problemlərindən biri olaraq qalırdı. Buna görə də B. Vahabzadə bu problemi ictimai, mənəvi-əxlaqi kontekstdə təsvir etməklə cəmiyyətin problemləri kimi bədii müstəviyə gətirir.

Açar sözlər: *BDU, B. Vahabzadə, müəllim, yaradıcılıq, poema.*

AYGÜN MEHDİYEVA
 Bakı Dövlət Universiteti

BAKI DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN FİLOLOGİYA FAKÜLTƏSİNDƏ M.V. VİDADI İRSİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yeri olan, realizmə qüvvətli meyl göstərən sənətkarlardan biri olan Molla Vəli Vidadi zəngin və rəngarəng yaradıcılığa malikdir. O, ədəbiyyatımızın hər iki qoluna məxsus ənənələri qorumuş, möhkəmləndirmişdir. Onun əsərləri Azərbaycan xalqının keçirdiyi tarixi qəm və kədər bariz nümunəsidir. Dövrün qarışıqlığı, Azərbaycanın vəziyyətinin çətinləşməsi, xarici dövlətlərin təsiri və müdaxiləsi XVIII əsrin əsas mənzərəsi idi.

Azərbaycan ədəbiyyatına qiymətli, dəyərli, məzmunlu əsərləri ilə daxil olan Molla Vəli Vidadi irsi Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində çalışan ədəbiyyatşünas alim və tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmiş və onun həyat və yaradıcılığı ətrafı öyrənilmişdir.

Molla Vəli Vidadinin həyat və yaradıcılığını araşdıran alimlərdən biri də ədəbiyyat tariximizdə böyük xidmətləri olan akademik Həmid Araslıdır. O, şairin əsərlərini çap etdirmiş, ön söz, lüğət və izahların müəllifi olmuşdur. H. Araslı şairin yaradıcılığının əsas problemlərini, lirikasının ideya-mövzu xüsusiyyətlərini araşdırmış, «Müsibətnamə» əsəri haqqında elmi fikirlər və mülahizələrini irəli sürmüşdür. Tarixi mənbələrə əsaslanaraq şairin doğum yerini düzgün müəyyənləşdirmişdir. Şairin xalq ədəbiyyatı ilə bağlılığını, onun şeirlərinin dil-üslub məziyyətlərini yüksək qiymətləndirən H. Araslı yazırdı: «Vidadinin kədəri şəxsi deyil, ictimai həyatdan gələn vətəndaşlıq kədəridir».

Akademik Həmid Araslının araşdırmalarını professor Əliyər Səfərli davam etmişdir. O, Vidadi irsini öyrənən alimlərdən biridir. «Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı» dərslində şairin yaradıcılığının

əsas istiqamətlərindən bəhs etmiş, onun özünəxas məziyyətlərini işıqlandırmağa çalışmışdır. Ə.Səfərli şairin yaradıcılığına yüksək qiymət vermiş, «Vidadi kədəri ictimai kədər idi, dünyəvi, bəşəri səciyyə daşıyırdı, onun həyata, orta əsrlər dünyasına münasibətinin özünəməxsus forması idi» deyərək qeyd etmişdi. XVIII əsrdə poeziyamızda ən dəyərli əsər Vaqif ilə Vidadinin deyişməsidir. Lakin bu aşiq deyişməsi deyil, iki təfəkkürün, iki əqidənin qarşılaşmasıdır. Ə.Səfərli bir məqamı da xüsusi qeyd edərək Vidadini Vaqifdən fərqləndirən əsas cəhət kimi onun dərddli, qəmli, qəlbi sınıq, ürəyi kövrək və bədbin olduğunu göstərirdi.

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində çalışan ədəbiyyatşünas alimlərin əsərləri daim maraqla qarşılır və heç zaman aktuallığını itirmir.

Açar sözlər: *Molla Vəli Vidadi, Azərbaycan ədəbiyyatı, filologiya fakültəsi, Həmid Araslı, Əliyər Səfərli.*

AYGÜN ZƏKİYEVA
Bakı Dövlət Universiteti

PROFESSOR QARA NAMAZOVUN ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ FƏALİYYƏTİ

86 illik ömrünün 50 ilini Bakı Dövlət Universitetinə bağlayaraq adını 100 illik təhsil ocağının tarixinə yazdıran görkəmli alimlərdən biri də Qara Mustafa oğlu Namazovdur (1930-2016). Uzun illər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının professoru vəzifəsində çalışan Qara Namazov 2002-2006-cı illərdə Filologiya fakültəsinin dekani, 2002-2008-ci illərdə Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı (indiki Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi) kafedrasının, 2002-2012-ci illərdə kafedranın nəzdində fəaliyyət göstərən “Dədə Qorqud” Elmi-Tədqiqat Laboratoriyasının müdiri, 2006-2013-cü illərdə Universitetin nəzdində fəaliyyət göstərən ixtisaslaşdırılmış D.02.181 Dissertasiya Şurasının sədr müavini olmuşdur.

Zəngin elmi yaradıcılığa malik alimin çoxşaxəli tədqiqat dairəsi Azərbaycan ədəbiyyatının, demək olar ki, bütün sahələrini – şifahi xalq ədəbiyyatı, klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatını əhatə edir. Respublikada və xaricdə 10-dan çox monoqrafiya, 30-dan çox kitab, 400-dən çox elmi və publisistik məqaləsi çap olunmuşdur.

Elmi və pedaqoji fəaliyyətinə görə “Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi” fəxri adına (2000), “Qabaqcıl təhsil işçisi” adına (2006), “Qızıl qələm” mükafatına (2009), “Xalqın nüfuzlu ziyalı” (2011) fəxri diplomuna layiq görülmüş, “Şöhrət” ordeni (2009) ilə təltif olunmuşdur.

Q.Namazov Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı kursunun yaradıcılarından, tədqiqi və tədrisi sahəsində ilk uğurlu addım atanlardan olmuşdur. Onun “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı” (1984; 2007), 3 cildlik “Uşaq ədəbiyyatı antologiyası” (2005) kitabları bu sahəyə qiymətli töhfələrdir.

Elmi yaradıcılığa başladığı ilk gündən ömrünün sonuna qədər möhkəm, eyni zamanda kövrək tellərlə bağlı olduğu Azərbaycan aşiq yaradıcılığına həsr etdiyi “Aşığın sazı və sözü” (1980), “Azərbaycan aşiq sənəti” (1984), “Aşıqlar” (2004), “Ozan-aşiq sənətinin tarixi” (2013) kimi dəyərli monoqrafiyalar, silsilə məqalələr Qara Namazovun bu sahədə uğurlu araşdırmalarıdır.

Q.Namazov tələbə və müəllimlərin yaddaşında dəyərli alim olmaqla bərabər, xeyirxah, həssas qəlbə malik şəxsiyyət olaraq qalacaqdır.

Açar sözlər: *Qara Namazov, Azərbaycan ədəbiyyatı, uşaq ədəbiyyatı, aşiq.*

AYNUR MƏMMƏDOVA
Bakı Dövlət Universiteti

AKADEMİK HƏMİD ARASLININ TƏDQIQATLARINDA FƏDAİ YARADICILIĞI

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminin görkəmli nümayəndəsi akademik Həmid Araslinin elmi-pedaqoji fəaliyyəti uzun illər Bakı Dövlət Universitetinin, o zamankı Azərbaycan Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsi ilə bağlı idi. O, burada orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini tədris edirdi. Onun orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi ilə bağlı oxuduğu mühazirələr və yazdığı tədqiqat əsərləri ədəbiyyatşünasların yetişdirilməsində müstəsna rol oynamış, bu dövrün ədəbi mənzərəsini canlandırmış və Əmani, Fə dai, Kişvəri, Saib Təbrizi, Qövsü Təbrizi kimi az araşdırılmış klassik ədəbiyyatımızın nümayəndələri haqqında məlumat vermişdir.

Azərbaycan poeziyasının inkişafında xüsusi xidmət göstərmiş, qələmini epik və lirik janrlarda sınamış, ədəbiyyat tariximizdə “Bəxtiyarname” poeması ilə tanınan şair Fədainin həyat və yaradıcılığı haqqında maraqlı mənbələrdən biri də görkəmli akademik Həmid Araslıya məxsusdur. Ədəbiyyatşünaslıq tariximizdə

Fədai və onun “Bəxtiyarnamə” poeması haqqında bəzi araşdırmalar aparılsa da, bu haqda Həmid Araslının maraqlı mülahizə və müddəaları diqqət çəkir. O, “XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” adlı dərsliyində Fədaiyə ayrıca yer ayırmış, şairin həyat və yaradıcılığı barəsində qısa məlumat verdikdən sonra mövzunun tarixi, “Bəxtiyarnamə” poemasının qısa məzmununu, ideyası haqqında fikir və mülahizələrini irəli sürmüşdür. Akademik Həmid Araslı “Bəxtiyarnamə” poemasının yazılma tarixini müəyyənləşdirmiş və Fədainin qocalıq illərində yazdığını göstərmişdir.

Poemanın mövzu mənbəyini araşdıran müəllif hesab edir ki, “Bəxtiyarnamə” poemasının mövzusu ərəb mənbələrinə daha çox uyğundur. O, XV əsrdə Qaraqoyunlu Şah Cahan adına Pənahi təxəllüslü bir şairin yazdığı mənzum “Bəxtiyarnamə”nin mövzusu ilə Fədainin “Bəxtiyarnamə”sinin eyni mənbədən qaynaqlandığını bildirmişdir.

Həmid Araslı poemanın ideya istiqamətini müəyyənləşdirmiş və Fədainin şifahi xalq ədəbiyyatından, atalar sözlərindən, məsəllərdən, epitet, təşbeh və mübaliğələrdən çox ustalıqla istifadə etməsini göstərmişdir.

Həmid Araslının mənbələrə əsaslanaraq söylədiyi orijinal elmi fikirləri bu gün də aktuallığını itirmir və təhlilini gözləyir.

Açar sözlər: *Həmid Araslı, Fədai, “Bəxtiyarnamə”, şifahi xalq ədəbiyyatı.*

FİRUZƏ SADIQOVA

Bakı Dövlət Universiteti

RAMİZ ƏSKƏRİN TƏRCÜMƏ YARADICILIĞINDA “QUTADĞU BİLİG” POEMASI

BDU-nun Türkologiya kafedrasının müdiri, “Şöhrət” ordenli Ramiz Əskərin elm sahəsində əldə etdiyi qeyri-adi nailiyyətlər onu təkcə Azərbaycanda deyil, həm də bütün türk dünyasında yüksək səviyyəli bir alim kimi şöhrətləndirmişdir. Ramiz Əskər şair, jurnalist, publisist olmaqla yanaşı, eyni zamanda tərcümələri ilə də tanınır. “Monqolların gizli tarixi”, Yusif Xas Hacibin “Qutadğu bilik”, Z.M. Baburun “Baburnamə”, B.Çobanzadənin “Seçilmiş əsərləri”, B.Ögəlin “Türk mifologiyası”, F.Sümərin “Oğuzlar” və s. əsərlər bu qəbildəndir. Tərcümələri içərisində Yusif Xas Hacibin “Qutadğu Bilig” poeması xüsusi yer tutur. Bu günə qədər türk dilinin fundamental mənbələrindən olan “Qutadğu Bilig” haqqında bir çox tədqiqatlar aparılsa da, “Qutadğu Bilig”in oxunması, tərcüməsi və kataloquna dair yeni şərhələr, düzəlişlər və təkliflər hələ də davam edir. Ramiz Əskərin 492 səhifədən ibarət 1994-cü ildə çap olunmuş “Yusif Balasaqunlu Qutadğu Bilig”, 2003-cü ildə 320 səhifəlik “Qutadğu Bilig”, 2016-cı ildə 292 səhifəlik “Kutadğu Bilig bibliyografyası”, 2017-ci ildə 356 səhifəlik “Yusif Balasaqunlu və Kutadğu Bilig bibliyografyası”, 2017-ci ildə 136 səhifəlik “Qutadğu Bilig hikmətləri” kitabları işıq üzünə görmüşdür. Qeyd edək ki, alimin namizədlik dissertasiyası da “Yusif Balasaqunlu “Qutadğu Bilig” poemasında adlar” mövzusunda həsr olunmuşdur. Bu isə o deməkdir ki, R.Əskər təkcə bu tarixi abidənin tərcüməçisi deyil, həm sanballı tədqiqatçısıdır.

Türkoloq alimin araşdırmaları içərisində “Qutadğu Bilig”in tarixi, bədii-poetik üslubu, dil xüsusiyyətlərinə həsr olunmuş çoxlu dəyərli əsərləri vardır. Poemanın mövzusu öyüddür və mübahisə, danışıq şəklində yazılmışdır. Yusif Xas Hacib Balasaqunlunun türk xalqlarının mədəniyyəti, ədəbiyyatı və ictimai-siyasi fikir tarixində xüsusi yeri vardır. “Qutadğu Bilig” eyni zamanda insanı mənəvi kamilliyə, əməyə səsləyən, ona elm və bilik öyrədən, dəyərli ağıl və tövsiyələr, ibrətli öyüdlər, təcrübə nəsihətlər verən çox faydalı bir didaktik əsər, mükəmməl bir poema – möhtəşəm ədəbi-mədəni abidədir.

Açar sözlər: *R.Əskər, Qutadğu bilik, poema, türk, tarix, tərcümə.*

GÜLNAR AXUNDOVA

Bakı Dövlət Universiteti

BDU-nun İLK AZƏRAYCANLI REKTORU - REPRESSİYA QURBANI T.Ş.SİMURQ

Zəngin tarixi keçmişə malik, elm məbədi olan Bakı Dövlət Universiteti yüz il öncə Azərbaycanda təhsilin təmən daşını qoymuşdur. 1937-ci il repressiya qurbanları sırasında Bakı Dövlət Universitetinin yetişdirdiyi ziyalılar, həmçinin bu təhsil ocağının dörd rektorunun olması heç də səbəbsiz deyildi. Sovet quruluşu üçün milli-mənəvi dəyərlərlə zəngin ziyalılar təhlükə obyektinə idi. Repressiya qurbanları Tağı Şahbazi 1926-1929-cu illərdə, Maqşud Məmmədov 1929-1930-cu illərdə, Məmmədqazım Ələkbərli 1934-1935-ci illərdə, Balabəy Həsənbəyov isə 1935-1937-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin rektoru olmuşdur. Yüksək təhsilə malik, milli-mənəvi dəyərləri qoruyan, rektorluqdan başqa müxtəlif vəzifələr tutan bu şəxslər, təbii ki, Sovet quruluşu üçün təhlükə idi.

Universitetin ilk azərbaycanlı rektoru, yazıçı, publisist Tağı Şahbazi Simurq 1892-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Bakıdakı 9 sayılı və rus-tatar məktəbində təhsil alan Tağı Şahbazi Üçüncü Gimnaziyada latın dilindən imtahan verərək şəhadətnamə almış, sonra Xarkov Darülfünunun Fizika və Riyaziyyat fakültəsinin Təbiyyat şöbəsinə qəbul olmuşdur. Tələbəlik illərində “Sosial-demokrat bolşevik fırqəsi”nin tələbə fraksiyasına daxil olmuş, Bakıda “Hümmət” təşkilatının, eləcə də Xarkovda “Cənub türk-tatar işçisi” hərəkatının fəal iştirakçılarından biri olmuşdur. O, gənc yaşlarından məsul işlərdə çalışmış, Azərbaycanda sovet rejimi qurulduqdan sonra da bir sıra mühüm yerlərdə – Bakı Səhiyyə şöbəsinin müdiri, Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığında nazir müavini, “Maarif və mədəniyyət” jurnalının baş redaktoru, Azərbaycanı öyrənən və təbliğ edən Cəmiyyətin təşkilatçılarından biri, Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Rəyasət heyətinin üzvü vəzifələrində çalışmışdır.

Tağı Şahbazinin bədii yaradıcılığında qadın azadlığı, mənəviyyat problemləri, dini fanatizm və başqa məsələlər yer alır. Tağı Şahbazinin “Ağanın kənizi”, “Azadlıq üçün cinayət”, “Aldanmış ümid” və başqa kitabları mövzu rəngarənglikləri ilə fərqlənir.

Simurqun yaradıcılığında əks olunan yenidənqurma siyasətinin təbliği belə onu “37 məngənəsi”ndən xilas edə bilməmişdir. O, 1937-ci il noyabrın 2-də Azərbaycan SSR XDİK Dövlət Təhlükəsizlik İdarəsi tərəfindən həbs edilmiş, 1938-ci il yanvarın 2-də SSRİ Ali Məhkəməsinin Hərbi Kollegiyasının çıxardığı qərarla əmlakı müsadirə olunmuş, həyatına güllələnmə ilə son verilmişdir.

Açar sözlər: *Tağı Şahbazi, filologiya, BDU, yüz illik, ilk rektor.*

JALƏ VƏLİ

AMEA-nın akademik Ziya Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu

ELMAN ARASLININ HƏYATI VƏ FƏALİYYƏTİ HAQQINDA BİR NEÇƏ SÖZ

Elman Həmid oğlu Araslı 1934-cü ildə tanınmış ziyalı, ədəbiyyatşünas, tənqidçi, akademik Həmid Araslının ailəsində doğulmuşdur. Bu ailənin Azərbaycanın çoxəsrlik tarixi ilə dərin əlaqələri var idi. Babası Məmmədəğa Araslı Azərbaycanın aparıcı mərkəzi olan Gəncə şəhərinin savadlı din xadimlərindən olmuşdur.

Keçən əsrin ortalarında təbiətin qoynunda dost yığıncaqları keçirmək adət halı almışdı. Elman Araslının valideynləri bu cür tədbirlərin hazırlanmasında aktiv iştirak edirdilər. Onun uşaqlığı Bakı ədəbi mühitində mərhum atasının dostları Məmməd Rahim, Səməd Vurğun, Mehdi Hüseyn, Mir Cəlal Paşayev, Süleyman Rüstəm, Məmməd Arif Dadaşzadə, Cəfər Xəndan və başqalarının ətrafında keçmişdir. 1956-cı ildə o, Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universitetinin) Filologiya fakültəsini bitirir. Taleyini müəyyənləşdirən bu hadisə ailə ənənəsini davam etdirməyin göstəricisi olmalı idi. Amma həyat onu doğma Bakı mühitindən, ailəsindən, dostlardan uzaqlaşdıraraq Moskva şəhərinə aparır. Burada o, Sovet İttifaqının Şərq Araşdırmalarının əsas mərkəzi olan SSRİ-nin Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutunda aspiranturada oxuyur. “Corci Zeydan və ərəb ədəbiyyatında tarixi roman janrı” adlı dissertasiyası üzərində işləyir. Bu zaman o, çoxsaylı ərəbdilli, rusdilli mənbələrdən geniş şəkildə istifadə edir. Bundan başqa, Elman Araslı qərb alimlərinin bir sıra tədqiqatlarını araşdıraraq onlardan bəhrələnir.

Dövrün filologiya elminin ən tanınmış biliciləri Q.Şerbatov, Y.Ansis və başqaları onun müəllimləri olmuşdur.

1962-ci ildə Qahirədə baş tutan ilk uzunmüddətli məzunıyyətdən Elman Araslının yarım əsr davam edən məsuliyyətli, çətin diplomatik fəaliyyəti başlayır. Misirdə SSRİ Ticarət nümayəndəliyində işləyir, SSRİ-nin Bağdaddakı Mədəniyyət Mərkəzinin baş direktoru olur, burada səfirliyin birinci katibi kimi ilk dəfə olaraq diplomatik fəaliyyətə başlayır.

65 ölkədə nümayəndəliyi, filialları olan Sovet Dostluq Cəmiyyəti adlandırılan (SSOD) nüfuzlu qurumda beş il Yaxın və Orta Şərq ölkələri şöbəsinə rəhbərlik edir, “RSFSR-in əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adına layiq görülür. 1980-1984-cü illərdə SSRİ-nin İordaniya, Yəmən səfirliyində çalışır, həm də Sovet Mədəniyyət Mərkəzinin baş direktoru vəzifəsini icra edir. Bundan əlavə, Elman Araslı Azərbaycanın Səudiyyə Ərəbistanı və İordaniyada səfiri kimi xidmət edir, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatında daimi nümayəndə olur. Filologiya fakültəsinin məşhur məzunu doğma Universitetini ən yüksək səviyyədə təmsil edir.

Açar sözlər: *Elman Araslı, Həmid Araslı, filologiya fakültəsi, səfir, diplomatik fəaliyyət.*

MEHRİBAN ORUCOVA
Gəncə Dövlət Universiteti

SÖHRAB TAHİR POEZİYASININ DİL-ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Bakı Dövlət Universitetinin Azərbaycan elminin inkişafında oynadığı rola yüksək qiymət verən ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “Azərbaycan elmi dünyanın qabaqcıl elmləri sırasındadır. Onun inkişafında Bakı Dövlət Universitetinin fəaliyyəti əvəzsizdir. Bakı Dövlət Universiteti yarandığı gündən Azərbaycan elmini inkişaf etdirən mərkəzə çevrilmişdir.

Azərbaycan elminin inkişafında böyük rol oynamış Bakı Dövlət Universiteti görkəmli tarixi şəxsiyyətlər, alimlər, şair və yazıçılar yetişdirmişdir. Bakı Dövlət Universitetinin məzunlarından biri də xalq şairi, nasir publisisti Tahir Söhrab (Söhrab Tahir) Əbülfəz oğludur. Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Söhrab Tahirin şeirlərinin dili bədii üslub xüsusiyyətlərinin zənginliyi ilə seçilir.

Söhrab Tahir şeirlərinin dilində ümumi qrammatik kateqoriyaların morfoloji əlamətləri, bəzi əsas nitq hissələrinə məxsus morfoloji quruluş, numerativ sözlər, ədatlar, təsdiq və inkar feilləri, xəbərlilik şəkilçilərinin ixtisarı, bəzi qrammatik şəkilçilərin təkrarı üslubi xüsusiyyətlərlə səciyyələnir. Şeirdə mükəmməl qafiyələrin, oxşar fonetik tərkiblərin yaranmasında sözdəyişdirici şəkilçilərin rolu böyükdür. Leksik təkrarın fərqli qrammatik formalarda işlənməsi təkrarda yeknəsəqlik yaratmır, misraya əlavə bədii çalar verir. Cümlə üzvlərindən birinin ellipsisə uğraması, inversiya, sintaktik təkrarlar da şeir dilində bədii dil xüsusiyyətinə çevrilir. Söhrab Tahirin şeirlərində müşahidə olunan bütün bu keyfiyyətlər fonetik, leksik və qrammatik səviyyələr üzrə sistemli və geniş şəkildə araşdırılmadığından şairin şeirinin dil və üslub xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Dünyada bütün itkilərə dözmək, ağır dərdlərə sinə gərmək, tənha yaşamaq mümkündür. Ancaq vətənsizlik, doğulduğun yerdən ayrı düşmək ölümdən də betərdi. S.Tahir bu ağır yükü, ikiyə bölünmüş vətən dərdini ömür boyu çiyinlərində və ən əsası da, qəlbində daşdı. Şairin vətən həsrəti qəlbindən süzülüb yazılarına töküldü.

*Azad qardaşım var, onunla xoşam,
Mən gərək sahili sahilə qoşam,
İki bölünməkdən elə qorxmuşam
Çöpü də ikiyə bölmərəm daha!*

Xalq şairi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüdüçüsü Söhrab Əbülfəz oğlu Tahiri 2016-cı il mayın 4-də - ömrünün 90-cı ilində vəfat etmişdir. Xalq şairi Söhrab Tahirin əziz xatirəsi onu tanyanların, sevnələrin qəlbində həmişə yaşayacaqdır.

Açar sözlər: *elm, bədii üslub, şeir, fonetik, leksik.*

PAKİZƏ ZAKİROVA

AMEA-nın Şəki Regional Elmi Mərkəzi, ADPU-nun Şəki filialı

ARİF ABDULLAZADƏ – ALİM-ŞAİR

Arif Abdullazadə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutan, ideya yükü baxımından orijinal əsərlər yaradan, lakin nədənsə haqqında az danışılan bir müəllifdir. Sözügedən tezis A.Abdullazadə irsinin araşdırılmasına həsr olunmuş, tərəfimizdən həyata keçirilən irihəcmli tədqiqat işinin kiçik bir hissəsini təşkil etməklə, qısaca olaraq alim-şairin ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki fəaliyyətini işıqlandırmağa hesablanmışdır.

Şair, nasir, dramaturq, ədəbiyyatşünas alim, tərcüməçi, filologiya elmləri doktoru, professor Arif Əbdürrəhman oğlu Abdullazadə (1940-2002) Şəkidə dünyaya göz açmış, burada orta məktəbi bitirdikdən sonra 1956-1961-ci illərdə o zamankı ADU-nun Filologiya fakültəsində təhsil almışdır. A.Abdullazadə 1966-cı ildə “Qafur Qantəmirin həyat və yaradıcılığı” mövzusunda namizədlik, 1977-ci ildə “Azərbaycan poeziyasında yaradıcılıq üslubları” mövzusunda doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etmişdir. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının əsas kitabxanasında və Nizami adına Ədəbiyyat muzeyində redaktor olmuşdur. A.Abdullazadə sonradan Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda kiçik elmi işçi kimi işə başlamışdır. Gənc alim zamanla həmin institutda Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsində müdir vəzifəsinə qədər yüksəlmiş və ömrünün sonuna kimi həmin vəzifədə qalmışdır (1993-2002). Professor A.Abdullazadə yeddi namizədlik dissertasiyasına rəhbərlik etmişdir. Azərbaycan və SSRİ Yazıçılar İttifaqlarının üzvü olan şair uzun müddət Yazıçılar Birliyində poeziya bölməsinin sədri olmuşdur.

A.Abdullazadə 12 şeir kitabı, 2 pyes, 5 roman, çoxsaylı məqalələri və monoqrafiyaları ilə ədəbi aləmdə tanınmışdır.

Prof. A.Abdullazadənin ədəbiyyatşünaslıq sahəsində fəaliyyətini aşağıdakı bir neçə istiqamət üzrə tədqiqata cəlb etmək mümkündür:

- Ədəbiyyat nəzəriyyəsi və üslubiyyat məsələlərinə həsr olunmuş monoqrafiyaları;
- Ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcılığının araşdırıldığı monoqrafiyaları;
- Ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcılığına həsr olunmuş elmi və elmi-publisistik məqalələri;
- Redaktoru olduğu, tərtib etdiyi və nəşrinə məsul olduğu kitablar;
- Rəhbərlik etdiyi və rəyçisi olduğu dissertasiyalar.

Sadalanan təsnifata aid hər bir bəndin genişplanlı tədqiqi belə bir fikir söyləməyə əsas verir ki, Professor A.Abdullazadə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elmində müstəna xidmətləri olan bir alimdir. Xüsusilə, onun fərdi yaradıcılıq üslubları ilə bağlı tədqiqatları bu gün də öz aktuallığını qoruyur və onların tədqiqatına ehtiyac var.

Açar sözlər: *Arif Abdullazadə, ədəbiyyatşünaslıq, üslubiyyat, monoqrafiya, şair.*

PƏRVANƏ PAŞAYEVA

Bakı Dövlət Universiteti

MİR CƏLAL KLASSİKLƏRİMİZ HAQQINDA

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yer tutan görkəmli sənətkar Mir Cəlal Paşayev olduqca maraqlı bir yaradıcılıq yolu keçmiş, qiymətli ədəbi-mənəvi sərvət yaratmışdır. Bu sərvət yeni bir ədəbi nəslin yaranmasında və formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Mir Cəlal geniş yaradıcılıq diapazonuna malik idi, ədəbiyyatımızda yüksək mövqeyi olan görkəmli nasir, ədəbiyyatşünas, pedaqoq, ictimai xadim kimi şöhrət qazanmışdır. Bədii yaradıcılığa başladığı gündən özünün orijinal üslubu və yazı manerasının təkrarsızlığı ilə seçilən ədib tez bir zamanda oxucu kütləsinin rəğbətini cəlb etmişdir. Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə, klassiklərimizin sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə dair çoxlu məqalə və kitabların müəllifi olmuş, ədəbi tənqid və ədəbiyyat nəzəriyyəsi ilə ciddi məşğul olmuşdur.

Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində yeniliklər yaratmış, öz orijinal yaradıcılığı ilə başqalarından köklü surətdə fərqlənmiş, yeni bir ədəbi məktəbin əsasını qoymuş İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığına yüksək dəyər verərək, “fəlsəfi lirikanın banisi, ana dilində ilk dəfə ən çox və ən qüdrətli əsərlər yazan, poeziyasında insanları sağlam idraka çağıran, dini ehramını və çürük etiqlərini cəsarətlə qırmaqlayan, ... insan ləyaqətini həmişə və hər yerdə uca tutan böyük şair” kimi qiymətləndirmişdir.

Mir Cəlalin Füzulinin 400 illik yubileyi ilə əlaqədar yazdığı “Füzuli sənətkarlığı” kitabı füzulişünaslıq elmində bu gün də öz əhəmiyyətini qoruyub saxlamaqdadır. Əsər müəllifin uzun müddət apardığı tədqiqatların məhsuludur. Əsərdə Füzuli sənətkarlığı tam şəkildə araşdırılmışdır. Şairin lirikasını ilk dəfə elmi şəkildə ideya-məzmun baxımından qruplaşdıran Mir Cəlal Füzulinin ictimai-fəlsəfi şeirlərini təhlil etmiş, şairin yaradıcılığında tərənnüm olunan kədəri “yalnız şəxsi deyil, çox zaman ictimai, fəlsəfi məzmunlu vətəndaşlıq kədəri” olduğunu göstərmişdir.

Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin, dünya ədəbi prosesinin bir çox problemlərinin təhlil olunması istiqamətində ciddi töhfələr vermiş, onun hər tədqiqatı ədəbiyyatşünaslıq elmimizdə konseptual əsər kimi yer tutmuşdur.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, Azərbaycan ədəbiyyatı, fəlsəfi lirika, Nəsimi, Füzuli.*

ÜLKƏR SƏLİMOVA

Bakı Dövlət Universiteti

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN YARADICILIQ YOLUNA BİR NƏZƏR

Mir Cəlal - bu iki kəlmə Azərbaycan ədəbiyyatında dolğun, möhtəşəm və nəhəng səslənir. Mir Cəlal ömrünün manifesti özünü yazıçı, alim və müəllimlikdə göstərir. Bu üç müqəddəs sənəti öz müdrik şəxsiyyətində cəmləşdirən Mir Cəlalin XX əsr Azərbaycan elminin, ədəbiyyatının, təhsilinin inkişafındakı xidmətləri misilsizdir.

Mir Cəlal barədə ən səmimi duyğuları Süleyman Rüstəm çox gözəl ifadə etmişdir:

Sadə ürəklərdə yandırır çıraq,

Qazanın ellər məhəbbətini.

Böyük şəxsiyyətlər tarix fonunda yetişirlər. Allahın nurundan yaranan insan böyük hikmətlər dəryasına, bəşəriyyətin sevimlisinə çevrilə bilər. Mayasında halallıq, sevgi, paklıq, istedad olan yerdə Allah sənin istəyinə, arzularına köməkçi olur. Elə bu istəklə dünyaya göz açmış Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatına bir töhfə olmuşdur.

XX əsrin 20-30-cu illərində ədəbi aləmdə əvvəlcə şeir, sonra isə oçerk və hekayələri ilə görünən Mir Cəlal sonra istedadlı və orijinal yaradıcılıq üslubu olan yazıçı kimi tanındı, görkəmli nasir kimi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində öz layiqli və şərəfli yerini tutdu.

Mir Cəlalin yaradıcılıq dünyası ilə tanışlıqdan sonra belə qənaətə gəlmək olur ki, onu düşündürən həyati məsələləri, milli folklorun, xalq təfəkkürünün işığını, milli-mənəvi dəyərlərin klassik ənənələrə uyğun inkişafını, xalq həyatının real görüntüsünü nəsr dilində aydın şəkildə vermək mümkündür.

Mir Cəlali əvvəlcə yazıçı kimi tanışsaq da, sonrakı illər o, böyük ədəbiyyatşünas alim, nüfuzlu pedaqoq kimi nəzərlərimizdə böyüyür.

XX əsrin ədəbi-elmi fikrinin korifeylərindən sayılan Mir Cəlal ədəbiyyatşünas-nəzəriyyəçi alim kimi də müstəsna və özünəməxsus yer tutmuşdur. O, böyük şəxsiyyətlərin həyat və yaradıcılıqlarını, dövrün ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni mühitini öyrənməklə, özü də mənən uca zirvələr fəth etmiş, şəxsiyyət kimi müdrikləşmişdi.

Mir Cəlalin müəllimlik fəaliyyəti haqqında araşdırmalar apardıqda belə qənaətə gəlmək olur ki, o, tələbələrin xatirində olduqca sadə, səmimi, mehriban bir müəllim kimi yaşayır.

Mir Cəlal müəllim haqqında onlarca, yüzlərlə xatirələr danışılır, yazılır. Onun ədəbi irsi elmi araşdırmaların mövzusunə çevrilir.

Əziz müəllim, görkəmli yazıçı, istedadlı ədəbiyyatşünas Mir Cəlalin xatirəsi daim qəlblərdə yaşayacaq, ədəbiyyatımızın, ədəbiyyatşünaslığımızın əbədi mövzusu olacaqdır.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, yazıçı, alim, pedaqoq, yaradıcılıq üslubu.*

ÜLVİ MİKAYİLOV

Bakı Dövlət Universiteti

AZƏRBAYCANDA ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ ELMİNİN MƏBƏDİ - BDU-nun AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI TARİXİ KAFEDRASI

Yüz yaşlı Bakı Dövlət Universitetinin həmyaşıdı olan Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrası səksən ildir ki, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafına böyük töhfələr verməkdədir. 1939-cu ildə yaranan kafedranın ilk müdiri, professor Mikayıl Rəfilı olmuşdur. Daha sonra bu elm məbədinə akademik Feyzulla Qasımzadə, professorlar Cəfər Xəndan Hacıyev, Mir Cəlal Paşayev, Firidun Hüseynov, AMEA-nın müxbir üzvləri Əlyar Səfərli, Təhsin Mütəllimov, filologiya elmləri doktoru Baba Babazadə, professor Qara Namazov rəhbərlik etmişdir. Hazırda kafedraya əməkdar elm xadimi, akademik Nərgiz Paşayeva rəhbərlik edir. Akademik Nərgiz Paşayevanın rəhbərlik etdiyi kafedrada bir akademik, biri AMEA-nın müxbir üzvü olmaqla doqquz professor, doqquz dosent, iki filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dörd laborant çalışır.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrası ədəbiyyatşünaslığın tədrisi ilə yanaşı, onun tədqiqini də həyata keçirir və yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında da bu kafedranın alimlərinin əməyi sonsuzdur. Bu istiqamətdə xüsusi əmək sərf edən alimlərimiz akademik N.Paşayeva, AMEA-nın müxbir üzvi T.Mütəllimov, professorlar A.Abasov, İ.Əliyeva, N.Şəmsizadə, V.Sultanlı, A.Məmmədova, S.İbrahimov, Y.İsmayılovanın adlarını çəkə bilərik.

Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının dəyərli tədqiqatçıları ədəbiyyatşünas alimlər S.Qocayeva, L.Əliyeva və M.Vəliyevin geniş və sanballı elmi tədqiqatları bu gün Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığına böyük töhfələr verməkdədir. Kafedranın alimləri Respublika və Beynəlxalq səviyyəli elmi konfranslarda məruzələr edir. Bununla yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin müxtəlif dövrləri ilə bağlı elmi əsərlər (kitab, monoqrafiya, məqalə) yazırlar. XIX-XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi və tədqiqində əməyi olan alimlərimizdən J.Hüseynova, S.Sultanova, H.Abdıyeva, M.Həsənova, M.Bayramlı, İ.Rəhmanovanın adlarını qeyd edə bilərik. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqi və tədrisi ilə məşğul olan S.Muğanna və S.Abasova kimi ədəbiyyatşünas alimlərimiz var.

Açar sözlər: *filologiya, ədəbiyyat, kafedra, alim, elm.*

VƏFA HÜSEYNZADƏ

Elm və Təhsil Mərkəzi “Təfəkkür” Universiteti

**PROFESSOR ALMAZ ƏLİQIZI GÜNEY AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ
TƏDQIQATÇISI KİMİ**

Azərbaycan filoloji fikir tarixinə nəzər yerirərkən diqqət çəkən problemlə mövzulardan biri də Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı məsələsidir. Azərbaycanın Güneyi-Quzeyi ifadələri oxucunu tarixə yönləndirərək, həqiqəti bir də tarixin aynasından görməsini və mübarizə aparmasını təmin edir. Bu mübarizəni ədəbi sferada aparan ziyalılar olmuş və beyinlərə milli birlik ideyalarını yeritmişlər. Bunun üçün ən münbit yer xalq işıqlı gələcəyə aparan, 1919-cu ildə təsis edilmiş Bakı Dövlət Universiteti idi. Burada xalqın, millətin milli birliyini qorumağı özünə şərəf hesab edən F.Qasımzadə, Ə.Sultanlı, Ə.Cəfərov, M.C.Paşayev, H.Araslı, M.C.Cəfərov, C.Xəndan, X.Əlimirzəyev, B.Vahabzadə kimi ziyalılarımız bu ideologiyayı tam 100 ildir ki, keçici bayraq kimi nəsil-dən-nəslə ötürmüşlər. Bu gün də bayrağı fəxrlə daşıyan ziyalılarımız çoxdur və əminliklə deyə bilərik ki, bu müqəddəs vəzifəni həyat amalına çevirən əsl vətəndaş, alim, Cənub Ədəbiyyatı mövzusunda öz sanbalı elmi tədqiqatları ilə filoloji fikrimizdə özünəməxsus dəst-xətti olan professor Almaz Əli qızıdır. “Vətən həsrəti”, “Sülh və azadlıq nəğmələri”, “Məhəmmədhüseyn Şəhriyar və Cənubi Azərbaycan poeziyasının yeni inkişaf mərhələsi”, “Cənubi Azərbaycan nəsrli xalq həyatının, azadlıq ideyalarının və mübarizəsinin güzgüsü kimi”, “Cənub nəsrli yeni inkişaf mərhələsində”, “Cənubi Azərbaycan “Ağ inqilab” dönəmində”, “Milli özünüdərkən bədii inikası”, “Dildə, fikirdə, işdə birlik həyat həqiqətinə çevrilməlidir”, “Demokratik Cümhuriyyət dövrü poeziyasında istiqlal və türkçülük ideyaları”, “Milli bütövlüyə gedən yol”, “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri”, “Güney Azərbaycan zamanın mənəşində”, “Türklüyün döyünən ürəyi – Güney Azərbaycan” və s. bu kimi məqalə və monoqrafiyaların siyahısını daha da uzada bilərik. Təqdim olunan bu adlar müləllifinin milli kimliyi, ictimai-millət baxışlarını ortaya qoyur. Bu əsərlər tək-cə bir insanın baxışları, fikirləri deyil, eyni zamanda baş vermiş ictimai-siyasi proseslərin nəticəsidir. Onun pedaqoji fəaliyyəti də məhz bu istiqamətə yönəlmiş, milli birlik ideyasının inkişafında, bu yöndə tədqiqatçıların yetişməsində əvəzsiz rol oynamışdır. Özünün də dediyi kimi, dərslər dediyi tələbələr, yetişdirdiyi tədqiqatçılar təbliğ etdiyi ideologiyanın birbaşa daşıyıcılarıdır. Alimin hər bir əsəri sanki eyni sözləri hey təkrarlayır: "Vətəni qoru, kimliyini unutma, milli birlik üçün öncüllərdən ol, mübarizədən geri dönmə..."

Açar sözlər: *A.Əliqızı, Güney Azərbaycan, ədəbiyyat, vətən, birlik, mübarizə.*

ARZU MƏMMƏDOVA

Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

HİDAYƏT ORUCOV VƏ TEATR

Ziyalılığı ilə dünya xalqları arasında seçilən Azərbaycan xalqı Orxon-Yeniseydən, “Kitabi-Dədə Qorqud”dan üzü bəri Yer kürəsinə, bizi əhatə edən kainata görkəmli şəxsiyyətlər bəxş etmişdir. Bu ziyalılardan biri də Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin görkəmli nümayəndəsi, şair, dramaturq, ədəbiyyatşünas, teatr tənqidçisi, tərcüməçi, ictimai-siyasi xadim Hidayət Orucovdur. Çoxşaxəli yaradıcılıq yolunda Hidayət Orucovun teatr sahəsindəki işləri diqqətə layiqdir. Onun pyesləri Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrında, S.Vurğun adına Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrında, Gənc Tamaşaçılar Teatrında, Naxçıvan, Sumqayıt, Mingəçevir, Füzuli, Şəki Dövlət Dram teatrlarında tamaşaya hazırlanmış və uğurla oynanılmışdır. Bununla yanaşı, 11 mart 2003-cü ildə isə “Bu dünyanın adamları” əsəri Türkiyədə Ankara Bələdiyyə Teatrının səhnəsinə çıxarılmış və qardaş ölkədə böyük uğur qazanmışdır. O, 1968-ci ilin iyul ayında Cəfər Cabbarlı adına İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının direktoru təyin olunmuş və fasiləsiz olaraq on altı il ərzində Azərbaycanın bu qədim sənət ocağına başçılıq etmişdir. Bu teatr Hidayət Orucovun rəhbərliyi zamanında öz intibah dövrünü yaşamışdır. Həmin dövrdə Azərbaycan teatrını azərbaycanlıların öz əli ilə süqut etdirmək planlaşdırılmışdı. Gənc Hidayət Orucovun fəaliyyəti ermənilərin bu qərəzli əməllərinə sipər oldu. Hidayət Orucov bu ziddiyyətli zaman kəsiyində bütün çətinlikləri gözə alaraq, dədə-babalarımızın min bir əziyyətlə o günə qədər gətirib çıxartdıqları və böyük çətinliklə bərpasına nail olunmuş bu qocaman sənət ocağını ölüm təhlükəsindən qurtardı. O, teatrı müasirlərindən olan Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, Nəriman Həsənzadə, Anar, Nəsir Sadiqzadə, Ağakəşi Kazımov, Hüseynağa Atakəşiyev, Niyaz Şərifov və bu kimi ziyalıların yaradıcılıq meydanına çevirdi. Mötəbər teatr xadimləri mərkəzdən İrəvan Teatrının tamaşasının sorağı ilə bura təşrif buyurdular və onlar, heç şəraiti olmadığı

halda, belə yüksək bədii keyfiyyətə malik tamaşaların ərsəyə gətirilməsindən heyrətə düşdüklerini açıqca etiraf edirdilər. Getdiyi hər yeri dirildən, gözəlləşdirən, xalqını irəliyə aparan Hidayət Orucov kimi ziyalılar bizim fəxrimizdir.

Açar sözlər: *Hidayət Orucov, teatr, ziyalı, mədəniyyət, dramaturq.*

AYGÜL YELMARLI

Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

ƏZİZƏ CƏFƏRZADƏ YARADICILIĞINA ÜMUMİ BAXIŞ

Yazıçı, ədəbiyyatşünas, ictimai xadim Əzizə Cəfərzadə ədəbi fəaliyyətə “Əzrayıl” adlı ilk hekayəsi ilə başlamış və “Ədəbiyyat” qəzetində çap etdirmişdir. Əzizə Cəfərzadənin nəsr əsərləri daha çox tarixi roman janrında yazılmışdır. Müasir Azərbaycan nəsr tarixində roman janrında yeniliklər etmişdir. Bu janrda yazdığı əsərlərə “Nəvəni haqqında hekayələr”, “Aləmdə səsim var mənəm”, “Vətənə qayıt” və s. misal göstərmək olar. Yazıcının “Yad et mənə” adlı romanı Abbas Səhhətın həyat və yaradıcılığı ilə bağlıdır. Bundan başqa, Şah İsmayıl Xətai, Mirzə Ələkbər Sabir, Zeynalabdin Şirvaninin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş bir sıra romanları vardır ki, bu əsərlər müəllifə böyük uğur qazandırmışdır.

Əzizə Cəfərzadə həm də tədqiqatçı bir alim kimi Azərbaycan ədəbiyyatında, xüsusilə də şifahi irsimizin öyrənilməsi sahəsində elmi araşdırmalar etmiş və bu elmi tədqiqatlar yazıcının ədəbi yaradıcılığına da güclü təsir göstərmişdir. Tədqiqatçı kimi bir sıra aşiq və şairlərin əsərlərini də toplayıb çap etdirmişdir. Bu əsərlərə misal olaraq “Fatma xanım Kəminə”, “Könül çırpıntıları”, “Azərbaycanın aşiq və şair qadınları” və s. göstərmək olar. Bu kitablar vasitəsilə o, qədim dövrlərdən Azərbaycanda poetik səviyyəli yazılı və şifahi qadın yaradıcılığının mövcud olduğunu sübut etmişdir.

Əzizə Cəfərzadə “Bayatı düşüncələrim”, “Xızır Nəbi”, “Novruz” və başqa Azərbaycan adət və ənənələri, etnoqrafiyası ilə bağlı bir sıra yazıları, onu xalqın sevimlisi etmişdir. Şifahi xalq yaradıcılığı ilə bağlı bir sıra əsərləri rus, ərəb, fars, tacik və qazax dillərində tərcümə edilmiş və xaricdə nəşr olunmuşdur. Ədib fasiləsiz olaraq televiziya və radioda müxtəlif mövzularda çıxışlar etmişdir. Əzizə Cəfərzadə “Aşiq Pəri”, “Klassik irsimizdən” və s. kimi bir sıra proqramların müəllifi və aparıcısı olmuşdur. Əzizə Cəfərzadənin Azərbaycan adət və ənənələri, etnoqrafiyası ilə bağlı “Bayatı düşüncələrim”, “Xızır Nəbi”, “Novruz” və s. yazıları onu xalqın sevimlisinə çevirmişdir.

Açar sözlər: *tədqiq, əsərlər, roman, folklor, aşiq yaradıcılığı.*

AYGÜN ƏLİYEVƏ

Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

ƏRƏB QƏLİBİNƏ SALINMIŞ TÜRK RUHU MALİK MAHMUDOVUN ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ ARAŞDIRMALARINI KONTEKSTİNDƏ

Ölkənin və millətin tarixində olan ədəbiyyata nəzər saldıqda diqqətdən yayınmayan faktlardandır ki, hakim sinif və idarəçi millətin təsiri ədəbiyyatdan yan keçməmişdir. Bu baxımdan Azərbaycan ədəbiyyatı dil konteksti əsasında üç dövrə bölünmüşdür ki, bununla da geniş bir epoxa, xəzinə yaratmışdır. Həmin prinsipə əsasən milli ədəbiyyat ərəbdilli, farsdilli və müasir mərhələ – türkdilli dövrlərə ayrılır.

Azərbaycan ədəbiyyatının böyük və fundamental bir hissəsini ərəbdilli ədəbiyyat təşkil edir. Həmin dövrün ilkin araşdırıcısı və görkəmli tədqiqatçılarından olan professor Malik Mahmudovun yaradıcılıq yolu Bakı Dövlət Universitetinin tarixində silinməz töhfə olaraq qalır. Müəllifin araşdırdığı sahə üzrə dərin və sistemli tədqiqatları gərgin əməyin bəhrəsidir. Həmin tədqiqatlar bu gün də BDU-nun filologiya və şərqşünaslıq fakültələri tərəfindən dərslük kimi istifadə olunur.

Ərəbdilli ədəbiyyatın beş əsrlik nəhəng bir dövrünü tədqiqata cəlb edən alimin bu xüsusda üç monoqrafiya, bir kitab və qırxdan çox məqaləsi vardır. Bu yöndə ilkin əsərləri isə Azərbaycan ərəbdilli ədəbiyyatının görkəmli siması, ədəbi tənqidin ilk təcrübəçilərindən olan və ən sanballı nümunələrini ərsəyə gətirən Xətib Təbrizi haqqında olmuşdur. “Xətib Təbrizinin həyat və yaradıcılığı” (1972), “Piyada... Təbrizdən Şama qədər” (1982) kitabları müəllifin geniş axtarışları və sistemli təhlilləri əsasında meydana gələn əsərlərdir. Bu əsərlər ilkin mənbələrin hərtərəfli araşdırılmasının nəticəsidir. Müəllif kitablarda X.Təbrizinin yaradıcılığını və elmi fəaliyyətini, şərhlerini dövrün digər şərhçi alimlərinin kitabları ilə müqayisəli şəkildə təhlil edib fərqli və üstün cəhətlərini vurğulayaraq onu həm dilçi, həm ədəbiyyatşünas, həm də tənqidçi kimi oxuculara təqdim etmişdir.

Alimin bu yöndə digər tədqiqatı isə Azərbaycan ədəbiyyatının beş əsrlik tarixini özündə əks etdirən, bu yöndə dünyada ilk əsər olan “Ərəbcə yazmış azərbaycanlı şair və ədiblər (VII- XII əsrlər)” adlı kitabdır. Kitabda adı gedən, əslən Azərbaycandan olan şair və ədibləri məvali (islami qəbul etmiş qeyri -ərəblər) adlandıran professor, həmin şəxslər haqqında geniş araşdırma aparmış və fərqli mənbələrdən olan məlumatları uğurla sistemləşdirmişdir. O, Azərbaycanın Təbriz, Ərdəbil, Marağa, Urmiyə, Miyanəc, Xoy, Beyləqan, Bərdə, Gəncə, Dərbənd, Şamaxı, Bakı, və s. kimi şəhərlərindən çıxmış Əbu Bəkr Məhəmməd Urməvi Azərbayceni (öl.1142), Osman Musəddəd Dərbəndi (öl.XI əsrin əvvəlləri), Əbu Nəcib Urməvi (öl.1042), Məhəmməd ibn Əbdüləziz Bərdəi (969-1032), Əbu Əli Bərdəi (öl.951), Yaqub ibn Musa Ərdəbili (öl.991), Hüseyn ibn Abdullah Urməvi (öl.1011), Məhəmməd ibn Bakuveyh Bakuvi (öl.1029), Məhəmməd ibn Abdullah Maraği (öl.1194), İsmayıl ibn Əli Gəncəvi (öl.1191) və s. kimi alimlər, tanınmış şəxslər haqqında məlumatlar toplamışdır.

M. Mahmudov öz araşdırmaları ilə yurdumuzun ərəbdilli mədəniyyətini üzə çıxararaq gələcək tədqiqatçılar üçün böyük bir yol açmışdır. Danılmaz faktdır ki, M.Mahmudovun yaradıcılığı klassik Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsində əsaslı rol oynayır.

Açar sözlər: *Malik Mahmudov, ərəbdilli ədəbiyyat, klassik ədəbiyyat, Xətib Təbrizi, şərh.*

ƏFSANƏ YUSİFLİ

Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

MƏMMƏDHÜSEYN TƏHMASİB FOLKLORŞÜNAS ALİM KİMİ

Azərbaycanın görkəmli folklorşünas alimlərindən biri də Məmmədhüseyn Təhmasibdir. Onun folklorşünaslıq fəaliyyətindən bir çox alimlər bəhrələnmiş və folklor sahəsində açdığı cığır ilə irəliləmişlər.

Məmmədhüseyn Təhmasib folklor yaradıcılığına “Xalq ədəbiyyatımızda mərasim və mövsüm nəğmələri” adlı elmi əsəri ilə başlamışdır. Məmmədhüseyn Təhmasib folklorumuza, adət-ənənələrimizə, keçmişimizə bağlı bir insan olmuşdur. Onun bu xüsusiyyətini müəllifin araşdırmalarında da görmək olar. Məmmədhüseyn Təhmasib “Xalq ədəbiyyatımızda mərasim və mövsüm nəğmələri” adlı elmi əsərində “Xıdır Nəbi”, “Qodu-qodu”, “Günəşi dəvət”, “Kosa-kosa” və s. kimi oyun-mərasimlərdən, bundan əlavə, Novruz bayramında keçirilən vəsfi-hallardan da bəhs açmışdır.

Məmmədhüseyn Təhmasib həm də dastanlarımızın tədqiq olunmasında mühüm işlər görmüşdür. Onun bu sahədə “Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər)” adlı elmi əsəri vardır. O, bu elmi əsərində həm qəhrəmanlıq, həm də məhəbbət dastanlarından bəhs etmişdir. Müəllif dastanların ümumi strukturundan danışmış, onların fərqli və oxşar xüsusiyyətlərinə toxunmuşdur.

Bəzi alimlərimiz “Abbas və Gülgəz”, “Qurbani”, “Aşıq Qərib” kimi müəllifli dastanları aşıqların özləri tərəfindən deyil, onlar öldükdən sonra ustad aşıqlar tərəfindən həmin aşıqların şeirləri əsasında düzüb-qoşduqlarını qeyd etmişlər. Məmmədhüseyn Təhmasib isə aşıqların adı ilə bağlı olan dastanları elə həmin aşıqların sağlığında öz şeirləri və həyatı əsasında qoşduqlarını qeyd etmişdir.

Məmmədhüseyn Təhmasib qəhrəmanlıq dastanlarını üç növə bölmüşdür:

1. Qədim bahadırılıq nağılları, sehrli nağıllar, əsatiri görüşlərlə səsləşən qəhrəmanlıq dastanları;

2. Tarixi hadisələrlə səsləşən qəhrəmanlıq dastanları;

3. Adı qəhrəmanlıq dastanları.

Məmmədhüseyn Təhmasib məhəbbət dastanlarını da üç qrupa bölmüşdür;

1. Məhəbbətlə qəhrəmanlıq hüdudlarında dayanan dastanlar;

2. Əsil məhəbbət dastanları;

3. Məcəzi məhəbbətə həsr edilmiş dastanlar.

Məmmədhüseyn Təhmasibin folklorşünaslıq fəaliyyəti bunlarla məhdudlaşmır. O, aşıqların həyat və fəaliyyətindən bəhs edən məqalələr də yazmışdır. Onun Aşıq Şəmşirin, Aşıq Ələsgərin fəaliyyətindən bəhs edən məqalələri vardır.

Məmmədhüseyn Təhmasibin folklorla həsr etdiyi məqalələr öz əhəmiyyətliliyi ilə seçilir. Və folklorumuz barəsində dəyərli məlumatlar verir.

Açar sözlər: *alim, folklor, dastan, aşıq, tədqiq.*

GÜLÜSTAN BAĞIROVA
Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

HƏMİD ARASLI VƏ FOLKLOR

Həmid Araslı Azərbaycan elmində böyük xidmətləri və öz dəsti-xətti olan görkəmli alimlərimizdənndir. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı sahəsində apardığı sanballı tədqiqat işləri ilə öncül mövqeyə sahib olmuş akademik Həmid Araslı çoxşaxəli araşdırmaları ilə ədəbiyyatşünaslığımızın inkişafına böyük töhfələr vermişdir.

Həmid Araslı böyük ədəbiyyat tarixçisi idi. O, ədəbiyyat tarixçiliyini folklor irsindən kənarında təsəvvür etmirdi. Ona görə də mütəfəkkir alimin folklor nümunələri barədə mülahizələri, şifahi xalq ədəbiyyatının sahələri və janrları, eyni zamanda folklorşünas şəxsiyyətlərlə bağlı araşdırmaları bu gün də öz aktuallığını saxlayır.

Akademik Həmid Araslının “XVII-XVIII əsr ədəbiyyat tarixi” adlı əsəri də xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Müəllif bu əsərində “Koroğlu”, “Şah İsmayıl”, “Aşıq Qərib”, “Abbas-Gülgöz”, “Şəhriyar” və başqa dastanlar haqqında danışmış, bunların hər birini ictimai-məfkurəvi və bədii cəhətdən təhlil etmişdir. Həmid Araslının ədəbiyyatımız qarşısında ən mühüm xidmətlərindən biri “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun nəşri və tədqiqidir. Onun tədqiqi həm eposun əlyazmasını diqqətlə öyrənməsi, həm də obrazları təhlil etməsi baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

Həmid Araslı “Koroğlu” dastanının öyrənilmə tarixindən söz açmaqla, quruluşu və qısa məzmunu haqqında ümumi məlumat vermiş, Koroğlunun özünə və silah yoldaşlarına, Aşıq Cünuna, dastandakı qadın surətlərinə, eləcə də düşmən tiplərinə ayrı-ayrılıqda toxunaraq, onları təhlil süzgecindən keçirmişdir.

Xalq mahnı və nəğmələrinin şifahi xalq ədəbiyyatının ən qədim nümunələrindən olduğunu, onların el xanəndələrinin, ozan və aşıqların sayəsində dövrümüzədək gəlib çatdığını vurğulayan Həmid Araslı milli dastanlarımıza, xalqımızın çoxəsrlik aşıq yaradıcılığına xüsusi yer ayıraraq 1960-cı ildə “Aşıq yaradıcılığı” adlı kitab çap etdirmişdir.

İstər Azərbaycan folklorunun tarixi və nəzəri məsələlərinin araşdırılması, istər onun yazılı ədəbiyyatımızla əlaqə və münasibətlərinin ortaya qoyulması, istər folklor nümunələrinin və ədəbi abidələrin nəşrə hazırlanması və şərh kimi böyük zəhmət tələb edən məsələlərin hər birinin həllində Həmid Araslının özünəməxsus yeri və rolu danılmazdır.

Açar sözlər: *folklor, dastanlar, aşıq yaradıcılığı, Kitabi-Dədə Qorqud, Koroğlu.*

NURANƏ QARAYEVA
Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

HİDAYƏT ORUCOV VƏ DİN

Görkəmli şair, yazıçı-publisist, dramaturq, ictimai-siyasi xadim Hidayət Orucov geniş yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatında, bütövlükdə Azərbaycan ictimaiyyətində önəmli yeri olan bir şəxsiyyətdir. Onu hər bir Azərbaycan gənci tanımalı və ondan örnək almalıdır.

Hidayət Orucov uzun illər dövlət xadimi kimi bilavasitə din sahəsi ilə bağlı olan məsul vəzifələrdə çalışmışdır. Dövlət-din münasibətlərinin qurulması və tənzimlənməsi prosesində topladığı nəzəri bilik və təcrübələr əsasında “Azərbaycanda din: ən qədim dövrdən bu günədək” adlı monoqrafiyasını yazmışdır. Bu, Azərbaycan dinşünaslığında dinlərin tarixini bütövlükdə əks etdirən ilk fundamental monoqrafiyadır. Kitab dörd bölmədən təşkil olunmuşdur. Bölmələrdə xronoloji ardıcılıq gözlənilmişdir. “Qədim və orta əsrlərdə Azərbaycanda dövlət və din münasibətləri” adlı ilk hissədə müəllifin dərin tarixi biliklərinin şahidi oluruq. Məlumdur ki, ən qədim insan məskənlərindən biri olan Azərbaycan həm də ilk dini inancların yarandığı və səmavi dinlərin erkən yayıldığı ərazidir. Buna görə də, birinci bölmədə müəllif ibtidai icma quruluşu dövründə Azərbaycan ərazisində yaranmış dini inanc və ayinlərdən bəhs etmişdir. Daha sonra cəmiyyət və din, Azərbaycan xalqının dinə münasibəti məsələlərinə də toxunmuşdur. Bu bölmənin böyük hissəsini isə səmavi dinlər təşkil edir. Müəllif yəhudilik, xristianlıq, islam və digər dinlər haqqında geniş məlumat vermişdir. İkinci bölmə Şimali Azərbaycanın Rusiya imperiyası tərəfindən işğalı, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Sovet hakimiyyəti dövründə dövlət və din münasibətlərini özündə əks etdirən hissələrdən ibarətdir. Üçüncü bölmə ən yeni dövrdə Azərbaycan Respublikasında dövlət və din münasibətlərinə, həmçinin Heydər Əliyevin İslam dünyasında tarixi şəxsiyyət kimi roluna həsr olunmuşdur. Müəllif sonuncu bölmədə isə prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında respublikamızda dövlət və din münasibətlərinin uğurla aparılması haqqında yazmışdır. Kitabda həmçinin Azərbaycanın məşhur tarixi-dini abidələri haqqında

qısa məlumatlar verilmişdir. Monoqrafiyada ümumilikdə Hidayət Orucovun “Gündəlik həyatımızda din əxlaq norması kimi iştirak etdiyindən hər bir dövlət onun saflığına dəstək verməlidir” fikrinin təsdiq olduğunu görürük.

Açar sözlər: *şəxsiyyət, müəllif, din, dövlət, münasibət.*

RAZIYYƏ HƏSƏNOVA

Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ TƏNQİDİNİN İNKİŞAFINDA ƏKBƏR AĞAYEVİN ROLU

Görkəmli tənqidçi, ədəbiyyatşünas alim, filologiya elmləri doktoru, professor, müəllim-pedaqoq Əkbər Ağayevin Azərbaycan ədəbiyyatında rolu əvəzolunmazdır. Onun fəaliyyətinin böyük bir hissəsini Bakı Dövlət Universitetindən kənarında təsəvvür etmək mümkün deyil.

Əkbər Ağayev ədəbi fəaliyyətə ötən əsrin 30-cu illərində başlayır. Azərbaycan ədəbiyyatının aktual məsələləri ilə bağlı araşdırmalar aparır. Ədəbiyyat tarixi, onun nəzəri məsələləri, eləcə də Azərbaycan klassiklərinin yaradıcılığına güzgü tutan sanballı əsərlər yazır. Əkbər Ağayevin “Nizami və dünya ədəbiyyatı”, “Şeirimizin yeni nəsli”, “Lirikanın qüdrəti”, “Dramaturgiyanın bəzi məsələləri”, “Ədəbiyyat tarixi haqqında qeydlər” və s. kimi məqalələri var. Həmçinin dünya ədəbiyyatına dair “Anri Barbüs”, “Höte Nizami haqqında”, “Fransız xalqının böyük oğlu”, “Humanist sənətkar”, “Xalq nəğməkarı”, “Səhər şəfəqləri” kimi əsərləri də var. “M.Y.Lermontov”, “A.İ.Gertsen”, “Sənətkarlıq məsələləri”, “Sənətkara töhfə”, “Sənətin tərənnümü” və s. kitabları işıq üzü görmüşdür. Onun M.Ə.Sabir, A.Səhhət və M.Hadi müqayisəsi maraqlıdır: “Sabir poeziya göylərində hamının gördüyü və görəcəyi ulduzdur, Hadi isə onu görə bilənlərin ulduzudur. Bu iki ulduzun arasında öz sakit və aramlı işığını bir qaydada saxlayan sırası bir ulduz da var, o – Səhhətdir, incə, ahəstə və təmkinli qələm sahibi Səhhət...”

Əkbər Ağayev ilk növbədə tənqidçi idi. Onun “Nizami və dünya ədəbiyyatı” kimi nizamişünaslıq üçün vacib bir mövzuda yazdığı monoqrafiyası, XX əsr Azərbaycan poeziyasının inkişaf meyllərindən söz açan “Azərbaycan Sovet poeziyası (1920-1970)” tədqiqat əsəri, ədəbiyyatşünaslığın mühüm problemlərini əks etdirən məqalələri, bədii tərcümə məsələlərinə həsr olunmuş elmi-nəzəri yazıları var, lakin bütün bu yazılarda da Əkbər Ağayevin tənqidçi obrazı ön plandadır. Onun elmi təfəkkürü sırf rasionallıq, nəzəriyyəçilik üzərində, bir müstəvidə dayanmır, bu elmi təfəkkürə tənqidçiliyindən irəli gələn məqamlar da qarışır, bəzən publisistik şərtlərə də ehtiyac duyulur, hətta bədii-emosional tərzdə cümlələrə də rast gəlirik. Ancaq bütün bunlar Əkbər Ağayevin alim-tənqidçi-nəzəriyyəçi obrazına heç bir xələl gətirmir.

Əkbər Ağayevin “Nizami və dünya ədəbiyyatı” tədqiqat əsəri onun elmi yaradıcılığının şah əsəri hesab olunur. Tədqiqatın mərkəzində duran əsas metod – müqayisə metodu Nizami dühasının rəngarəng səhifələrini yenidən vərəqləməyə sövq edir.

Açar sözlər: *Əkbər Ağayev, Nizami Gəncəvi, ədəbiyyat, tənqid, müqayisə.*

YEGANƏ BAXŞƏLİYEVƏ

Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

HİDAYƏT ORUCOVUN HƏYAT VƏ YARADICILIĞINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Hidayət Orucov bütün həyatını Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin inkişafına, Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmlənməsinə həsr edən tanınmış və ədəbi ictimaiyyətimiz tərəfindən sevilən şəxsiyyətlərdəndir. Sayılıb-seçilən ziyalı tipidir. Amma bütün məqamlarda o yenə də şairdir, qələm əhlidir! Ədibin şəxsində Azərbaycan ədəbiyyatı müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinə xidmət edir. Bu, onun taleyi və şəərəfli tərcümeyi-halıdır. Onun şair şəxsiyyətində ictimai-siyasi, sosial məsələlərə açıq münasibət, haqq-ədalət yolundan dönməzlik, inamı, sarsılmazlığı, hadisələrin perspektivini düzgün müəyyənləşdirmək bacarığı cəmlənir. O, bir yaradıcı şəxsiyyət kimi qələmini ancaq xalqına, millətinə xidmət xatirinə işlədir. Milli və xəlqi mənafe, azərbaycançılıq onun yaradıcılığında xüsusi bir qüvvətlə təsvir edilir, əsərlərinin süjetində fəlsəfi-estetik ümumiləşdirmə, ardıcıl mübarizə və mücadilə ruhu onun poetik üslubunu şərtləndirən cəhətlərə çevrilir, həm də yaradıcılığının vətəndaşlıq pafosunu müəyyənləşdirir. Onun yaradıcılığın və həyat fəaliyyətinin ən gənc və ən uğurlu dövrü zamanın xilaskarı H. Əliyevin fəaliyyət dövrünə düşür. O, həyat fəaliyyətində, siyasi fikirlərində H.Əliyevi özünə mayak hesab edirdi və siyasi sferada onun kimi ideoloqu özünə nümunə götürürdü. Yazıcının “İrəvana 7 məktub” əsərində H.Əliyev ilə maraqlı tanışlığı bəlkə də taleyin xoş təsadüfı olması idi ki, 24 yaşlı gəncin hələ 1969-cu ildə direktoru

olduğu İrəvan Akademik Dram Teatrındaki toplantıda gənc şairin onunla tanışlığı unudulmaz olmuşdur. Həmin gün onun “İstedadlı şair, teatr direktoru” kimi Heydər Əliyevə təqdim edilməsi və onun gənc direktorun əlini sıxıb: “Belə gənc?!” sualını verməsi yazıçı üçün xoş olmuşdur. Əlbəttə ki, bu sualın verilməsinə səbəb isə 24 yaşında tutduğu yüksək vəzifə ilə əlaqədar idi. Təsadüfi deyil ki, həmin gündən gənc direktor H.Əliyevin rəğbətini qazanmışdır. H.Orucovun “Heydər Əliyevin Milli Siyasəti” adlı kitabı milli siyasətin öyrənilməsinə və təfsirinə əsaslanaraq siyasətçi, böyük dövlət xadimi, Azərbaycan Respublikasının qurucusu H.Əliyevin siyasi bioqrafiyasının mühüm aspektidir. H.Orucovun kitabı əsrin son rübünün tarixi hadisələri çərçivəsində böyük dövlət adamı H.Əliyevin siyasətinin formalaşması və həyata keçirilməsini vurğulayır. Kitabda H. Əliyev dövründə Azərbaycanda milli şüur formalaşması, xüsusilə də milli ruhun əsas daşıyıcıları olan ziyalıların təzyiqlərdən qorunması, mədəniyyət, elm, təhsil və milli azadlıq yaradılmasından danışılır. Hal-hazırda da günümüzün müstəqil Azərbaycanında mövcud olan çoxtərəfli və geniş miqyaslı milli siyasət uğurla davam etdirilir.

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, tərcümei-hal, Azərbaycan ədəbiyyatı, milli siyasət, milli şüur.*

AYNUR MUSTAFAYEVA

Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

BİR ƏDƏBİYYATŞÜNAS ALİM HAQQINDA QEYDLƏR

Professor Yeganə İsmayılova 2005-ci ildən etibarən Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində müəllim işləyir. 2002-ci ildə “Koroğlu” dastanında obrazlar sistemi” mövzusunda namizədlik, 2014-cü ildə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları və yazılı ədəbiyyat” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə edib. AMEA-nın kitabxanasında tədqiqat işi ilə bağlı araşdırmalar apararkən təsadüfən Vəli Xulufunun “Koroğlu” – 1929-cu il nəşrini görüb və onu müasir tələblərə uyğun tərtib edərək nəşrə verib. O, “Dədə Qorqud” və “Koroğlu” dastanlarının ən böyük tədqiqatçılarından biridir. Prof. Asif Rüstəmli haqlı olaraq deyir ki, “Yeganə xanımı Dədə Qorqudun nəvəsi, Koroğlunun qızı” adlandırmaq olar. Onun elm aləminə verdiyi töhfələr o qədər böyükdür ki, yazmaqla, danışmaqla əsla bitməz. O, ədəbiyyatın bütün sahələri üzrə öz izini qoyan bir alimdir. Elə 24.10.2017-ci il tarixində AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında professor Yeganə İsmayılovanın nəşrə hazırladığı Feyzulla Qasımzadənin “XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabının təqdimat mərasimində prof. Tofiq Hüseynovun çıxışının sonunda söylədiyi ifadə bunu bir daha təsdiq edir: “Bu cür möhtəşəm tədbirin keçirilməsində əməyi olan şəxslərə, ən başda isə Feyzulla Qasımzadənin tədqiqatçısı prof. Yeganə İsmayılovaya eşq olsun”.

O, elə bir alimdir ki, mühazirələrində tələbələrinə tək ədəbiyyatdan yox, tarixdən də danışır. Hər zaman da söyləyir ki, “ədəbiyyat tarixdə baş verən hadisələrin bədii şəkildə təsviridir”. Yeganə xanım çox yaradıcı bir insandır. Keçdiyi hər bir dərslə yeni yazacağı əsər kimi baxır, nə vaxtsa qazandığı bilikləri ilə kifayətlənməyib, daim ədəbiyyatın inkişafı yollarında uğurlu addımlar atmaq üçün öyrənir və öyrədir. Biz tələbələr ondan pedaqogika ilə psixologiyamı da öyrənirik. Yerişi, duruşu, hərəkətləri, dərsləri tədris edərkən istifadə etdiyi metod və üsulları... Tələbələrə olan münasibəti isə müəllim psixologiyasının necəliyini öyrədir. Sözlərin əsl mənasında mühazirələrində tələbələrinə mənəvi qida verən bir müəllimdir.

2018-ci ilin fevral-mart aylarında İstanbul Universitetində Ədəbiyyat fakültəsinin tələbələri onun “Türk xalq ədəbiyyatına giriş”, “Əski türk dastanları” mövzusunda mühazirələrini dinləyib.

Açar sözlər: *Yeganə İsmayılova, alim, mühazirə, Dədə Qorqud, Koroğlu.*

ELNARƏ TALİBOVA

Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

PROFESSOR CƏLİL NAĞIYEVİN YARADICILIQ YOLU

26 iyul 1945-ci ildə doğulan Cəlil Nağıyev 1964-1969-cu illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində təhsil almış, M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində slavyanşünaslıq üzrə staj keçmiş, Moskva Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində slavyan ölkələrinin ədəbiyyatı (serb ədəbiyyatı) ixtisası üzrə əyani aspiranturada təhsilini davam etdirmişdir. 1974-cü ildə namizədlik (“Serb romantik poeziyası və Şərqlə” mövzusunda), 1990-cı ildə doktorluq (“Cənubi slavyan – Azərbaycan ədəbi əlaqələri və təmasları” mövzusunda) dissertasiyalarını müdafiə etmiş, 1992-ci ildə professor elmi adını almışdır. Professor Cəlil Nağıyev 1974-cü ildən BDU-nun Dünya ədəbiyyatı kafedrasında çalışır. Hazırda həmin kafedranın müdürüdür. Tədqiqat sahələri Orta əsrlər və ispan intibahı

dövrü ədəbiyyatı, İntibah dövrü Qərb ədəbiyyatı, qədim Şərq ədəbiyyatı, Azərbaycan folkloru, “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Koroğlu” dastanları, Cənubi slavyan xalqları (serb, Bosniya) ədəbiyyatı olsa da, bununla yanaşı dünya xalqlarının uşaq ədəbiyyatına dair nümunələrini kitab halında tərtib etmişdir. “Başsız atlı”, “Mayn Ridin macərə romanları”, “Şahzadə və dilənçi”, “Oliver Tvistin macərələri”, “Alisa möcüzələr ölkəsində”, “Mauqli”, “Dəfinələr adası” və s. əsərləri ilə azyaşlı oxucuları tanış etmişdir. C.Nağıyev həmçinin bir sıra bədii tərcümələri ilə də filologiya sahəsində tanınmışdır. Farli Mouetin “Qurdları qorxutma”, Vladimir Çərkəzin “Dişi qurd”, P.Laqerkvistin “Zirzəmidə, Lift isə cəhənnəmə düşürdü”, Qustav Floberin “Sadələvh”, Knut Hamsunun “Sirli dərd”, “Bağban” əsərlərini xalqımızın dil-üslub və düşüncə tərzini nəzərə alaraq çap etdirmişdir. Cəlil Nağıyev həmçinin dünya ədəbiyyatına aid - “İ.M.Tronski. Antik ədəbiyyatı tarixi” (tərcümə əsasında tərtib), “Qədim Şərq ədəbiyyatı tarixi” kimi bir sıra dərsliklərin müəllifidir. O, ölkəmizdən kənar da elmi konfranslarda çıxış edir. Onun elmi işləri bir sıra dünya dillərinə tərcümə edilmiş və çap olunmuşdur. Göründüyü kimi, Cəlil Nağıyev zəngin yaradıcılığı ilə (300-dən artıq elmi-publisistik məqalənin, 5 monoqrafiyanın, 3 dərsliyin, 3 bədii tərcümə kitabının müəllifidir) filologiyada xüsusi iz qoyan alimlərimizdən biridir.

Açar sözlər: Cəlil Nağıyev, dünya ədəbiyyatı, tərcümə, uşaq ədəbiyyatı, dərslik.

ƏFSANƏ İBRAHİMOVA

Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINA EZOTERİK YANAŞMA: PROFESSOR MƏTANƏT ABDULLAYEVA FƏLSƏFİ POEZİYANIN ARAŞDIRICISI KİMİ

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində öz şəxsiyyəti, mənəvi keyfiyyətləri, yaradıcılığı və pedaqoji fəaliyyəti ilə seçilən müəllimlər çoxdur. Bu müəllimlərdən biri də Mətanət Abdullayevadır.

Mətanət Abdullayeva BDU-nun Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisi metodikası kafedrasının professorudur. 1997-ci ildə “Azərbaycan dilində xalçaçılıq terminləri” mövzusunda namizədlik dissertasiyası, 2013-cü ildə “Azərbaycan bədii təfəkküründə ezoterik dünyagörüşün fəlsəfi təhlili” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edib. Fəlsəfə üzrə elmlər doktorudur. O, iki monoqrafiyanın, üç kitabın, bir sıra dərslik və dərs vəsaitlərinin, dilçiliyə, sənətsünaslığa, təsəvvüf ədəbiyyatına aid yüzədən çox məqalənin müəllifidir. Müəllifin ilk oxuduğu əsəri “Özünə qayıdışın fəlsəfəsi” kitabı olmuşdur. Bu kitabda insanın özünə dərk probleminə həsr olunmuş bir sıra fəlsəfi esselər, hekayələr və məqalələr verilmişdir. Həmçinin kitabın üçüncü bölməsində “Təsəvvüfün bəzi aspektlərinə baxış” adı altında təsəvvüflə bağlı məqalələr verilmiş, “Təsəvvüf etikası”, “Təsəvvüf və kvant”, “Təsəvvüf və suprematizm” və s. kimi mövzulara da toxunulmuşdur.

Mətanət Abdullayevanın sevdiyi və faydalı hesab etdiyi, fikrimcə, təsəvvüfə maraq göstərən hər kəsin oxumalı olduğu digər bir kitabı isə “Klassik poeziya: ezoterik xəzinə” monoqrafiyasıdır. Bu kitab fəlsəfi poeziyada ezoterik biliklərin üzə çıxarılması istiqamətində Azərbaycanda yazılmış, N.Gəncəvinin “Yeddi Gözəl”, M.Füzulinin “Həft cam” poemalarının batini süjetini üzə çıxarıb şərh edən ilk elmi əsərdir. Monoqrafiyada araşdırılan məsələlər bəşər tarixinin bütün dövrlərində insan və dünya, insan və kamillik kimi fəlsəfi suallara cavab axtaran insanları maraqlandırmış, düşündürmüşdür. M.Abdullayeva Nizami Gəncəvinin, Məhəmməd Füzulinin poemalarında qoyulmuş əsas ümumi ideyanı – insanın kamilləşməsi problemini fəlsəfi, psixoloji yönərdən araşdırır. Bu iki poema zahiri süjet baxımından tam fərqli olsa da, batini mahiyyətcə – eşq yolçuluğuna çıxan insanın mənəvi cihad yolunda arınması baxımından eynidir. Monoqrafiyada aparılan araşdırma müxtəlif etnik və dini yanaşmaların müqayisəli tədqiqinə əsaslanır. Yekun nəticə isə belədir: vəhdət vadisində dini, irqi fərqlər yox olur, kamil insan zaman və məkan ölçülərinin hüdudlarını aşaraq həqiqi azadlığa qovuşan ali varlıqdır. Nəsimi yaradıcılığını araşdıran müəllif maraqlı elmi faktlar daşıyan metaforaların izahını verməklə ezoterik dünyagörüşün zaman etibarını elmi bilikləri qabaqladığını deyir.

Monoqrafiyada fəlsəfi poeziyamızdakı kosmoqoniya məsələlərindən də danışılır. Müasir dövrdə astrofizika, fizika sahələrində dünyanın yaranması ilə bağlı irəli sürülən hipotezlərdən biri – Böyük Partlayış nəzəriyyəsinin fəlsəfi poeziyamızda təcəssümü məsələsi də araşdırılır və oxucuların diqqətinə maraqlı faktlar təqdim edilir. “Klassik poeziya: ezoterik xəzinə”nin ümumi ideyası odur ki, təsəvvüf poeziyası həm bədii estetikası, həm də batini mənə gözəlliyi baxımından zəngin milli xəzinəmizdir.

Açar sözlər: Mətanət Abdullayeva, ədəbiyyat, təsəvvüf, fəlsəfi poeziya.

ƏSMƏT İMANOVA

Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

BƏXTİYAR VAHABZADƏ LİRİKASINDA ANA DİLİ MƏSƏLƏSİ

Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi olmaqla yanaşı, həm də ədəbiyyatşünas alimdir. O, gənc yaşlarından həm poeziya, həm də ədəbiyyatşünaslıq sahəsində qələmini sınamışdır. Bəxtiyar Vahabzadə etiraf edir ki, “mən qələmə aldığım mövzunu əvvəlcə duymuş, onunla yaşamış, bundan sonra onu yazıya köçürmüşəm”. Onun əsərlərinin populyarlığının səbəbi xalq həyatı və xalq şeiri ənənələrinə möhkəm bağlılığıdır. Məlum hadisələri şeir dilinə çevirərkən başqalarının işlətdiyi naxışları təkrar etmir. Şair çox sadə mətləbləri mənalandırmayı, oxucusuna aşılamaq istədiyi fikri poetik hiss və duyğularla yoğurub, əsl sənət dilinə çevirməyi bacarır. O, öz əsərlərində dilin xalq üçün necə dəyərli mənəvi sərvət olması fikrini aşılamaq istəyib və dilimizin əhatə dairəsini genişləndirib. Şair dilin insanlar arasında təkə ünsiyyət vasitəsi kimi yox, məxsus olduğu xalqın tarixini özündə ehtiva edən bir vasitə kimi qiymətləndirib. Onun “Əlifba kitabı”, “Oğluma”, “Ana dili”, “Latin dili”, “Fəxryyə”, “Özgə”, “Özümdən özümə şikayət” və başqa şeirlərində ana dilimizin milli-mənəvi düşüncənin formalaşmasındakı əhəmiyyəti haqqında danışılır, ana dilinə xor baxanlar tənqid hədəfinə tuş gəlirlər:

Ey doğma dilində danışmağı ar bilən, fasonlu ədabazlar,

Qəlbini oxşamır qoşmalar, telli sazlar.

Bunlar qoy mənim olsun,

Ancaq vətən çörəyi sizlərə qənim olsun!

Şair çox gözəl bilirdi ki, millətin məhvinə yalnız bir yolla nail olmaq mümkündür: onun dilini ələ almaqla! Bəxtiyar Vahabzadə “Saray-daxma” şeirində göstərmişdir ki, “Baxın, bugünkü rütbəli məmurlar yenə də öz övladlarını anadilli məktəbdə oxutmurlar, onlarla rus dilində danışirlar, bunu da özlərinə fəxr bilirlər. Demək, milləti, onun dilini saxlayan yenə də sadə insanlardır”.

Sabirə ithaf olunan “Fəxryyə” şeirində ana dili probleminə toxunan şair bu dildə danışmağı şəninə sığışdırmayan, özgə dili mədəniyyət hesab edənləri sərt şəkildə tənqid edirdi.

Beləliklə, şairin bu şeirlərindən məlum olur ki, ana dili məsələsi onun yaradıcılığının əsas xəttini təşkil etmişdir.

Açar sözlər : *Bəxtiyar Vahabzadə, lirika, Sabir, ana dili, xalq.*

KAMİLƏ QƏDİMLİ

Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

MİR CƏLAL YARADICILIĞINDA “FÜZULİ SƏNƏTKARLIĞI” MONOQRAFİYASININ YERİ

XVI əsrdən bu yana Füzuli yaradıcılığı dəfələrlə tədqiqata cəlb olunmuşdur. Bu tədqiqatçılardan biri də Mir Cəlal Paşayev olmuşdur. Mir Cəlal Füzuli yaradıcılığını tədqiq etməsini Hüseyn Cavid məsləhət bilmişdir, çünki o, M. Cəlalın istedadına güvənir və Füzuli yaradıcılığını layiqincə tədqiq edəcəyinə inanırdı. M. Cəlal “Füzuli sənətkarlığı” monoqrafiyası ilə Azərbaycan füzulışünaslığının əsasını qoymuşdur. Monoqrafianın əvvəlində M. Cəlal Füzuli yaradıcılığının seyrindən çıxıb bilmədiyini söyləyir: “Biz bu nadir və qadir şeir ustasının ayrı-ayrı lirik əsərlərinə səcdə etməkdən özümüzü saxlaya bilmirik “M. Cəlal qədər Füzuli həyatı daha çox tədqiq olunsada, M. Cəlal onun yaradıcılığını ətraflı araşdırmışdır. Tədqiqatçı monoqrafiyada “Füzuli şeiri haqqında” adlı bölmədə Füzulinin şeirə, sənətə münasibəti haqda məlumat vermişdir. Füzulini bədbin şair adlandıranlara qarşı çıxan Mir Cəlal Füzulidə həyat eşqi, yaratmaq həvəsinin tükənməz olduğunu qeyd etmişdir. Qəzəl janrı Füzuliyə qədər uzun bir yol keçmişdir, lakin heç kəs Füzuli səviyyəsində qəzəl yazmamışdır. Mir Cəlal Füzuli qəzəllərini mövzu və məzmununa görə dörd yerə bölür: aşiqanə, ictimai-fəlsəfi, təsviri, minacat, nət ruhunda olan rəsmi qəzəllər. Füzuli lirikasının xüsusiyyətlərindən biri də şairin kədəridir. Aşiq çəkdiyi bütün əziyyətlərə rəğmən bu dərdə qurtulmağı arzulamır. Bu dərdə daha da mübtəla olmaq.

M. Cəlal “Bədii nəsr” bölməsində Füzulinin “Hədiqətüs-süəda”, “Şikayətnamə”... kimi əsərlərini göstərərək onun ana dilində bədii nəsr nümunəsi yaradaraq dilimizin də inkişafına kömək etdiyini vurğulamışdır. O, “Hədiqətüs-süədanı” birinci böyük tarixi povest adlandırmışdır. Füzulini Nizaminin şagirdi adlandıran M. Cəlal Füzulinin “Divan”nda Nizaminin adını çəkməsini, “Bəngü Badə” əsərində Nizamidən bir beyt gətirməsini, həmçinin “Leyli və Məcnun” poemasında Nizamidən təsirləndiyini monoqrafiyada qeyd etmişdir. Füzuli sənətinin bütün incəliklərində dərinə bələd olan M. Cəlal onun “Leyli və Məcnun” poemasını da ətraflı tədqiq etmiş, həm Leyli, həm də Məcnun obrazının hərtərəfli təhlilini

vermişdir. “Füzulidə alleqoriya” bölməsində onun “Yeddi cam” əsəri tədqiqata cəlb olunmuşdur. Burada yeddi çalğı alətləri, şairin onlara münasibəti öz əksini tapmışdır. Son olaraq onu qeyd etmək lazımdır ki, böyük tədqiqatçı və alim olan Mir Cəlalın füzulışünaslığa bu böyük hədiyyəsi ondan sonra yetişən neçə-neçə tədqiqatçılara yol açmışdır...

Açar sözlər: *Mir Cəlal, Füzuli, lirika, sənətkarlıq, eşq.*

LALƏZƏR SƏRXANOVA
Bakı Dövlət Universiteti (bakalavriat)

KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI LALƏ ƏLİYEVANIN ARAŞDIRMALARINDA

Azərbaycanda ədəbiyyatşünaslıq elminin formalaşmasında Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsi alimlərinin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Məlumdur ki, ölkəmizdə ədəbiyyat tarixinin ilk sistemli yaradıcısı Firudin bəy Köçərlidir. Universitet təsis olunarkən Ə.Haqverdiyev, İ.Hikmət və başqaları ədəbiyyat fənlərindən dərs deməklə F.Köçərlinin başladığı işi uğurla davam etdirmişlər. 1930-cu illərdən başlayaraq, universitetdə fəaliyyət göstərməyə başlayan Həmid Araslı, Mikayıl Rəfili, Feyzulla Qasımzadə, Mir Cəlal Paşayev, Ə.Sultanlı, Cəfər Xəndan Hacıyev, Məmməd Arif Dadaşzadə və başqaları ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif sahələri ilə bağlı tədqiqatlar aparmış, onların ardıcıl elmi-pedaqoji fəaliyyəti nəticəsində BDU-da mühüm ədəbiyyatşünaslıq məktəbləri formalaşmışdır. Möhkəm qranit bünövrə üzərində qurulmuş “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı” məktəbinin layiqli yetirmələrindən biri, tələbə və məzunların sevimli müəllimi dosent Lalə Sabir qızı Əliyevadır.

1993-cü ildən BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasında çalışan, “Qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatı”, “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” (XX əsrin illərinə qədər), “Azərbaycan intibahı” fənlərini tədris edən L.Əliyeva klassik ədəbiyyatımızın öyrənilməsində gərgin əmək sərf edir. Tədqiqat sahəsi qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi olan alim 4 kitab və 25 məqalənin müəllidir. O, 1995-ci ildə “Məhəmmədin “Şəhriyar” əsəri” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Doktorluq dissertasiyasının mövzusu isə “Azərbaycan bədii nəsrinin təşəkkülü (XIX əsrə qədər)” olmuşdur.

Onun seçilmiş əsərlərinə “Bədii nəsrimizin dəyərli nümunəsi” (2001), “M.T.Sidqi və onun “Məktəb hekayələri” (2003), “Türkdilli xalqlar ədəbiyyatında “Aşıq Qərib” dastanı” (2003), “M.Nəsiri və onun “Lisanüt-teyr” əsəri” (2004), “Azərbaycan ədəbiyyatında yazılı dastanlar” (2004), “Koroğlu”nun Tiflis versiyası” (2005), “Türkdilli xalqlar ədəbiyyatında bəzi mifik obrazlar” (2008) və s. mövzularda qələmə aldığı əsərləri aid edə bilərik.

Ədəbiyyatşünas alim həmçinin “V.Ərəşirin “Hekayəyi-düzdü qazı” (1997), “XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan bədii nəsr” (2001), “Məhəmmədin “Şəhriyar” əsəri (2001), “Azərbaycan ədəbiyyatında bədii nəsr” (dərs vəsaiti) (2002) adlı kitabların müəllifidir.

Peşəkar alim-pedaqoq L.Əliyevanın tələbəsi olmaq, onun mühazirə dediyi auditoriyada əyləşmək çox qürurverici bir haldır.

Açar sözlər: *L.Əliyeva, Azərbaycan ədəbiyyatı, orta əsrlər, elmi əsərlər.*

MÜNDƏRİCAT

Elçin Məmmədov. Azərbaycan filologiyasını yaradanlar və yaşadanlar.....5

DİLÇİLİK

1. **Nizami Cəfərov.** Bir kafedranın taleyi.....10
2. **İsmayıl Məmmədli.** Akademik Tofiq Hacıyevin elmi-pedaqoji fəaliyyətinə bir nəzər10
3. **Məhərrəm Məmmədli.** Məmmədağa Şirəliyev və Azərbaycan dialektologiyası.....11
4. **Mətanət Abdullayeva.** Yusif Seyidov fenomeni.....11
5. **Микаил Джафаров.** Основоположник азербайджанской русистики.....12
6. **Tofiq Hacıyev.** Orijinal dilçilik fikirlərinin müəllifi.....13
7. **Zemfira Şahbazova.** BDU-nun dilçi alimlərinin araşdırmalarında Azərbaycan dilinin sintaksisi problemləri.....13
8. **Zemfira Şahbazova, Mehriban Əlizadə.** “Dilim – taleyim mənim” deyən görkəmli alim – Samət Əlizadə.....14
9. **Yadigar Əliyev.** Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində ümumtürk ədəbi dili - türkinin öyrənilməsi tarixi.....15
10. **Böyükxanım Eminli.** Yusif Seyidovun elmi yaradıcılığında Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşu 15
11. **Böyükxanım Eminli, Günel Haqverdi.** BDU-da müasir türkologiya məktəbinin yaradıcısı professor Fərhad Zeynalov.....16
12. **Cavanşir Muradov.** Akademik Ağamusa Axundov dil nəzəriyyəçisi kimi.....17
13. **Эльмира Фараджуллаева.** Преподавание французского языка в Бакинском государственном университете.....17
14. **Elmira Həsənova, Fikrət Əlizadə.** Akademik Ağamusa Axundov fenomeni.....18
15. **Elnarə Əliyeva.** Yarımçıq qalmış ömür - Şaməddin Xəlilovun yaradıcılıq dünyası.....19
16. **Elza Alısova Demirdağ.** Prof. Dr. Selim Cəferov’un Azərbaycan Dilçiliğinde Yeri.....19
17. **Gatibə Mahmudova.** Bakü Devlet Üniversitesi ve Muhtar Hüseyinzadə.....20
18. **Gülxanım Vəliyeva.** Bakı Dövlət Universitetində qədim türk yazılı abidələrinin tədrisinə dair21
19. **Xatirə Abdullayeva.** Elmi kadrların yetişdirilməsində akademik Tofiq Hacıyevin xidməti21
20. **İslam Vəliyev.** Professor Samət Əlizadə və XVI əsr Azərbaycan ədəbi dili.....22
21. **Qızılgül Abdullayeva.** Akademik Tofiq Hacıyevin yaradıcılığında milli dil məsələsi23
22. **Qızılgül Abdullayeva, Xatirə Abdullayeva.** Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası müstəqil elm sahəsi kimi24
23. **Məhəmməd Məmmədov.** Professor Nəsir Nəsirzadə Məmmədov və Azərbaycan nəzəri dilçiliyi ..24
24. **Rəhilə Quliyeva.** Dilçilik elminin parlaq siması Ələvsət Abdullayev zamanın yaddaşında.....25
25. **Rəna Mahmudova.** BDU-da dilçilik üzrə akademik məktəblər.....25
26. **Reyhan Həbibli.** Professor Tofiq Əhmədovun elmi yaradıcılığında onomastika məsələləri26
27. **Ruslan Abdullayev.** Azərbaycan dilçiliyində Tofiq Əhmədov fenomeni27
28. **Saidə Mustafayeva.** Azərbaycan ədəbi dili tarixinin akademik Tofiq Hacıyev dövrləşdirməsi27
29. **Sevda Sadıqova.** Akademik Tofiq Hacıyev yaradıcılığında dil və kimlik məsələsi.....28
30. **Sultan Seyidova.** Professor Yusif Seyidovun “Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri” monoqrafiyası..... 29
31. **Sultan Seyidova, Pərvin Eyvazov.** Professor Samət Əlizadə Azərbaycan dili tarixinin tədqiqatçısı kimi.....29
32. **Süleyman Kaan Yalçın.** Türkolojinin Güncel Sorunları Aydın Memmedov’un Araşdırmalarında ..30
33. **Süleyman Kaan Yalçın.** Azərbaycan’da Dialektoloji Məktəbi’nin Kurucusu - Memmedağa Şirəliyev.....30
34. **Təranə Şükürlü.** Yusif Seyidovun təkrarsızlığı.....31
35. **Lətafət Əliyeva.** Dilçi-metodist alim Rəhilə Quliyevanın elmi-pedaqoji fəaliyyətinə bir nəzər32
36. **Mehriban Əlizadə.** Azərbaycan dilinin leksik-semantik sistemə konseptual baxış (İsmayıl Məmmədovun tədqiqatları əsasında).....33
37. **Aygün Məhərrəmova.** Professor Zemfira Şahbazovanın dil tədqiqatlarında əvəzlik problemi33
38. **Elçin İbrahimov.** Kemal Abdulla – Bakü Devlet Üniversitesi’nin Büyük Dilbilimcisi34
39. **Mətanət Əmrahova.** Azərbaycan türkologiyasında Fərhad Zeynalov mərhələsi35
40. **Ruşan Ruşanzadə.** Bakı Dövlət Universiteti və dövlət dilinin institutlaşması.....35

41. Sevil Ağabəyli. Professor Həsərət Həsənovun dilçilik görüşləri.....	36
42. Sevinc Qəmbərova. Bakı Dövlət Universitetində dialektoloji araşdırmalar.....	37
43. Səbinə Vəliyeva. Professor Tofiq Müzəffəroğlu və mürəkkəb cümlə sintaksisi.....	37
44. Turan Hüseynova. Akademik Tofiq Hacıyevin “Cəbrayıl şivəsi” monoqrafiyası	38
45. Ülviyyə Hüseynova. Professor Abdulla Vəliyev və Azərbaycan dialektologiyası.....	39
46. Anar Fərəcov. Nəzəri dilçiliyin öyrənilməsində Bakı Dövlət Universitetinin rolu	39
47. Arzu İsgəndərzadə. Akademik Tofiq Hacıyevin elmi yaradıcılığında publisist üslubun tarixi mənzərəsi.....	40
48. Aytəkin Mirzəyeva. Professor Yusif Seyidov Abdulla Şaiqin dili haqqında.....	41
49. Азиза Фейзијева. Замечательный филолог – русист.....	41
50. Dilarə Quliyeva. Professor Yusif Seyidovun elmi araşdırmalarına bir baxış.....	42
51. Dilbər Camali. Bakı Dövlət Univeristetində türkoloji araşdırmalar.....	42
52. Elnarə Əhmədova. Dilimizin tarixinə işıq tutan alim: Hadi Mirzəzadə.....	43
53. Əminə Rzayeva. Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında BDU-nun rolu.....	44
54. Günəl Mustafayeva. Professor Yusif Seyidov əlavə cümlə probleminin tədqiqatçısı kimi	44
55. Nüşabə Şahbazova. Professor Əlövsət Abdullayevin morfoloji görüşləri.....	45
56. Pərvin Eyvazov. Azərbaycanda ilk akademik dilçilik məktəbinin yaradıcısı – Bəkir Çobanzadə	45
57. Ramil Bayramov. Azərbaycan dilində maddi mədəniyyət leksikasına kompleks yanaşma (Professor Hüseyn Əsgərovun dilçilik tədqiqatları əsasında).....	46
58. Təranə İsmayılova. Dilçiliyin inkişafında BDU-nun filoloq alimlərinin xidmətləri.....	47
59. Afaq Rəsulova. Azərbaycan filologiyasında məktəb yaratmış görkəmli dilçi alimlər.....	47
60. Qismət Cəfərov. Akademik Nizami Cəfərovun yaradıcılıq yolu.....	48
61. Qismət Cəfərov, Lətifə Ağayeva. Professor Əbülfəz Rəcəbli və ümumi dilçilik.....	48
62. Murad Əmənov. Muxtar Hüseynzadənin elmi yaradıcılığında Azərbaycan dilinin morfoloji quruluşu.....	49
63. İlkanə Məmmədova. Professor Yusif Seyidovun feilin növ kateqoriyası haqqında mülahizələri	50
64. Kəmalə Rəhimli. Ramiz Əksər yaradıcılığında türk filologiyası məsələləri.....	50
65. Məleykə Mirzəli. Bir dilçi alim haqqında.....	51
66. Nuranə Kərimova. Professor Əbdülzəl Dəmirçizadə və Azərbaycan dilçiliyi məsələləri	51
67. Ülviyyə İbrahimova. Əbdülzəl Dəmirçizadənin elmi yaradıcılığında Azərbaycan dilinin fonetik və qrammatik quruluşu.....	52

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

1. Əbülfəz Quliyev. Bakı Dövlət Universitetinin yaradıcılarından biri: Məhəmməd Ağa Şahtaxlı.....	53
2. Xəlil Yusifli. Bakı Dövlət Universiteti və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafı	53
3. Almaz Əliqızı. Mir Cəlalın nəsrində Güney Azərbaycan problemi.....	54
4. Firuzə Ağayeva. Professor Pənah Xəlilov türk xalqları ədəbiyyatının tədqiqatçısı kimi.....	55
5. Leyla Gərayzadə. Professor Seyfulla Əsədullayevin elmi-pedaqoji fəaliyyəti.....	56
6. Nizami Xəlilov. Ə.Haqverdiyev BDU-nun ilk müəllimlərindən biri kimi.....	56
7. Səhər Orucova. BDU-nun yüz illik həyatında Mir Cəlalın rolu.....	57
8. Ülfət Bədəlbəyli. Professor Cəlil Nağıyev və dünya ədəbiyyatı	58
9. Ülkər Nəbiyeva. Xalq yaradıcılığının, azərbaycanşünaslığın yorulmaz tədqiqatçısı və təbliğatçısı Azad Nəbiyev.....	58
10. Afaq Yusifli. BDU-da formalaşmış füzulşünaslıq məktəbinin layiqli varisi Sabir Əliyev.....	59
11. Qüdsiyə Qəmbərova. Azərbaycan-Litva ədəbi əlaqələrinin inkişafında professor Vaqif Arzumanlının elmi xidmətləri.....	60
12. Məhəmməd Məmmədov. Professor Vaqif Vəliyevin xalq ədəbiyyatı dərsləkləri haqqında	60
13. Nüşabə Sadıxlı. Azərbaycanda dünya ədəbiyyatının tədqiqi və tədrisinin yaradıcısı.....	61
14. Səba Namazova. Müasir ədəbi prosesdə Elçin Əfəndiyev mərhələsi.....	62
15. Xəyalə Mürsəliyeva. Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin pyeslərində müəllim surətləri	62
16. Kəmalə Nəcəfova. BDU-da türk xalqları ədəbiyyatının tədrisi tarixi.....	63
17. Yeganə Hüseynova. Bəxtiyar Vahabzadənin həyatında Bakı Dövlət Universitetinin rolu.....	64
18. Aygün Mehdiyeva. Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsində M.V.Vidadi irsinin öyrənilməsi.....	64
19. Aygün Zəkiyeva. Professor Qara Namazovun ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyəti.....	65

20. Aynur Məmmədova. Akademik Həmid Araslının tədqiqatlarında Fədai yaradıcılığı.....	65
21. Firuzə Sadıqova. Ramiz Əskərin tərcümə yaradıcılığında “Qutadğu bilig” poeması.....	66
22. Gülınar Axundova. BDU-nun ilk azərbaycanlı rektoru - repressiya qurbanı T.Ş.Simurq.....	66
23. Jalə Vəli. Elman Araslının həyatı və fəaliyyəti haqqında bir neçə söz.....	67
24. Mehriban Orucova. Söhrab Tahir poeziyasının dil-üslub xüsusiyyətləri.....	68
25. Pakizə Zakirova. Arif Abdullazadə – alim-şair.....	68
26. Pərvanə Paşayeva. Mir Cəlal klassiklərimiz haqqında.....	69
27. Ülkər Səlimova. Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılıq yoluna bir nəzər.....	69
28. Ülvi Mikayılov. Azərbaycanda ədəbiyyatşünaslıq elminin məbədi – BDU-nun Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrası.....	70
29. Vəfa Hüseynzadə. Professor Almaz Əliqızı Güney Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqatçısı kimi.....	71
30. Arzu Məmmədova. Hidayət Orucov və teatr.....	71
31. Aygül Yelmarlı. Əzizə Cəfərzadə yaradıcılığına ümumi baxış.....	72
32. Aygün Əliyeva. Ərəb qəlibinə salınmış türk ruhu Malik Mahmudovun ədəbiyyatşünaslıq araşdırmaları kontekstində.....	72
33. Əfsanə Yusifli. Məmmədhüseyn Təhmasib folklorşünas alim kimi.....	73
34. Gülüstən Bağirova. Həmid Araslı və folklor.....	74
35. Nuranə Qarayeva. Hidayət Orucov və din.....	74
36. Raziyyə Həsənova. Azərbaycan ədəbi tənqidinin inkişafında Əkbər Ağayevin rolu.....	75
37. Yeganə Baxşəliyeva. Hidayət Orucovun həyatı və yaradıcılığında Heydər Əliyevin rolu	75
38. Aynur Mustafayeva. Bir ədəbiyyatşünas alim haqqında qeydlər.....	76
39. Elnarə Talıbova. Professor Cəlil Nağıyevin yaradıcılıq yolu.....	76
40. Əfsanə İbrahimova. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatına ezoterik yanaşma: professor Mətanət Abdullayeva fəlsəfi poeziyanın araşdırıcısı kimi.....	77
41. Əsmət İmanova. Bəxtiyar Vahabzadə lirikasında ana dili məsələsi.....	78
42. Kamilə Qədimli. Mir Cəlal yaradıcılığında “Füzuli sənətkarlığı” monoqrafiyasının yeri.....	78
43. Laləzər Sərxanova. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı Lalə Əliyevanın araşdırmalarında.....	79

Çapa verilmiş: 12.06.2019
Çapa imzalanmışdır: 12.06.2019
Kağız formatı: 60x84 ¹/₈
Sifariş №21
Tiraj: 402

**«Bəxtiyar – 4» İstehsal – kommersiya firmasının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
Tel.:012 568 44 53, mob.: 050 570 63 54**